P 365 (3)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

OSZK

Barabási Rezső: A következő évfolyam elé 425

A szovjet olvasó. Egy konkrét szociológiai vizsgálat eredményei 427

Az olvasási kultura az NSzK-ban. Reprezentativ könyvpiackutatás 455

Cywiński: A könyvkereskedések és a könyvvásárlók. Felmérés a lublini vajdaságban 473

Gépesítés és automatizálás az amerikai könyvtárakban 488

Még egyszer: gépesítés és automatizálás az amerikai könyvtárakban 520

... s ugyanez görbe tükörben 522

Gorman: Az uj angol-amerikai katalogizálási szabályzat 525

Néhány tájékoztató adat a Könyvtári Figyelőről 544

1968 KIADJA A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT 6

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

KIADJA

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

14. évfolyam 1968 6. szám

A KÖVETKEZŐ ÉVFOLYAM ELÉ

B a r a b á s i Rezső

Az 1969-es évfolyam változásokat hoz a Könyvtári Figyelő életében.

Mindenekelőtt jellege változik meg. A tervek szerint terjedelmének mintegy felét hazai szerzők elméleti, elvi-módszertani cikkei, valamint hazai hirek, közlemények töltik meg. Második felében az eddigi - pontosabban az 1968. évi - gyakorlathoz hasonlóan a külföld legértékesebb szakmai tapasztalatait gyüjtjük témák szerint csokorba; közöljük a legujabb forditások jegyzékét is, hogy megkönnyitsük a szakirodalom iránt érdeklődők munkáját.

A Könyvtári Figyelőnek ez a jellege egyébként nem teljesen uj találmány; 1962-1967 közötti évfolyamaiban ilyesfajta helyes törekvések érvényesültek.

Változik megjelenésének gyakorisága is. Rendes körülmények között évente 4 számból áll majd. /Lehetséges, hogy kissé lassabban jut uj medrébe, ezért 1969. évi 1. és 2. száma esetleg összevontan jelenik meg./ Évi terjedelme azonban a régi marad, összesen 40 iv.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Irányitásában is változás történik: az OKDT és a KMK közös orgánuma lesz, élén szerkesztőbizottság áll. A tervek szerint a szerkesztőbizottság negyedévenként ülésezik és szabja meg a lap tartalmát.

Lehetséges, hogy formáján is változtatunk. Erről azonban a szerkesztőbizottság fog dönteni. Sok érv szól az A/4 lapméret mellett.

Még egy várható változásról tájékoztatjuk olvasóinkat. A Könyvtári Figyelő mellékleteként publikálnánk - kisérleti jelleggel - a szakma válogatott irodalmának referátumait is, negyedévenként maximálisan 5 iv terjedelemben.

Végezetül szeretném hangsulyozni, hogy élő, a lehetőségekhez képest aktuális, előremutató, polemikus lapot szeretnénk. Ehhez már most kérjük olvasóink szives segitségét. Várjuk tehát kiegészitő, szükség esetén biráló leveleiket, véleményüket és javaslataikat. Közérdekü levelekre a szerkesztőség a lapban válaszol.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SZOVJET OLVASÓ.
EGY KONKRÉT SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI*

BEVEZETÉS

Az ismeretek forrásai között különleges helyet foglal el a könyv. Helyét magának az olvasás folyamatának a sajátossága határozza meg; sajátos párbeszéd ez a szerző és az olvasó között, olyan beszélgetés, amelyet megállithat az olvasó, ha nem ért egy gondolatot vagy költői képet, ujból visszatérhet az olvasott szöveghez, időben korlátlanul gondolkozhat rajta, ujra átérezheti, átgondolhatja azokat a sorokat, amelyek különösen megtetszettek neki.

1895-ben, nem egészen negyedszázaddal az Októberi Forradalom előtt jelent meg N.A. Rubakin "Étjudü o ruszszkoj csitajuscsej publike" (Tanulmányok az orosz olvasóközönségről) c. könyve. Ebben a munkájában, amely a társadalom legkülönbözőbb rétegeinek olvasásáról gyüjtött széleskörü anyag elemzésén alapszik, a szerző keserüen jegyzi meg: "Az állandó olvasó, aki a könyvvel szemben bizonyos igényeket támaszt, kivételes jelenség az Orosz Birodalomban..." (i.m. 84. p.).

Ma viszont elmondhatjuk, átfogalmazva Rubakin kijelentését, hogy országunkban az a kivételes jelenség - aki nem olvas.

A szovjet emberek döntő többsége használja a könyvtárakat. A forradalom előtti időszakhoz képest 52-szeresére nőtt könyvtáraink állománya.

---

* Szovetszkij csitatel'. Opit konkretno-szociologicseszkogo iszszledovanija. (Otv. red. O[gan] Sz[tepanovics] Csubar'jan.) [Izd.] Biblioteka SzSzSzR im. V.I. Lenina, Moszkva . Moszkva, Kniga, 1968. 343 p. (Helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 3-3742.) - Az alábbiakban kivonatos fordításban közöljük a könyv bevezetését (Vvedenie, 3-11 p.), majd röviden ismertetjük az egyes tanulmányokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Minden szovjet ember rendelkezésére áll a különböző tipusu könyvtárak - közművelődési, müszaki, iskolai, általános tudományos és szakkönyvtárak - hatalmas, szerteágazó hálózata. Ezeket mind közel vittük az olvasók lakó- és munkahelyéhez.

1913-ban Oroszország 13 876 közművelődési könyvtárának kb. 2 millió olvasója volt, 1965-ben pedig a Szovjetunió 127 334 közművelődési könyvtára 83 millió embert szolgál ki, tehát jó negyvenszer annyit.

A könyvünkben feldolgozott anyag elemzése megmutatja, milyen mértékben használják a könyvtárakat a különböző tipusu olvasók (százalékszámban a megkérdezett 6682 olvasóhoz viszonyitva).(Lásd a következő oldal táblázatát.)

Az olvasásban nagy szerepet játszik a személyi tulajdonban lévő irodalom. A nép jólétének fejlődésével együtt természetesen növekednek a házi, családi könyvtárak is.

Az olvasók több kategóriájában a magánkönyvtár jellegére is kiterjedt a kérdőives vizsgálat. (A középiskolásokat és az ipari tanulókat nem kérdeztük meg saját könyvtáruk tartalmáról, mivel ezek a könyvek alapjában véve nem az övék, hanem a szüleiké.) Az eredmények (a megkérdezettek százalékarányában) igy alakultak:

Irodalom	Munkások	Mérnökök, müszakiak	Humán szakos tanárok	Reál szakos tanárok	Egyetemi hallgatók
Szakirodalom	36	61	98	86	53
Társadalmi- politikai mü	23	35	15	46	33
Természettudományi és müszaki ismeretterjesztő mü	22	27	13	65	27
Szépirodalom	62	69	98	73	66
Müvészeti könyv	13	26	18	36	40
Kézikönyv, tankönyv	46	66	31	54	57

Könyvet azonban mások magánkönyvtárából is lehet kapni - igy az olvasók között az irodalom állandó, nagyon nehezen megfogható és kutatható cseréje jön létre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MILYEN MÉRTÉKBEN HASZNÁLJÁK A KÜLÖNBÖZŐ TIPUSU KÖNYVTÁRAKAT AZ OLVASÓK KÜLÖNBÖZŐ KATEGÓRIÁI

Könyvtártipus	Munkások	Mérnökök, műszakiak	Humán szakos tanárok	Reál szakos tanárok	Egyetemi hallgatók	Középiskolások, ipari tanulók
Általános tudományos; megyei, köztársasági	17	19	27	24	44	-
Szakkönyvtárak:						
műszaki	36	63	-	-	-	-
pedagógusklubban	-	-	28	25	-	-
pedagógus-továbbképző intézetben	-	-	25	26	-	-
Közművelődési könyvtárak:						
városi, járási, községi	61	49	55	48	44	75
szakszervezeti	34	49	-	-	-	-
Iskolai könyvtárak:						
általánosan képző iskolai	-	-	68	71	-	58
iparitanuló – intézeti	-	-	-	-	-	8
főiskolai	-	-	-	-	91	-
Könyvtárba jár	92	94	97	94	92	95
Saját könyvtára van	74	88	98	93	79	92

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

De még a legáltalánosabb számok is azt mutatják, hogy az olvasás hazánkban elsőrendü szükségletté vált, már olyan emberek számára is, akik azelőtt távol állottak a könyvtől. Az olvasási tevékenység nálunk társadalmi jelleget öltött, hiszen magának a kommunizmust épitő társadalomnak gyakorlati érdeke, hogy minden ember intenziven használja a szakmai tárgyu és az általános müvelődést szolgáló könyveket mint személyisége sokoldalu fejlődésének forrásait.

Most, amikor a párt olyan fontosnak tartja a tudományos módszerek elterjesztését az ország gazdasági és kulturális életének minden területén, az ideológiai munkának is tudományos bázisra kell támaszkodnia. Tanulmányoznunk kell tehát a munka minden ágának hatásfokát, külön-külön és egymással való összefüggésükben. Ezeknek az általános feladatoknak a keretében válik szükségessé a könyv szerepének és az olvasók érdeklődésének vizsgálata is. Ezt a problémát - épp az olvasás óriási elterjedése, a könyvnek a szovjet társadalom minden rétegébe való behatolása miatt - az egyik legfontosabb szociológiai problémának kell tekintenünk.

Vizsgálatának az ad átfogó jelentőséget, hogy a kultura óriási fejlődése, a müvelődés általános fellendülése korában a különböző társadalmi rétegeknek a könyvhöz való viszonyán keresztül nyomon követhetünk sok lényeges társadalmi folyamatot, beleértve a szellemi és fizikai munka, a város és a falu közötti különbségek fokozatos elmosódását, a különböző nemzeti kulturák kölcsönhatását, az internacionalizmus erősödését, a népek közeledését. Ez mind az általános szociológia érdeklődési körébe vág.

Nem kétséges, hogy az olvasók érdeklődésére vonatkozó adatoknak igen jó hasznát veszi azoknak a gyakorlati dolgozóknak a hatalmas tábora, akik valamilyen formában nevelőmunkával foglalkoznak. Ide tartoznak a középiskolai tanárok, a termelési kollektivák vezetői, az egyetemi és főiskolai tanárok, a párt- és komszomoltitkárok, ide tartoznak mindazok, akik a könyvvel - annak előállitásával, terjesztésével, és propagandájával - foglalkoznak, de ugyanugy az ideológiai frontnak azok a munkásai is, akik az információ más eszközeivel gyakorolnak ideológiai nevelőhatást a tömegekre, tehát a sajtó, a rádió, a televizió, a mozi, a szinház dolgozói.

Speciálisan könyvtári szempontból azért fontos az olvasóknak és érdeklődésüknek a tanulmányozása, mert éppen ezekre a vizsgálatokra épül a könyvtári munka, mindenekelőtt az olvasás irányitása.

A Lenin Könyvtár könyvtártudományi és bibliográfiai módszertani osztálya, miután kritikus szemmel átvizsgálta az elmult évek tapasztalatait és kivá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

logatta belőlük azt, ami a mai helyzetben a legértékesebb és leghasználhatóbb, megkezdte "A szovjet olvasó" téma kidolgozását, azzal a célkitüzéssel, hogy az ország gazdasági és kulturális életében legnagyobb szerepet játszó szociális és szakmai kategóriák olvasási érdeklődését vizsgálja.

Ebben a kötetben a kutatások első szakaszának eredményeit foglaljuk össze. Ennek a munkaszakasznak a programja: az anyaggyüjtés módszerének kidolgozása, a szociális csoportok olvasási képének elemzése, a reá ható tényezők feltárása, a könyvtárak feladatának meghatározása az olvasók igényeinek alakitása és kielégitése terén. Ennek során a könyvtárat természetesen nem saját feladatkörébe zárt intézménynek, hanem az országban folyó ideológiai munka egyik egységének tekintettük.

A könyv szerzői az olvasók néhány speciális csoportját vizsgálták: a munkásokat és mérnököket; a kolhozparasztokat, a szovhozok dolgozóit és a mezőgazdasági szakembereket, a mezőgazdasági termelés irányitóit; a felső osztályos tanulókat; az egyetemi és főiskolai hallgatókat; a középiskolai tanárokat.

A kutatás első szakaszában a szerzői munkaközösség az olvasás elemzését nem a szabadidő mennyiségének szigoru számbavétele segitségével végezte, habár kétségtelen, hogy ez a tényező döntő mértékben szabályozza az emberi szellem fejlődési lehetőségeit. Néhány adat található erről az egyetemi hallgatók, a tanárok és a falusi lakosok olvasási tevékenységének leirásában.

A naponként olvasásra forditott időmennyiség átlagai, melyeket több, a szabad idő beosztására vonatkozó szociológiai kutatás megállapitott, nagyon elgondolkoztatók. Elvégre hány könyvet olvashatunk el életünk aktiv éveiben, ha a viszonylag gyors olvasó is két perc alatt olvas el egy oldalt szépirodalmi szövegből is, és az ember naponta csak egy órát szakithat olvasásra?

De ahogyan az alkotó munkában eltünik a határ a munkára és az egyéb tevékenységre forditott órák között, s ahogyan a munkájukért lelkesedő emberek nem veszik észre az idő mulását, ugy a könyvhöz szokott ember, akinek örömet szerez a tudományos és a szépirodalom olvasása, több időt talál erre, mint amennyi az időbeosztás szerint jutna, s az alvásra, utazásra, tanulásra, szórakozásra szánt időből is le tud csipni valamit a könyvek számára.

Éppen az olvasás szokásának megrögződése, a könyv iránti igény kifejlődése magyarázza azt a tényt, hogy egyenlő feltételek mellett, azonos munka, elfoglaltság, otthoni megterhelés mellett az emberek egészen különböző

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mennyiségü időt fordítanak olvasásra, különböző elmélyedéssel és érdeklődéssel olvasnak.

A könyv iránti magatartásban mutatkozó különbségek lényegesen megnehezitik az olvasás volumenének megállapitását és a kérdés vizsgálatához szükséges kritériumok megfogalmazását. Az olvasás volumenének vizsgálata egyébként is rendkivül nehéz feladat. Az irodalomban nyoma sincs erre vonatkozó kutatásnak, sőt a probléma felvetésének sem.

Az olvasók többsége, akiket arra kértünk, hogy vezessenek olvasónaplót egy félévi olvasmányaikról, visszautasitotta azt. Pedig lényegében ez lett volna az egyetlen dokumentum, amely számunkra teljes adatokat nyujthatott volna. Tudunk róla, hogy az adott könyvtárból hány könyvet kölcsönzött ki az olvasó, számos esetben azt is tudjuk, hogy az összes könyvtárból, ahová beiratkozott, mit kölcsönzött ki. Majdnem semmi adatunk sincs viszont arról, hogy a megfigyelés időtartama alatt milyen könyveket vásárolt, kapott barátaitól és olvasott el. Nincs adatunk arról sem, hogy milyen mértékben olvas időszaki sajtótermékeket (világos, hogy előfizetni és olvasni egyáltalán nem azonos fogalmak).

A meghatározott időszak alatt elolvasott irodalom mennyisége feltétlenül jellemzi a kialakult olvasási szokásokat, a könyv iránti szükségletet. Nagy jelentősége van az általános és különösen az esztétikai tájékozottság szinvonalának megállapitásában. Az olvasási lehetőségek szigoru számbavétele, az olvasásra forditható értékes percekkel való felelősségteljes gazdálkodás azonban a könyvek kiválasztásának minőségét állitja előtérbe. E könyv szerzői ezért mindenekelőtt minőségi szempontból elemezték az olvasás tartalmát.

A szovjet olvasó olvasmányaira nemcsak a könyvtár hat, ezért vállalatoknál, hivatalokban, üzemekben, épitkezéseken, iskolákban, főiskolákon, pedagógus-továbbképző intézetekben stb. is folyt anyaggyüjtés. Falun amellett közvetlenül az olvasók lakóhelyén is vizsgálták az olvasás tartalmát.

De ha nem is zárkóztunk munkánkkal a könyvtárak falai közé, mindenekelőtt rájuk támaszkodtunk, hiszen a könyvtárakban - mint olyan intézményekben, melyek teljesen a könyvhöz kapcsolódnak - lehet a legjobban megfigyelni a különböző kategóriáju olvasók tevékenységének jellegzetességeit. Érdekes, hogy N.A. Rubakin a "Tanulmányok az orosz olvasóközönségről" cimü, fent emlitett müvében azt mondja, azért épp a könyvtári olvasót választotta kutatása fő tárgyának, mert az "az olvasást szükségletének, mégpedig állandó szükségletének érzi". Alább pedig ezt irja: "Miután éppen ezt az olvasót tettük kutatásunk tárgyává, némi fogalmat alkothatunk az összes többiről is." (I. m. 78. p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Vitathatatlan, hogy mivel az olvasó tanulmányozásának első szakaszában lényegében a könyvtárakra támaszkodtunk, általában magasabb mutatószámokat kaptunk, mint ahogyan a könyvtáraktól független anyaggyüjtés esetében várhattuk volna.

A munkában 168 különböző tipusu könyvtár vett részt, az OSzSzSzK 33 megyéjéből és autonóm köztársaságából, valamint 8 egyéb szövetséges köztársaság (Ukrajna, Belorusszia, Kazahsztán, Azerbajdzsán, Örményország, Kirgizia, Tadzsikisztán és Lettország) területéről.

Minden vizsgálat egységes rendszer szerint folyt. Az anyaggyüjtés módszerei a konkrét szociológiai kutatások alapformái voltak: a megfigyelés, a kikérdezés (kérdőivek és beszélgetés révén), a dokumentáció elemzése.

Mivel ezeknek a módszereknek már minden lényeges vonatkozását megvilágitották az irodalomban, nem kell kitérnünk az egyes eljárások jellemzésére. Csak néhány megjegyzésre szoritkozunk.

A megfigyelésekre kijelölt könyvtárakban automatikusan minden harmadik, ötödik vagy tizedik olvasó kiválasztása utján alakitották ki azokat a csoportokat, amelyek tagjainak olvasását néhány hónapig tanulmányozták. A megfigyelések eredményeit - a kölcsönzött irodalomra, a kérések indokaira és az elolvasottak értékelésére vonatkozó feljegyzéseket - külön "olvasói kartotékokban" gyüjtötték; ezek pontos képet adtak arról, hogy mi érdekelte az illető olvasót a vizsgált időszakban. Ezek a kartotékok szolgáltak legértékesebb forrásul a kérések indokának, az olvasási érdeklődés és logika fejlődésének, a könyvtárostól kapott tanácsok jellegének és a könyvpropaganda hatékonyságának az elemzéséhez. Igaz, gyakran csak az tükröződött bennük, amit a vizsgált könyvtárból kölcsönöztek az olvasók, nem pedig mindaz, amit ezek alatt a hónapok alatt olvastak; emellett korántsem minden kartoték vezetésénél vették figyelembe a kitüzött módszer minden követelményét. Igy a kép nem teljes - ez az első hiányosság. Az olvasási kartotékok másik hiányossága pedig abban rejlik, hogy az olvasónak a könyvvel kapcsolatos gondolatai, az elolvasottakról adott értékelése csak közvetve, a könyvtáros feljegyzésein keresztül fogalmazódnak meg.

Ebből a szempontból a kérdőiv, amelyet maguk az olvasók töltenek ki, nagyobb teljességet és közvetlenséget biztosit, ha a kérdés megfogalmazása arra serkenti a válaszadót, hogy közölje velünk gondolatait. A kérdőiveket azonban gyakran csak a legaktivabb olvasók töltik ki és küldik be, azonkivül az ilyen válaszokban mindig megnyilvánul az olvasóknak az a természetes törekvése, hogy jobbnak mutatkozzanak, mint amilyenek valóban, s hogy oly-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kor valóságnak tüntessék fel azt, amit szeretnének; emellett sok kérdés sztereotip válaszra készteti őket. Bizonyos mennyiségü ilyen selejt mindig adódik a kérdőíves felmérések során. Viszont a kérdőívek kitöltése már önmagában is az olvasmányok átgondolásával jár, s ez igen lényeges vonása a kérdőíves módszernek, azon nagy értéke mellett, hogy széleskörü anyag gyors és egyidejü összegyüjtésére ad lehetőséget.

Az olvasás jellegének és irányának alaposabb értelmezését nyujtják a kutatásunk során felhasznált olyan dokumentumok, mint az olvasói önéletrajzok és a "Mit olvastam egy év alatt" cimü olvasókonferenciák anyaga.

Elég kevés olvasói önéletrajzot kaptunk, de ezek is rendkivül érdekes anyagot szolgáltattak az általánositásokhoz. Az ilyen életrajzok további gyüjtése, amelyet a kutatás következő szakaszaiban végzünk, gazdag adatokat nyujthat a pszichológusok számára az olvasottak felfogásának a folyamatáról.

A beszélgetés módszerét főleg a falusi lakosság kikérdezésénél használtuk fel. A beszélgetés a kutató számára lehetővé teszi, hogy közvetlenül találkozzék az olvasóval, s hogy kérdéseit teljesen érthető formában fogalmazza meg. Igen lényeges, hogy a beszélgetés lehetővé teszi a kutató számára annak a megfigyelését, hogyan reagál az olvasó a kérdésekre; arra is következtetni tud, hogy mennyire megbizhatóak a válaszok.

Az ilyen beszélgetés azonban gyakran feszélyezi az olvasót, bénitja reakcióit. Ahogyan a kérdőívek anyaga szépiti a tényleges helyzetet, a beszélgetés anyaga általában negativ irányban torzit.

A kérdőívek és beszélgetések eredményeitől némileg különbözik az olvasói kartoték által nyujtott kép. Ez a megfigyelési időszak rövidségével magyarázható; 6-8 hónap alatt az olvasó nem tud annyi irodalmat elolvasni, mint amennyire a kérdőiv kitöltése során visszaemlékezik.

Különböző forrásokból származó adataink tehát kölcsönös helyesbitésre szorulnak. Ezért alkalmaztuk jelen kutatásainkban az egymással összefüggő és egymást kiegészitő módszerek együttesét, különböző dokumentációs anyagok elemzését. Ez sokszor lehetőséget ad a kutatóknak arra, hogy összevessék egymással az adatokat, s igy ellenőrizzék feltevéseik és következtetéseik helyességét.

E könyv alapjául 6682 kérdőivnek, 400 olvasói önéletrajznak, 1030 egyéni olvasói kartotéknak és ugyanannyi olvasójellemzésnek, a munkában részt vevő 54 könyvtár összefoglaló tájékoztatójának és 83 olvasókonferenciának az anyaga szolgált.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A számadatokat matematikailag feldolgoztuk, hogy megbizhatóságuk mértékét tisztázzuk.

A százalékszámokat a kutatás logikájától függően kétféleképpen számitottuk ki: az egyes csoportokban megkérdezett személyek számához, illetve az egyes kérdésekre válaszolók számához képest. A tanulmányok szerzői minden esetben jelzik, hogy melyik szempontot alkalmazták.

A megkérdezettek számára vonatkozó adatokat, amelyekből kiindulva százalékosan meghatároztuk, hogy különböző tényezőktől függően hányan olvassák a különböző jellegü irodalmat, a Függeléknek a tanulmányozott olvasócsoportok összetételére vonatkozó táblázatai tartalmazzák.

Az anyag feldolgozásában a cikkek szerzőin kivül a Lenin Könyvtár alábbi munkatársai is részt vettek: Z.V. Zsigalcova, L.G. Morozova, N.M. Taraszova, Sz.V. Franceva, J.Sz. Cserepanova.

A kutatás eredményeit tükröző tanulmányokat B.V. Bank történeti áttekintése vezeti be: "Az olvasók tanulmányozásának története a Szovjetunióban."

Az olvasás jellegéről levont következtetéseket, amelyeket az egyes tanulmányok irói kifejtenek, természetesen nem lehet az adott társadalmi vagy foglalkozási csoport minden olvasójára fenntartás nélkül alkalmazni. De ha kicsi is az összegyüjtött anyag mennyisége, megfigyelhetők benne bizonyos olvasási tendenciák, amelyek sok tekintetben jellemzők napjainkra.

Bár a tanulmányok nem elemzik részletesen a könyvtermelés jelenlegi helyzetét vagy az egyes folyóiratok tartalmát, reméljük, hogy a kiadók és a szerkesztőségek dolgozói hasznos tanulságokat vonnak le belőlük arra nézve, miért népszerüek egyes könyvek és folyóiratok, hogyan lehet javitani a bibliográfiai tájékoztatást, hogyan lehet segiteni az emberek millióit olvasási kulturájuk fejlesztésében.

Az egyes tanulmányok megállapitásai nem érdektelenek a termelés és a tanulmányi munka szervezői, az üzemek, iskolák és főiskolák vezetői számára sem.

Kutatásaink anyaga tehát különböző irányu tanulságok levonására nyujt lehetőséget. Tanulságaik azonban elsősorban mégis a könyvtári ellátás megjavitására vonatkoznak. A vizsgálatokban részt vevő könyvtárak dolgozói megállapitották, hogy a megfigyelések végzésének és a gyüjtött anyag elemzésének a gyakorlatban is hasznát vették: felismerték az állománygyarapitás hiányosságait, uj szempontokat találtak az olvasás irányitásához, gyakorlatra tettek szert a kutatómunkában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyv szerzői őszinte hálájukat fejezik ki valamennyi közreműködő könyvtár dolgozóinak. Az ő érdeklődő, alkotó segitségük nélkül ez a könyv nem jöhetett volna létre.

AZ OLVASÓK TANULMÁNYOZÁSÁNAK MULTJA A SZOVETUNIÓBAN[x]

Az orosz irodalom klasszikusai tették meg Oroszországban az első lépéseket az olvasók tanulmányozása terén. Csernisevszkij 1859-1861-ben statisztikákat készitett a Szovremennik előfizetőinek megoszlásáról; Dobroljubov megfigyeléseket végzett és tett közzé az egyszerü emberek olvasásáról. Tolsztoj az 50-es évek végétől kezdve könyveket olvasott fel és kölcsönzött a parasztoknak, majd a Jasznaja Poljana c. folyóiratban közölt program alapján tanitók révén gyüjtött adatokat az egyszerü emberről mint olvasóról.

A jobbágyrendszer eltörlése után, a 60-as években országszerte nagy lendülettel indult meg a nép között a felvilágositó munka, s ezzel együtt a parasztoknak, munkásoknak, kézmüveseknek mint olvasóknak a tanulmányozása. Tanitók segitségével gyüjtött adatokat - beszélgetések, a felnőttek tanfolyamain irott dolgozatok elemzése alapján - Korf arról, milyen könyvekről mi a véleményük a parasztembereknek; ennek alapján állitott össze 1883-ban népkönyvtári katalógust a falusi iskolák számára. Különös gonddal dolgozták ki az olvasók megfigyelésének módszereit Alcsevszkaja harkovi női vasárnapi iskolájában. Az ő módszerét alkalmazták Pétervárott, a szmolenszki esti vasárnapi iskolában is; ez az intézmény - amelyben Krupszkaja és sok más harcos marxista értelmiségi is müködött - 1883-tól a forradalomig nagy szerepet játszott a munkásság öntudatositásában. A narodnyik mozgalom terjedése során a vándor könyvárusok tapasztalatai ujabb forrásanyagot szolgáltattak a népi olvasók vizsgálatához. Módszertani szempontból uttörő munkát végzett A.P. Micsurin, aki az általa alapitott falusi iskolában és könyvtárban dolgozva ismerkedett a nép müveltségi szinvonalával és igényeivel, majd házról házra járva mindenkivel elbeszélgetett a könyvekről, olvasásról, és feljegyezte, milyen sajtótermékek találhatók a pa-

[x] BANK, B.V.: Iz isztorii izucsenija csitatelja v SzSzSzR. = Szovetszkij csitatel' 12-28. p. Bibl. 28. p. 74 tétel. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3903 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

rasztházakban; igy kapott átfogó képet egy falu lakosságának a könyvhöz való viszonyáról. Más kutatók azután nagyobb területre kiterjedő felmérést is próbáltak szervezni ilyen módszerekkel. Rubakin elméleti munkássága mellett (lásd Könyvtári Figyelő 1968. 2/3. sz. 136-161. p.) az olvasásvizsgálatok szervezése, ennek a munkának népszerüsitése, a gyüjtött anyag tudományos feldolgozása terén is hatalmas munkát végzett; Tanulmányok az orosz olvasóközönségről c. müve[1] a forradalom előtti korban páratlanul gazdag feldolgozása e témának.

Lenin az olvasók tanulmányozását forradalmi munkásságának megkezdése óta igen fontosnak tartotta. Ismételten felhivta a pártszervezetek és a pártsajtó figyelmét annak tanulmányozására, hogyan terjed a marxista irodalom a munkások között, milyen benyomásokat keltettek bennük a különböző cikkek, tanulmányok. Az Iszkra, majd a Pravda, valamint a Proszvescsenie c. folyóirat külön felszólitotta olvasóit, közöljék, milyen természetü anyagot szeretnek olvasni.

Az Októberi Forradalom után Krupszkaja dolgozta ki az olvasók és érdeklődésük tanulmányozásának irányelveit. Az olvasók tanulmányozásának módszertana a könyvtárosképző tanfolyamok anyagában is helyet kapott. A Politikai Nevelési Főbizottság könyvtári osztálya 1925-ben külön bizottságot szervezett ennek a munkának az irányitására. A bizottság - az OK(b) P XIII. kongresszusán meghatározott irányelveknek megfelelően - elsősorban a parasztság olvasói érdeklődésének országos tanulmányozását szervezte meg. Külön vizsgálták - nyilvános felolvasások keretében - azt is, hogy mennyire értik meg a parasztok a könyveket; még kéziratban lévő, tervezett kiadványok használhatóságát is ellenőrizték ilyen formában. Egyéni kezdeményezés gyümölcse Toporov falusi tanitó "Parasztok az irókról" cimü, először 1930-ban megjelent könyve;[2] ő rendszeresen olvasott föl a falusiaknak, s megbeszélte velük az olvasottakat.

A közmüvelődési könyvtárak munkájának a 20-as évek második felétől kezdve szerves része lett az olvasók tanulmányozása. Ez a munka azonban többnyire kérdőives vizsgálatokra vagy a kartotékanyag elemzésére épült; az olvasókkal való rendszeres beszélgetésekre, véleményük elemzésé-

1 RUBAKIN, N.A.: Étjudü o ruszszkoj csitajuscsej publike. Szankt-Peterburg, 1895, 246 p.

2 TOPOROV, A.M.: Kreszt'jane o piszateljah. Izd 3-e, dop. i pererabot. Moszkva, Szovetszkaja Roszszija, 1967. 447 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

re inkább csak szakszervezeti (üzemi) és falusi könyvtárakban került sor, ahol a könyvtárosok hivatali munkájukon tul is közvetlen kapcsolatban állottak olvasóikkal. Ráadásul sok könyvtárban csak statisztikai adatgyüjtésnek tekintették ezt a feladatot. A központilag szervezett vizsgálatok ezzel szemben igyekeztek le is vonni az adatokból a könyvtári munka számára adódó tanulságokat.

A 30-as évek közepén ellanyhult az olvasók tanulmányozása. A legutóbbi tiz évben élénkült fel ujra és vált a könyvtári munka nélkülözhetetlen elemévé.

A MUNKÁS ÉS A MÉRNÖK MINT OLVASÓ[x]

Eleve feltételezve, hogy a munka tartalma, igényességének foka összefügg az olvasási igényekkel, a munkásokat az alábbi három csoportra osztva vizsgálták:

I. Automataberendezések javitását és szerelését végző, finom manuális munkára képzett munkások (szerelők, szerszámlakatosok stb.).

II. Gépesitett munkát végző, gépkezelő munkások (esztergályosok, darusok stb.).

III. Futószalagon dolgozó, egyszerübb manuális munkát végző munkások (kőmüvesek, hengerészek stb.).

A mérnökök és technikusok csoportositása: I. vezetők, szervezők, II. tervezők, III. üzemmérnökök, IV. közgazdászok, tervesek, normások.

700 munkásnak és 700 müszaki értelmiséginek kérdőivre adott válaszait, 300 munkásnak és 180 értelmiséginek a kölcsönzőlapját és olvasói jellemzését dolgozták fel, ezenkivül 200 olvasói önéletrajzot és 150 olvasónak különböző témákról irott beszámolóját.

A legátfogóbb kérdés: olvasnak-e 1. müszaki, 2. ismeretterjesztő, 3. társadalmi-politikai irodalmat, 4. szépirodalmat, 5. müvészeti tárgyu irodalmat. Egy kivételével valamennyi foglalkozási csoportban a megkérdezetteknek több mint a fele - vagy majdnem fele - mind az öt irodalmi kategóriát olvassa; kevesebben vannak, akiket csak 4 vagy 3 kategória érdekel, s alig van-

[x] SZMIRNOVA, Sz.M. - OSZIPOVA, L.P. - SZMIRNOVA, O.M.: Csitatel'-rabocsij i csitatel'-inzsener. = Szovetszkij csitatel', 29-115. p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3905 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nak olyanok, akik csak 1-2 kategória irodalmát olvassák. Kivétel a munkások III. csoportja, akik kisebb szakképzettséget igénylő fizikai munkát végeznek; ezeknek csak negyedrészük olvassa mind az 5 kategória irodalmát, s ugyanennyi csupán 1-2 kategóriáét - sőt akad olyan is közöttük, aki egyáltalán nem olvas.

A szakirodalom a munkások olvasmányaiban

Együttesen vizsgálták a müszaki és a természettudományos szakirodalom, illetve tankönyvek olvasottságát. A megkérdezett munkások 83 %-a (a három foglalkozási kategória szerint 96, 89, 61 %-a) olvas ilyen irodalmat. Ami célkitüzéseiket illeti - 67 % (68, 66, 65 %) olvassa továbbképzés, 24 % (25, 28, 17 %) rokonszakma elsajátitása, 12 % (21, 12, 0 %) uj munkamódszerek gyakorlati alkalmazása végett, 32 % (44, 38, 15 %) pedig főiskolai, technikumi tanulmányai keretében.

A munka jellege erősebben meghatározza a szakirodalom iránti érdeklődést, mint a képzettség: azok az I. csoportba tartozó munkások, akik nem végeztek középiskolát, ugyanugy olvassák a szakirodalmat, mint hasonló munkakörben dolgozó, középiskolát végzett társaik, s nagyobb mértékben, mint a középiskolát végzett, de a II. vagy a III. foglalkozási csoportba tartozó dolgozók. Az üzemi müszaki oktatásban való részvétel kiilönösen a II. és a III. csoportbelieknél növeli a szakirodalom olvasásának arányát. A munkában töltött idő is számit: a II. csoport tagjai az első 10 évben többet olvasnak, mint azután; a III. csoportban 2 évi munka után emelkedik, 5 év után viszont egyre csökken a szakirodalmat olvasók aránya. Az ujitók, ésszerüsitők majdnem kivétel nélkül olvasnak szakirodalmat, a főiskolai és technikumi tanulók is jóval nagyobb arányban az átlagnál. - A könyvtárnak tehát kiilönös gondot kellene forditania a szakirodalom terjesztésére azok között, akik nem tanulnak szervezett formában.

A zsebkönyveket a munkások 57 %-a (69, 63, 28 %) használja, szakfolyóiratot csak 27 % olvas. A szakemberek a könyvtár segitségével tarthatnának a munkásoknak szakirodalmi szemináriumokat a folyóiratok anyagából; igy egyuttal ránevelhetnék őket a folyóiratok használatára. Az ajánló bibliográfiákat nem használják, nem ismerik kellőképpen a munkások. Az üzemi könyvtáraknak maguknak is kell ilyeneket összeállitaniuk, az illető üzem adottságait figyelembe véve - de csakis a müszaki szakemberek irányitásával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szakirodalom a mérnökök és technikusok olvasmányaiban

A müszaki értelmiségieknek 99 %-a olvassa a szakirodalmat, mégpedig 69 % (az egyes csoportok szerint 71, 69, 67, 70 %) továbbképzés, 30 % (26, 33, 31, 27 %) a rokon szakmák megismerése, 28 % (28, 43, 21, 8 %) az uj módszerek gyakorlati alkalmazása, 26 % (32, 19, 23, 31 %) pedig a termelési kollektiva gyakorlati tájékoztatása céljából. A szakirodalom különböző tipusai közül a periodikumokat 73 % (73, 78, 71, 64 %), a szabadalmi és információs anyagot 37 % (33, 51, 34, 24 %), a tankönyveket 36 % (31, 34, 41, 37 %), a zsebkönyveket 79 % (77, 90, 72, 72 %), a bibliográfiákat pedig 43 % (43, 43, 45, 33 %) olvassa. A bibliográfiákra vonatkozó adat feltehetően magasabb a ténylegesnél; a kérdőiv egyéb kérdései kapcsán ugyanis kiderült, hogy egyrészt egyesek a zsebkönyvet, gyártmánykatalógust is a bibliográfiai kiadványok közé sorolják, másrészt pedig igen kevesen említenek konkrét bibliográfiákat. Mind a mérnökképzésben, mind az üzemi könyvtárak munkájában alaposabban kell tehát ismertetni a müszaki tudományos tájékoztatási rendszert és felhasználásának módjait.

Az ujitók, valamint a felsőfoku képesitéssel rendelkező müszaki értelmiségiek jóval több szakirodalmi anyagot olvasnak az átlagnál. A szolgálati időnek viszont nincs kimutatható szerepe az adatok alakulásában.

A természettudományi és müszaki ismeretterjesztő irodalom

A munkások 81 %-a, a mérnökök és technikusok 90 %-a érdeklődik az ilyen irodalom iránt. A munkások esetében itt is döntően munkájuk tartalmától, jellegétől függ az érdeklődés; csak a III. csoporton belül találunk lényeges különbséget a magasabb és alacsonyabb iskolai végzettségüek, valamint a fiatalok és az öregek között. A mérnökök, technikusok különböző csoportjai között nincs lényeges különbség.

Az ismeretterjesztő könyveket is rendszerint szakmájukkal összefüggésben olvassák a dolgozók: a munkások főleg saját munkaterületükről, a mérnökök és technikusok pedig a rokon területekről igyekeznek tájékozódni ebben a formában is.

A könyvtárak propagandamunkája nem eléggé differenciált; inkább egyes aktuális, népszerü témák körében mozog, elhanyagolja az olvasók szakmájához kapcsolódó anyagot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A társadalmi-politikai irodalom

A munkások 85 %-a, a mérnökök és technikusok 93 %-a olvas ilyen jellegü irodalmat; tanulás céljából a munkások 47 és az értelmiségiek 28 %-a, egyéni érdeklődésből mindkét kategóriában 40 %. Ilyen tárgyu folyóiratokat a munkások 51 %-a, a szakemberek 65 %-a olvas.

A munkásoknak ilyen irányu érdeklődését elsősorban nem munkájuk tartalma befolyásolja, hanem iskolai végzettségük, valamint jelenlegi tanulmányaik; életkor szerint nem nagyok az eltérések. A munkások és technikusok között a tervezők némileg elmaradnak a másik 3 csoporttól.

A közgazdasági irodalmat természetesen elsősorban a vezető dolgozók és a közgazdászok olvassák. A munkások közül is többen érdeklődnek saját szakmájuk, iparáguk gazdasági kérdései iránt.

A szépirodalom és a müvészeti tárgyu irodalom

A megkérdezett munkások és müszaki értelmiségiek 98 %-a olvas szépirodalmat. A munkások három csoportjának érdeklődése igy oszlik meg a szépirodalom egyes területei között: orosz klasszikus 71, 74, 62 %, szovjet 77, 75, 78 %, külföldi klasszikus 59, 65, 53 %, külföldi modern 45, 43, 27 %. Elsősorban az iskolai végzettség és a jelenlegi tanulás befolyásolja olvasmányaikat, munkájuk tartalma csak közvetve.

A mérnököknél és technikusoknál ezek az arányok igy alakulnak: orosz klasszikusokat 66, 68, 73, 77 % olvas, szovjet irókat 74, 69, 73, 76 %, külföldi klasszikusokat 59, 54, 68, 76 %, modern külföldi irókat 39, 41, 54, 58 %. Az I-II. és a III-IV. csoport közötti eltéréseket a szerzők azzal magyarázzák, hogy az utóbbiak tagjainak 50 %-a nő.

Kedvenc iróik közül a munkások az alábbiakat nevezték meg a legnagyobb százalékarányban: L. Tolsztoj 35, Solohov 26, Puskin és Dreiser 18, London és Zola 16, Csehov és Lacisz 15, Turgenyev 12, Lermontov, Gorkij, Balzac, Maupassant és Remarque 11 %. (Puskin és Lermontov itt mint prózairó szerepel.) A mérnökök és technikusok kedvenc iróinak sorrendje: Tolsztoj 41, Solohov 30, Csehov 25, London 21, Dreiser 20, Puskin 19, Remarque 18, Lermontov és Gorkij 16, Lacisz 15, Szimonov, Zola és Balzac 14, Turgenyev és Kuprin 13 %. A költők közül Jeszenyin munkásoknak-mérnököknek egyaránt messze a legkedvesebb; Jevtusenkót Puskinnal és Lermontovval egy sorba helyezik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az egyes művészeti ágak irodalma iránti érdeklődés aránya a munkások, illetve a mérnökök-technikusok között: mozi 30, 29 %; színház 10, 13 %; zene 9, 10 %; festészet 8, 11 %; építészet 3, 6 %.

Összefoglalásul megállapitják a szerzők, hogy a müszaki értelmiségnek és a munkások első két csoportjának érdeklődési köre között nincs lényeges különbség. Jelentősen eltér viszont a többi munkás érdeklődésétől a III. csoporté; a kisebb képzettséget igénylő munka szegényes tartalma nem ösztönzi ismeretszerzésre a dolgozót. Ez a fajta munka azonban egyre nagyobb mértékben adja át a helyét a gépesitett munkának.

Az azonos érdeklődési körön belül természetesen mégis erősen differenciált ellátást igényelnek az egyes csoportok, hiszen pl. müszaki szakirodalomból mást olvas a mérnök és mást a munkás - de az ismeretek egyéb területein is vannak igényeik között olyan lényeges különbségek, amelyekkel a könyvtárosnak tisztában kell lennie. Ugyanezek a különbségek azt is megkivánják, hogy bizonyos tipusu könyvtárak, az üzemi könyvtárak lehetőségeit kiegészitve, különös gondos forditsanak bizonyos kategóriáju olvasókra - pl. az általános tudományos könyvtárak a közgazdászoknak szakkönyvekkel való ellátására vagy a közmüvelődési könyvtárak a III. csoportba tartozó munkások önképzési igényeinek kielégitésére.

A KÖNYV A MAI FALU ÉLETÉBEN[x]

A Szovjetunióban ma több mint 90 000 falusi könyvtár müködik, 1150 falusi lakosra jut egy. Egy könyvtárnak 1950-ben átlag 2000 könyve volt, 1965-ben már 6000; egy olvasóra 1965-ben 12 könyv jutott.

A szerzők által ismertetett vizsgálat különböző szövetséges köztársaságok 10 falujában folyt, különböző nemzetiségü vidékeken. Öt faluban házról házra járva kérdezték ki a dolgozókat, 1035 olvasóról készitettek feljegyzéseket. A többi faluban összesen 979 dolgozóval beszélgettek, munkahelyén; az ő adataik az összesitésben nem szerepelnek, csak az egyes foglalkozási kategóriák jellemzésében. Felhasználták az illető falvak könyvtárai által végzett megfigyeléseket, valamint egyéb falusi könyvtárak dokumentációját. Az eredményeket a szerzők nem tartják országos érvényünek, inkább csak kiindulópontnak az alaposabb vizsgálathoz.

---

[x] BACSALDINA, Sz.P. - DOBRUNINA, N.E.: Kniga v zsizni szovremennogo szela. = Szovetszkij csitatel' 116-156. p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3906 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Egyéni és külső tényezők befolyásolják az olvasás mértékét és irányát; egyrészt az olvasók neme, kora, képzettsége, foglalkozása és családi állapota, másrészt élet- és munkakörülményeik, a falu kulturális szinvonala, a várostól való távolsága.

Nemek szerint - a fiatal lányok ugyanannyit, sőt valamivel többet olvasnak, mint a fiatalemberek; 20 éves koron felül azonban a nők olvasásának mennyisége - a háztartási terhek miatt - egyre inkább elmarad a férfiaké mögött. Az iskolai végzettség egészen világosan tükröződik az olvasás mértékében.

Foglalkozás szerint 10 csoportot különböztetnek meg a vizsgálat szervezői, s az alábbiakat elemezték részletesen: gépkezelők; állattenyésztők, növénytermesztők, mezőgazdasági szakemberek, felső osztályos tanulók, pedagógusok.

A gépkezelők majdnem mind férfiak; 35 %-uk 20-nál, 60 %-uk pedig 10 könyvnél többet olvas évente; az állattenyésztők között (ezek főleg nők) az arány 25, illetve 40 %, a növénytermesztők között (csaknem kizárólag nők, s átlagban idősebbek is) 9, illetve 28 %. A mezőgazdasági szakemberek természetesen jóval többet olvasnak.

Folyóiratot, ujságot sokan olvasnak; egy Pszkov megyei faluban 100 családnak 167 folyóirat (37 cim), 152 ujság és hetilap (12 cim) jár, egy Amur megyei faluban pedig 240 családnak 414 folyóirat és 388 ujság, illetve hetilap.

Szakirodalmat a gépkezelők 67 %-a olvas, 61 % hasznositja is munkájában az olvasottakat (a gépkezelőknek külön szakfolyóiratuk is van). Az állattenyésztők 43 %-a olvassa és 21 %-a hasznositja munkájában a szakirodalmat (amely főleg a rekordokról ir, a jó átlag eléréséhez nem nyujt elegendő segitséget). A növénytermesztőknek 12 %-a olvassa és hasznositja a szakirodalmat; ők gyakran változó, szakképzettséget alig igénylő munkát végeznek, azért ilyen kicsi ez az arány.

Akik a tömegszakmákat ki akarják tanulni, nehezen találnak jó átfogó kézikönyveket; a kiadványok tekintélyes része nem az olvasók egy bizonyos kategóriájának igényeit akarja kielégiteni, hanem általánosságban közöl tudnivalókat - igy azután senki sem veszi igazán hasznát.

A szakirodalom terjesztéséhez a mezőgazdasági szakembereket is segitségül kell hivnia a könyvtárnak. Sokan a háztáji gazdaságuk vezetéséhez (gyümölcstermesztés, méhészet, házinyultenyésztés) kapott segitség következtében kedvelik meg szakkönyveket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szépirodalmat főként mint ismeretforrást értékelik a falusi olvasók. Legszivesebben 1. a Nagy Honvédő Háboruról, 2. erkölcsi problémákról, szerelemről (főleg nők), 3. történelemről, a forradalmakról olvasnak. Kevéssé érdeklődnek a természettudományi és a müvészeti tárgyu ismeretterjesztő irodalom iránt - ezekben a tárgykörökben ugyanis többnyire szabadegyetemi szinvonalu brosurák jelennek meg, alapfoku olvasnivaló alig akad.

Solohov messze a legnépszerübb iró. A szovjet irók közül Szimonov, Osztrovszkij, Fagyejev, Gorkij, az orosz klasszikusok közül Tolsztoj, Puskin, Csehov, Lermontov neve szerepel még a legtöbb falusi olvasó kedvencei között; külföldiek - Dreiser, London, Zola - nevét csak néhányan emlitik. (Érdekes kivétel egy lett falusi könyvtár, amelyben 40 olvasó kölcsönzőlapján külföldi szerzők 46 müve szerepel.) A költők közül csak Jeszenyint emlitik sokan (verskötet alig van a falusi könyvtárakban). Idősebb nők mesét is olvasnak, sőt egy részük csak azt.

Komoly gondjuk a falusi könyvtáraknak, hogy az uj szépirodalmi müveket nehezen - esetleg 1-2 éves késéssel - tudják csak megszerezni.

A felső osztályos tanulók olvasmányai általában - a falusi könyvtári állomány szabta keretek között - megegyeznek a városi diákokéval. (Ugyanez áll a pedagógusokra is.) Épp az a feltünő, hogy nem érdeklik őket közelebbről a falusi élethez kapcsolódó olvasmányok. Ők is orvosok, pedagógusok, repülők akarnak lenni, a gépkezelői szakma is alig vonzza őket; éppugy nem érdekli őket különösebben a biológia mint tantárgy. A felmérés tanusága szerint tanáraik sem ajánlanak nekik falusi problémákkal foglalkozó ismeretterjesztő vagy szépirodalmi müveket.

A könyvtáros számára mindebből az a tanulság, hogy ne csak foglalkozásuk, hanem koruk és nemük szerint is kezelje differenciáltan az olvasókat. Tekintse külön-külön csoportnak a fiatalságot, a középkoru férfiakat, a családanyákat, a nyugdijasokat, végül - egyéb körülményeiktől függetlenül - az értelmiségieket. A családanyák igényeit például ebédszünetekben tartott felolvasásokkal, az értelmiségiekét könyvtárközi kölcsönzéssel lehet jobban kielégiteni. (Ez utóbbihoz rendeletileg lehetővé kell tenni a könyvek dijtalan visszaküldését, mert a falusi könyvtárnak egyszerüen nincs miből fedeznie ennek a költségeit.)

A könyvtárosnak egyéb információs források hatását is számitásba kell vennie. A rádió mezőgazdasági ismeretterjesztő adásai például gyakran ösztönzik épp a képzettebb szakembereket arra, hogy irodalmat is keresse-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek a témához. A TV-készülék is csak eleinte rabolja el tulajdonosát a könyvtől, később érdeklődésének, igényeinek fejlesztése révén segiti is a könyvtár munkáját. A mozi a megfilmesitett regényeknek szerez sok olvasót; a könyvtár elő is készithetné olvasóit a filmek megértésére (történelmi hátterük stb. ismertetésével); a szinvonalas filmkritikákra is felhivhatja figyelmüket.

A TANÁROK ÉS A KÖNYV[x]

A vizsgálat anyaga: 500 irodalomszakos és 400 reál szakos tanár kérdőive; ugyanilyen csoportositásban 80, illetve 92 kölcsönzőlap; 40, illetve 18 olvasói önéletrajz; 100, illetve 105 (a könyvtár által készitett) olvasójellemzés. A megkérdezettek 96 %-a jár könyvtárba, 95 %-nak van saját könyvtára, 98 % járat ujságot, folyóiratot, 94 % használ az uj irodalomra vonatkozó információforrásokat.

Mit olvasnak a reál szakos tanárok?

A szakkérdések iránt erősen érdeklődnek, közvetlen szakterületükön tul is; kémikusok is olvasnak genetikáról, biológusok kibernetikáról, matematikusok és fizikusok a fehérjeszintézisről. Főként ismeretterjesztő müvekből tájékozódnak, s tanitványaiknak is ajánlanak ilyeneket. A kimondottan tudományos müvek gyér használata a tanárképzés hiányosságaira utal.

A pedagógiai irodalom egyes alkotásai iránt könyvankétokon igen nagy az érdeklődés. Rendszeresen azonban csak a szakmódszertani folyóiratokat olvassa sok tanár (89 %, sőt a matematikusok között 97 %); módszertani szakkönyvet már csak 10 % olvas, általános pedagógiai tárgyu könyvet 6 %, általános pedagógiai folyóiratot pedig 2 %. Az idősebbek az átlagnál nagyobb mértékben olvassák a pedagógiai irodalmat.

Társadalmi és politikai érdeklődésüket főként az ujságok (94 %) és a folyóiratok (37 %) olvasása utján elégitik ki a reál szakos tanárok. A nyilvántartás szerint 92 olvasó 8 hónap alatt 145 ilyen tárgyu müvet vett ki a könyvtárból.

Szépirodalmat a megkérdezettek 76 %-a olvas. Sokan panaszkodnak, hogy kevés az idejük, ezért csak azt tudják elolvasni, ami napi munkájukhoz szükséges.

---

[x] NEJMAN, V.V. - SZTEL'MAH, V.D.: Ucsitel' i kniga. = Szovetszkij csitatel' 157-219. p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3907 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Életkoruk szerint nincs lényeges különbség az olvasók érdeklődése között; a 28 éven aluliak valamivel több verset és művészeti tárgyu művet, kevesebb társadalmi-politikai kiadványt olvasnak, mint a középkoruak és az idősebbek. Az osztályfőnökök olvasmányai - feladatkörüknek megfelelően - változatosabbak, mint a többi reál szakos tanáré, nagyobb bennük a szépirodalom és a politikai irodalom aránya. Tanitványaik olvasási kulturára nevelésével azonban még kevesen foglalkoznak.

A megkérdezettek 91 %-a veszi igénybe az olvasnivalókra vonatkozó tájékoztatást. A tájékoztatási források használatának sorrendje: sajtó 79, könyvesbolt 63, kollegák tanácsai 54, rádió és TV 54, tanulmányi felügyelők 38, könyvtárosok 35, könyvtári katalógusok 29, könyvkiállitások 25, ajánló bibliográfiák 23 százalék.

Mit olvasnak az irodalomtanárok?

A szakirodalmat meglepően csekély mértékben használják. Az irodalomoktatási szakfolyóiratot a szaktanárok 69 %-a, a nyelvtanitásit 51 %, a két általános pedagógiai folyóiratot 9, illetve 5 % olvassa. A 10 évnél régebben müködők az átlagnál nagyobb, az 1-2 éve müködők viszont az átlagnál kisebb mértékben érdeklődnek a szakfolyóiratok iránt. Önálló módszertani kiadvány 80 közül csak 44 kölcsönzőlapon szerepel; ilyen művekért viszont elsősorban nem a közmüvelődési, hanem az iskolai, továbbképző intézeti könyvtárhoz fordulnak a pedagógusok, amellett a megkérdezettek 96 %-ának magánkönyvtárában is szerepelnek szakmódszertani müvek.

A tananyagban szereplő irodalmi müveket a megkérdezetteknek csupán 59 %-a olvassa ujra rendszeresen (a falusi pedagógusok közül csak 47 %).

A mai irodalmat - prózát, illetve költészetet - a megkérdezettek 87, illetve 84 %-a olvassa; 86 % rendszeresen olvas és 53 % járat szépirodalmi folyóiratot. Ezen belül azonban aggasztóan kevesen olvasnak mai külföldi irodalmat: prózát 27 %, költészetet 3 %. Az Inosztrannaja Literatura olvasóinak aránya is csak 20 %.

A tanárok lakóhelye szerint igen nagy különbségek vannak olvasottságuk között. Hasonlitsuk össze a) Moszkva és Leningrád, b) az OSzSzSzK egyéb városai, c) a falvak pedagógusainak adatait. Mai szovjet költőket 84, 91, 76 % olvas, külföldi prózát 45, 19, 13 %, külföldi költőket 4, 4, 1 %, irodalmi folyóiratokat 95, 92, 73 %. A falusi tanárok hátrányos helyzetének fő oka nem is nagyobb igénybevételük (társadalmi munka, háztáji gazdaság), hanem a falusi könyvtárak szegényes állománya. Félő, hogy tovább romlik a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

helyzet, mivel a falusi könyvtárak fejlesztése a termelés igényeinek kielégitése irányában halad, és szépirodalmat, folyóiratot könyvtárközi kölcsönzés utján sem szerezhetnek olvasóiknak.

Ilyen külső okokkal lehet magyarázni azt is, hogy a legujabb müvek aránylag kis számban szerepelnek a tanárok kölcsönzőlapján. Mélyebb gyökerü baj viszont az, hogy esztétikai izlésük bizonytalan; a legértékesebb könyvek közé giccseket is sorolnak, a "kimondottan rossz" könyvek között jelentős, de ujszerüségük miatt nehezebben érthető müveket is emlitenek. Különösen aggasztó, hogy értékelésüket igen sokan kizárólag tartalmi szempontokkal indokolják; csak azt tartják lényegesnek, hogy miről szól a könyv, azt nem, hogyan van megirva.

Összefügg ezzel az, hogy mai kritikusokat csak a megkérdezettek 44 %-a tudott megnevezni; 12 % kijelentette, hogy nem érdeklik a kritikusok, másik 44 % pedig nem is válaszolt a kérdésre.

Az irodalomtanárok által kölcsönzött anyagnak 3 %-át teszik ki a müvészeti tárgyu könyvek, 4-4 %-át a társadalmi-politikai és természettudományi ismeretterjesztő müvek; elenyészően csekély a történeti irodalom iránti érdeklődés.

Sok irodalomtanár kétségbeesetten panaszolja, hogy a dolgozatjavitás minden idejét felemészti, a mai irodalom ismeretében elmaradt tanitványai mögött.

A **könyvtárosok** hajlamosak arra a felfogásra, hogy a tanároknak mint olvasóknak nincs szükségük az ő tanácsaikra. A fenti tények az ellenkezőjét bizonyitják: erős információigényük és nagy időhiányuk miatt a pedagógusok igen jó hasznát vennék főleg az uj irodalomra vonatkozó rendszeres tájékoztatásnak.

Nincs tisztázva, hogyan kellene elosztani a pedagógusok könyvtári ellátásával kapcsolatos feladatokat a különböző tipusu szakkönyvtárak (a pedagógus-továbbképző intézet és a Pedagógusok Háza könyvtára, valamint az iskolai könyvtár) és a közmüvelődési könyvtárak között. A szerzők szerint főként az iskolai könyvtárak fejlesztése - anyagi és személyi ellátásuk lényeges javitása - révén lehetne változtatni a helyzeten; ezek szervezhetnék meg azután a könyvtárközi kölcsönzést is a pedagógusok számára. A bibliográfiai alapismeretek elsajátitásáról pedig már a pedagógusképzés keretében gondoskodni kell.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A FELSŐ OSZTÁLYOS TANULÓK OLVASÁSI IGÉNYEI [x]

9-11. osztályos tanulók kérdőíves vizsgálatára és olvasmányaik huzamos megfigyelésére támaszkodik a tanulmány. 5 szovjet köztársaság 20 városában 1601 tanuló között osztották szét a kérdőívet. Volt közöttük 146 ipari tanuló is, őket összehasonlítás végett vonták be a vizsgálatba; az eredmények tanusága szerint érdeklődésük, olvasmányaik iránya nem tér el lényegesen a középiskolásokétól, igy a rájuk vonatkozó adatokat is a többiekkel együtt dolgozták fel. - 4 vidéki város könyvtárában összesen 150 tanuló kölcsönzőlapját is megvizsgálták.

Miről szerettek olvasni? - ez volt a kérdőiv első pontja. 1311 tanuló válaszolt rá; a számára legérdekesebb témák, illetve olvasmányok között 626 tanuló nevezte meg a tudomány és a technika vivmányait, 327 a müvészeti könyveket, 209 a tudományos fantasztikus müveket, 201 az erkölcsi kérdéseket, 181 a mai ifjuság (a Komszomol) életét, 178 a történelmet, a forradalmakról szóló és a háborus könyveket, 146 a külpolitikai kérdéseket - stb.

Mit olvasnak ténylegesen a tanulók? - ezt a kölcsönzőlapok alapján állapitották meg. Az itt észlelt arányok eltérnek az előbb bemutatott képtől; aránylag kevesen olvastak a kommunista erkölcsről, a szovjet ifjuság életéről szóló könyveket. Sokan emlitették is a kérdőivre adott válaszukban, hogy kevés az ilyen tárgyu könyv. A szerzők szerint elég sok kiadvány jelenik meg ezekről a kérdésekről, viszont - ugy látszik - nem alkalmazkodnak eléggé a fiatalok igényeihez. - A kölcsönzőlapok is bizonyitják a természettudomány és a technika iránti nagy érdeklődést; ez néhány esetben egyoldalúságra, a társadalomtudományi témák iránti érdektelenségre, a szépirodalom lenézésére is vezet.

Kedvenc irói között a tanulók 22-22 %-a emliti meg Solohovot és L. Tolsztojt; jóval utánuk következik Csehov (9 %), a szovjet irók közül pedig Szimonov, Osztrovszkij, A. Tolsztoj, Gorkij. A külföldi irók közül Jack London még Csehovnál is népszerübb, a többiek (Voynich, Dreiser, Shakespeare, Zola) viszont a válaszoknak legfeljebb 5 %-ában szerepelnek.

---

[x] GANICKAJA, L.I. - CSERNOSZ, I.A.: Szovetszkij csitatel'. 220-246 p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3908 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A költők közül Puskin és Lermontov (15, ill. 14 %) népszerüségét csak Jeszenyin(12 %) közeliti meg; Majakovszkij 6, Jevtusenko pedig - a legnépszerübb élő költő - 5 %-kal szerepel a válaszokban. Nyilvánvaló egyébként, hogy az iskolai irodalmi tananyag arányai döntően befolyásolják ezeknek az adatoknak az alakulását; az egy-egy osztály tanulói által adott válaszok még feltünőbb összhangja mutatja a tanár véleményének vagy az iskolában rendezett könyvankétnak stb. a hatását.

A tantárgyak irámti érdeklődés felmérésével kapcsolatban (itt az irodalom, a fizika, a matematika és a kémia bizonyult legnépszerübbnek) azt is tisztázni igyekezett a kérdőiv, hogy mely tárgyak tanárai ajánlanak kiegészitő olvasmányokat a tanulóknak. 1033 tanuló válaszolt erre a kérdésre; irodalmi és történelmi olvasmányokra vonatkozó tanácsot sokan (574, 228) kaptak a szektanártól, a természettudományi szakok tanárai viszont eléggé ritkán ajánlanak kiegészitő olvasmányokat: fizika 138, kémia 90,... földrajz 24, biológia 1 (!).

A pályaválasztási szándék felmérését (a mérnök, az orvos, a tudományos dolgozó és a pedagógus hivatása bizonyult messze a legnépszerübbnek) megint csak összekapcsolták annak a vizsgálatával, hogy a tanulók olvasmányainak témaköre mennyiben függ össze pályaválasztásukkal. A leendő mérnökök és természettudósok elég nagy mértékben olvasnak ilyen tárgyu ismeretterjesztő müveket, a leendő orvosok és pedagógusok szakmai érdeklődése viszont inkább szépirodalmi olvasmányaik kedvenc hőseinek kiválasztásában mutatkozik meg.

Az információs forrásokra vonatkozó vizsgálat szerint a legtöbb tanuló osztálytársainak, barátainak tanácsát követve választja meg olvasmányait; a könyvtáros ajánlására 51 % hivatkozik, a könyvpropaganda könyvtári formáit a válaszolóknak csak 28, a bibliográfiákat csak 4 %-a emliti. Ez világosan mutatja, hogy intenzivebben kell a könyvtár módszeres használatára nevelni a középiskolásokat, javulást kell elérni az ifjusági ajánló bibliográfiák terén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓK OLVASÁSI IGÉNYEI [x]

14 város 25 egyetemének és főiskolájának összes évfolyamáról összesen 767 nappali tagozatos hallgatóra terjedt ki a felmérés, éspedig 413 I-III. éves és 354 IV-VI. éves hallgatóra. Közülük 293 müszaki, 243 humán, 121 természettudományi, 110 pedig mezőgazdasági tanulmányokat folytat.

Az olvasmányanyag egészét illetően nincs lényeges eltérés az egyes kategóriák között. A szakirodalom, az általános müveltséghez szükséges ismeretterjesztő irodalom és a szépirodalom minden főiskolás életében igen nagy szerepet játszik.

A szakirodalmi olvasmányok aránya a magasabb évfolyamokon megnő; akkor ugyanis már differenciálódik a hallgatók érdeklődése, olvasásuk inkább intenziv, mint extenziv. Az alsóévesek még kevésbé rendszeresen olvasnak, érdeklődésük is szétfolyó.

Világosan megmutatkozik a tudományos diákköri munka hatása: az itt dolgozó I-III. évesek 53 %-a, a IV-VI. évesek 64 %-a olvas szakkönyveket a kötelező anyagon tul is; azoknál viszont, akik nem tagjai a tudományos diákkörnek, ez az arány csak 37, ill. 49 %.

Nem szakmai jellegü irodalmat legnagyobb mértékben a humán szakosok olvasnak, de a müszaki és természettudományi főiskolák hallgatóit is nagyon érdekli a szépirodalom, főként pedig az ismeretterjesztő irodalom. A mezőgazdasági főiskolások jóval kevesebb nem-szakmai irodalmat olvasnak, mint a többiek; a szerző ezt azzal magyarázza, hogy többnyire falusi iskolából jöttek.

A társadalmi-politikai irodalmat mindegyik kategóriában sokan olvassák. A marxizmus-leninizmusból már nem a kommentárokat használják a klasszikusok helyett, ami az elmult években még gyakori jelenség volt.

A természettudományi ismeretterjesztő irodalom mindegyik felsőoktatási intézményben népszerü. A humán szakosokat éppugy érdekli az ürrepülés vagy a matematika, mint a leendő müszaki szakembereket a filozófia vagy a pszichológia.

---

[x] BURLAKOVA, L.V.: Csitatel'szkie intereszü sztudencseszkoj molodezsi. - Szovetszkij csitatel' 247-269. p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3911 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szépirodalmi olvasmányok között az orosz és a világirodalom klasszikusai után következnek csak a mai szovjet és külföldi írók művei. Sok hallgató említi a kérdőívre adott válaszában, hogy a középiskolában csak az "alakokat" és a "társadalmi viszonyokat" látta a Háboru és békében vagy az Anyeginben - s most fedezi fel bennük a megragadó olvasmányt. Kedvenc íróik között Tolsztojt említik leggyakrabban (50 %), azután következik Csehov 36, Solohov 25, Balzac 24, London 22, Kuprin és Zola 21, Dreiser 20, Turgenyev és Dosztojevszkij 18, Lacisz 17, Gorkij 16, Hugo és Maupassant 14 százalékkal. A költők népszerüségi sorrendje: Jeszenyin 37, Jevtusenko 28, Puskin 24, Lermontov 23, Majakovszkij 20, Rozsgyesztvenszkij 18 %; a világirodalmat itt Shakespeare 15 és Byron 7 %-kal képviseli.

Népszerüek a tudományos fantasztikus könyvek, kivált a müszaki főiskolákon. A kalandregényeket aránylag kevesen olvassák.

A müvészeti irodalom iránt a kérdőív tanusága szerint sokan érdeklődnek. A részletekbe menő kérdések kapcsán azonban kiderül, hogy ez elsősorban (a hallgatók 53 %-ánál) a filmfolyóiratok iránti érdeklődést jelenti. Kevesebben olvasnak a szinházra (32 %), a zenére (25 %), a képzőmüvészetre vonatkozó irodalmat.

Területileg mindezen szempontok szerint nincs lényeges különbség a hallgatói között; a központoktól távol eső Rjazany és Penza, az ázsiai Novoszibirszk, Frunze vagy éppen Habarovszk diákjainak szépirodalmi és müvészeti igényeik is ugyanolyanok, mint moszkvai vagy leningrádi társaiknak.

Szabad ideje kevés van a főiskolásnak; a válaszok szerint az alsóévesek napi 1 - 1,5 órát, a felsőévesek 1,5 - 2 órát fordithatnak olvasásra a tanulmányi munkán kivül. Az alsóévesek 34, a felsőévesek 30 %-a ugy érzi, hogy a szorgalmas tanulást nem tudja összeegyeztetni az önképzéssel. Jellemző azonban, hogy a tudományos diákkörök tagjai közül már csak 21, illetve 14 % látja ilyen sötéten a helyzetet. Ugyanis nemcsak objektiv tényezőkről van itt szó, hanem a tanulási és olvasási kulturáról, technikáról. Akik ezt még nem sajátitották el, azok nagyon sok időt improduktive töltenek el "tanulással", mert nem tudják a szakkönyveket helyesen kiválasztani, mondanivalójuk lényegét megragadni, róluk jegyzeteket készitení.

A könyvtárakra ezért is nagy feladatok várnak az olvasók nevelése terén. Még elég kevés főiskola könyvtára foglalkozik rendszeresen a hallgatókkal, hogy megtanitsa őket a katalógusok, a könyvtári segédletek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

használatára, a szovjet és külföldi szakbibliográfiákban, referáló folyóiratokban való rendszeres tájékozódásra. A kérdőív adatai szerint a hallgatók oktatóik utmutatása mellett elsősorban társaik tanácsai és a sajtóközlemények alapján választják ki olvasmányaikat; csak 46 %-uk használja a könyvtár katalógusát és 11 % a bibliográfiákat.

AZ OLVASÓK ÉRDEKLŐDÉSÉNEK TANULMÁNYOZÁSA MINT AZ OLVASÁS IRÁNYITÁSÁNAK ALAPJA[x]

Az olvasás két fő célja az általános önképzés és a szakmai képzés (tanulás); motiválja a társadalmi (közéleti) tevékenység, a hobby stb. is. A valóságban természetesen nem lehet mereven elkülöniteni egymástól a különböző célkitüzéseket; amellett az olvasás többnyire nemcsak a tudatosan érvényesitett szempontból gazdagitja az embert szellemileg.

Minden ember olvasásának vannak a) az egész társadalmat jellemző, b) egy bizonyos (életkori, foglalkozási stb.) csoportot jellemző és c) egyéni sajátságai. Természetesen ezek is összefonódnak. A vizsgálat elsősorban azt igyekezett tisztázni, hogy mi köti össze és mi különbözteti meg a társadalom különböző csoportjait, olvasmányaik szempontjából. Az olvasmányhoz való személyes viszony elemzése a kutatások második szakaszának feladata lesz.

Általánosan jellemzi a szovjet olvasókat a munkájuk, szakmájuk iránti, a jelen problémái iránti, a történelem iránti érdeklődésük.

A társadalmi-politikai kérdések iránt a legtöbb olvasó érdeklődik, ilyen tárgyu könyvet, brosurát azonban aránylag kevesen kölcsönöznek ki. Érdeklődésüket ugyanis egyrészt az ujságok, másrészt a szépirodalmi müvek olvasásával is kielégitik.

A természettudományi irodalom népszerüsége rohamosan nő, a tudományos és az ismeretterjesztő munkáké egyaránt. A kereslet meghaladja a kinálatot; sok olvasó panaszkodik, hogy bizonyos témákról nehéz anyagot találni.

A szépirodalom olvasásának 3 jellegzetes vonása van: állandó érdeklődés egyes kiemelkedő irók (főként Tolsztoj és Solohov) iránt; hosszabb-rövidebb ideig tartó érdeklődés az ujdonságok iránt; a tömegpropaganda hatása (Jeszenyinl pl. 1963-ban a munkásoknak csak 9 %-a emlitette kedvenc

---

[x] DOBRUNINA, N.E. - TROICKAJA, E.E.: Izucsenie csitatel'szkih intereszov - osznova rukovodsztva csteniem. = Szovetszkij csitatel' 270-311. p. - A tanulmány forditása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3909 számon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

költői között, az 1965. évi országos jubileumi megemlékezések nyomán ez az arány 1966-ban 30 %-ra emelkedett).

A művészeti tárgyu irodalomból a filmmel foglalkozó müvek a legnépszerübbek, de általában megállapitható az esztétikai érdeklődés elmélyülése.

A könyvtáros számára az olvasói érdeklődés általános sajátságaiból az a tanulság adódik, hogy a sokoldalu érdeklődésnek megfelelő komplex könyvpropagandát folytasson, az információk áradatából segitsen kiválogatni az olvasónak a lényeget, s a szépirodalmat is nevelő hatásának megfelelő gonddal propagálja.

A különböző csoportok közül a foglalkozás szerinti (munkájuk tartalma és szakképzettségük foka szerinti) csoportok mutatnak legfeltünőbb jellegzetességeket, amint ezt a könyv egyes tanulmányai ismertetik.

Az iskolai végzettség is erős csoportképző tényező; hatása főként az önképzést szolgáló (nem szakmai jellegü) olvasmányok kiválasztásában érvényesül. A teljes középiskolát és a 7 évfolyamos iskolát végzettek között mutatkozik meg leghatározottabban a különbség; az utóbbiak egyrészt ugyanarról a témáról is a "könnyebb" könyveket olvassák, másrészt kevésbé érdeklődnek bizonyos témák (pl. a természettudományok vagy a költészet) iránt. Az érettségizettek is erősen elmaradnak a diplomások mögött pl. a művészeti tárgyu könyvek olvasásában. - Ezek a különbségek azonban egyre inkább elmosódnak.

Az életkor szerinti különbségek viszont maradandók. A fiatalok mohóbban olvasnak, kevésbé válogatják meg olvasmányaikat.

A nemek szerinti különbséget pszichofiziológiai szempontból nem vizsgálták a kutatók; szociológiai szempontból viszont megállapitották az eltérő élet- és munkakörülményeknek a nők rovására érvényesülő hatását.

Lakóhely szerint a városi és a falusi lakosok olvasmányai között találhatunk határozott különbségeket pl. a pedagógusok foglalkozási csoportján belül. A Szovjetunió különböző vidékeinek városai között viszont nincs lényeges különbség ebből a szempontból.

A nemzetiségi különbségek elsősorban az orosz nyelvtudás fokától függően érvényesülnek (ami viszont az iskolai végzettségnek is függvénye): egyes vidékeken az orosz könyvnek még kevés az olvasója, s ez erősen szükiti a választható olvasmányok körét. A különböző nemzetiségek érdeklődési köre egyébként egységes; természetesen mindenütt különösen népszerüek az illető vidék mai problémáival és multjával foglalkozó munkák. Szépirodalmat legtöbben szivesebben olvasnak anyanyelvükön, akkor is, ha jól tud-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nak oroszul. A szépirodalmi olvasmányokban is megnyilvánul azonban a szovjet olvasóközönség egysége; a különböző nemzetiségü irók (a lett Lacisz, a kirgiz Ajtmatov), sőt költők iránt a Szovjetunió minden részében nagy az érdeklődés.

Az olvasási kultura fejlesztése - tehát az intenziv, rendszeres és elmélyült olvasásra nevelés - alapvetően fontos feladatuk a könyvtáraknak. Egyrészt a müveltségi igény és szinvonal általános emelkedése, másrészt az információk áradatának növekedése miatt feltétleniil képessé kell tenni az olvasókat arra, hogy gazdaságosan, hatékonyan olvassanak.

Ezzel kapcsolatos az olvasmányanyag ("krug cstenija") kidolgozásának a problémája; ahogyan a középiskolai tanterv összefoglalja az alapmüveltséghez tartozó sokoldalu ismeretanyagot, ugyanugy áttekintést kell adni azokról az olvasmányokról, amelyekre a különböző képzettségi foku olvasóknak szükségük van ahhoz, hogy az iskolában szerzett müveltségüket szélesebb körre terjesszék ki, s lépést tarthassanak a haladással. A kiadóvállalatok feladata, hogy valóban minden lényeges témakör ismertetéséről gondoskodjanak, mégpedig többféle fokon, a különböző müveltségi szinvonalu olvasók igényeihez alkalmazkodva.

Sokat segitene, ha minden ismeretterjesztő munka annotált bibliográfiát is tartalmazna, hogy lássa az olvasó, hogyan mélyedhet el jobban az adott témában. Az ajánló bibliográfiákat az eddiginél jóval nagyobb mértékben kell propagálni. Ilyen eszközökkel s a könyvtárosok közvetlen segitségével, a könyvtári információ minden formájának kihasználásával lehet biztositani, hogy az olvasók helyesen alakitsák ki olvasmányaik körét, megtalálják a szakmai képzés és az általános müvelődés egyensulyát is.

A további vizsgálatok során kell majd tisztázni a könyv megértésének pszichológiai folyamatát, az erre ható egyéni tényezőket. Ez teszi lehetővé, hogy a könyvpropaganda hatékonyságának elemzése után magának az olvasásnak a hatékonyságát is elemezzék.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ OLVASÁSI KULTURA AZ NSZK-BAN. REPREZENTATIV KÖNYVPIACKUTATÁS*

Ismerteti: S z e n t i r m a i László

A társadalom és a tömegkommunikációs eszközök fejlődése a szabad idő eltöltésének és az együttélésnek olyan formáira ösztönzi a lakosságot, amelyek hátráltatják a könyvolvasást.

Az olvasási kultura fejlesztése érdekében a Német Könyvkereskedők Egyesülete megbizásából az allensbachi Közvéleménykutató Intézet 1967. októberében és 1968 januárjában felmérést végzett, a Német Szövetségi Köztársaság és Nyugat-Berlin 16 éven felüli lakosságát reprezentáló 2000 személyre vonatkozóan. (Ilyen felmérést a franciák és a hollandok már korábban végeztek.) Ennek a módszereit és eredményeit mutatja be részletesen Schmidtchen terjedelmes tanulmánya.

A felmérések a könyvolvasást és a könyvvásárlást egymással kapcsolatban vizsgálták. Az elemzés kitért a könyv és a tömegkommunikációs eszközök kapcsolatára; az olvasási szokásokra; a könyvhöz való viszonyra; a könyvolvasók nevelésére; az olvasói érdeklődés tipusaira; a könyvbeszerzésre és a könyvkereskedelem problémáira.

Hasonló volumenü munka nálunk még nem készült. Sor került bizonyos rétegek olvasási kulturájának részleges (olvasási szokások, olvasói izlés szempontjából végzett) vizsgálatára, megfelelő anyagi támogatás hiányában azonban mindeddig nem volt lehetőség komplex felmérésre.

---

*SCHMIDTCHEN, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. Ergebnisse repräsentativer Buchmarktstudien für den Börsenverein des Deutschen Buchhandels. = Börsenblatt /Frankfurter Ausgabe/ 24. Jg. 1968. aug. 30. 70. no. 1977-2152. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ennek ellenére nem érthetünk egyet azokkal, akik elvetik a részvizsgálatok módszereit, mert ezek a felmérések is nagy mértékben elősegitették a magyarországi olvasáselemzések megindulását.

A nagy apparátussal készült tanulmány számos, nálunk is gondolatot és kutatási kedvet ébresztő megállapitása mellett a tapasztalati anyag elemzésének ujszerü módszere is hasznos lehet mind az olvasás -, mind az irodalomszociológia kutatói számára. Az alábbiakban elsősorban a módszereket és az összehasonlitás számára felhasználható megállapitásokat igyekszünk tömöriteni.

Az angolok és a hollandok a legszorgalmasabb könyvolvasók Nyugat-Európában. Az amerikaiak ritkán vesznek könyvet a kezükbe. Mig Angliában a lakosság 55 %-a könyvolvasó, addig Amerikában 17 % olvas könyveket. Németország könyvolvasói közepes szintet képviselnek. Az utóbbi években a sorrend alig változott; Anglia maradt az élen, Németország tartja közepes helyzetét.

Az a különbség, amely Anglia és az USA között az olvasásban mutatkozik, jelzi, hova juthat Németország, olvasási kulturájának ápolásával vagy elhanyagolásával. A bevezető mondat utalt arra, hogy a szabad idő struktúrája a könyvolvasás rovására változik. A kimondottan olvasással foglalkozó közvéleménykutatás más területeken tapasztalt jelenségeket kiván az olvasási kultura területén verifikálni.

A könyv és a tömegkommunikációs eszközök

A könyv a legrégibb tömegkommunikációs eszköz. Becslések szerint a Német Szövetségi Köztársaság lakosai szabad idejükben hetente 25 órát forditanak valamelyik kommunikációs eszköz használatára. Ennek az időnek 13 %-a jut a könyvekre.

A népiskolát végzettek a tömegkommunikációs eszközöknek szentelt idejük 10 %-át forditják könyvek olvasására; az érettségizetteknél ez az arány eléri a 27 %-ot. A müveltebbek nem forditanak több időt a tömegkommunikációs eszközökre, mint a kevésbé müveltek, csupán másként oszlik meg az idejük közöttük: a televizió és a rádió háttérbe szorul. A képzettebbek azonos idő alatt intenzivebben tájékozódnak, mert gyorsabban olvasnak, jobban szelektálják és világosabban rendszerezik az információkat.

Különösen szoros kapcsolat áll fenn a szakkönyvek iránti érdeklődés és a képzettség, valamint a foglalkozás között. Az önképzést, továbbképzést je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lentő olvasásnak erősebb egyéni, de egyuttal társadalmilag is jobban elhatárolható motivumai vannak, mint a szórakoztató olvasmányok használatának. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban a televizió csökkentette a szórakoztató könyvekre forditott idő mennyiségét, az ön- és továbbképzést szolgáló könyvek szerepe azonban a televizió megvásárlása után is nagyjából változatlan maradt. (A szórakoztató olvasmányokra forditott idő 3 óra 17 percről 2 óra 46 percre csökkent, a továbbképzést biztositó könyvek olvasása viszont 1 óra 18 percről mindössze 1 óra 13 percre.)

Az olvasási kultura ápolása céljából felderitésre vár, hogy milyen viszonyban van a könyv a közönség érdeklődésére számot tartó folyóiratokkal. A folyóirat veszélyesebb ellenfele lehet a könyvnek, mint a televizió. Eddig számos jel mutat arra, hogy a népszerü folyóiratokra forditott figyelem növekedése mind időbelileg, mind anyagilag a könyvolvasás rovására történik. Az NSzK folyóiratpiaca egyrészt a terjeszkedés, másrészt a specializálódás állapotában van, s a könyv potenciális olvasóit és vásárlóit hóditja meg magának. A népszerü folyóiratok képes mellékletei, a részletes könyvismertetések, kivonatok sok olvasóban azt a gondolatot ébresztik, hogy nyugodtan lemondhat az időbelileg kevésbé gazdaságos könyvolvasásról.

A két Németországban elvégzett azonos vizsgálat azt mutatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban több folyóiratot és ujságot olvasnak, a Német Demokratikus Köztársaságban viszont az olvasott könyvek arányszáma magasabb.

Az információk iránti érdeklődés a könyvolvasók esetében képzettségüknek és társadalmi helyzetüknek is függvénye. Mindezek a tényezők annyira összeszövődtek, hogy először ki kell őket bogozni, csak azután lehet vizsgálat alá venni a képeslapok és a könyvek olvasmányanyaga közötti kapcsolatot. Ennek érdekében olyan személyek vizsgálatára került sor, akik a kérdéssorozatra adott válaszok alapján rendszeres könyvolvasóknak bizonyultak.

Az "ujságfalók" nyilvánvalóan nem érdeklődhetnek olyan élénken a könyv iránt, mint azok, akik mértékkel vagy egyáltalában nem olvasnak napilapokat. Akik heti szabad idejükből 3 vagy több órát forditanak népszerü folyóiratok olvasására, azok kevésbé érzik szükségét annak, hogy a mostaninál több könyvet olvassanak. A képeslapolvasók bizonyos hajlandóságot mutatnak a szórakoztató irodalom iránt, de nem kedvelik a klasszikus irodalmat. Itt bizonyos összefüggés állapitható meg az olvasási szándék gyengesége és a megerőltető olvasmányoktól való elfordulás között. Mindez forditott előjellel jelent-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kezik azoknál, akik mértékkel vagy egyáltalában nem olvasnak népszerü folyóiratokat.

A vizsgálat megállapitotta, hogy a szórakoztató irodalom és a népszerü folyóiratok olvasása összefügg egymással: helyettesitik, pótolják egymást. Buzgó könyvolvasók nem sokkal kevesebb időt forditanak a folyóiratokra, mint a keveset olvasók. Viszont az eleven könyvolvasás nagyobb olvasási kapacitást is jelent; az olvasási kapacitáshoz képest csökken a képeslapok olvasására forditott idő (l. táblázat).

Az olvasó státusától, olvasási motivumainak minőségétől és erősségétől függ, mennyiben helyettesitheti a népszerü sajtótermék a szórakoztató vagy éppen az önképzést jelentő könyvet. A behelyettesités nem történik spontán és egyszerü módon, hanem erősen függ az olvasónak az olvasmányra vonatkozó tartalmi és társadalmi igényeitől. Abban a mértékben azonban, ahogyan a népszerü folyóiratok magasabb szinvonalra emelkednek és specializálódásukkal, mind szórakoztató, mind müvelődési anyagukkal számot tartanak a könyvolvasók érdeklődésére, megkezdődik a helyettesitési folyamat a könyv rovására.

A vizsgálat megállapitotta, hogy nem lehet tulságosan nagy mértékben támaszkodni a könyvolvasók kedvező motivációira és beidegződött olvasási szokásaira. Ha ezek az érdeklődő és gyorsan reagáló olvasók olyan lehetőséget találnak, amely szorosan kiszámitott szabad idejükben könnyebben és gyorsabban hozzáférhető, akkor a könyv csak az egyéb időtöltés - televizió-nézés, folyóiratolvasás - után kerülhet sorra. Számos tapasztalt olvasó azonban azt állapitja meg rezignáltan, hogy a fennmaradt idő már nem alkalmas gyümölcsöző olvasásra.

Olvasási szokások, olvasói tipusok

Az elemzés szerint egy év alatt a felnőttek 68 %-a vesz könyvet a kezébe. A könyvolvasók normája havonta átlagosan egy könyv. Ez az átlag igen különböző adatokból tevődik össze. 7 % egész évben mindössze egy könyvet olvas, 10 % viszont - ez a csoport képezi a másik végletet - évente 30, illetve több könyvet.

Az olvasás urbánus elfoglaltság. A település nagyságának növekedésével emelkedik a lakosság olvasási volumene. A könyvolvasás intenzitása az iskolai képzés időtartamával és minőségével párhuzamosan növekszik. A különböző foglalkozások is hatnak az olvasmányok megválasztására, nemcsak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. táblázat

AZ INTENZIV ÉS A GYENGE KÖNYVOLVASÓK HETI OLVASÁSI IDŐVOLUMENE

A hetente olvasásra fordított idő hány százalékában mit olvasnak	a megkérdezettek átlagosan	az olvasók különböző kategóriái aszerint, hogy milyen gyakran vesznek könyvet a kezükbe					
		naponta	hetente többször	hetente egyszer	kéthetente, havonta	nem minden hónapban	utolsó 12 hónapban soha
napilapot	40 %	25 %	31 %	41 %	48 %	51 %	60 %
folyóiratot, képeslapot	25 %	16 %	22 %	25 %	27 %	32 %	34 %
könyvet szórakozás céljából	23 %	36 %	32 %	22 %	19 %	12 %	4 %
könyvet továbbképzés céljából	12 %	23 %	15 %	12 %	6 %	5 %	2 %
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Hetente olvasásra fordított idejük összesen	$9^h12'$	$15^h50'$	$12^h27'$	$9^h48'$	$7^h53'$	$6^h49'$	$5^h54'$
ennek az időnek a megoszlása a különböző fajta olvasmányok között:							
napilap	$3^h43'$	$3^h55'$	$3^h49'$	$4^h00'$	$3^h49'$	$3^h28'$	$3^h31'$
folyóirat, képeslap	$2^h17'$	$2^h32'$	$2^h44'$	$2^h29'$	$2^h06'$	$2^h13'$	$2^h00'$
szórakoztató könyv	$2^h07'$	$5^h41'$	$4^h01'$	$2^h11'$	$1^h30'$	$0^h49'$	$0^h15'$
továbbképzésre alkalmas könyv	$1^h05'$	$3^h42'$	$1^h53'$	$1^h08'$	$0^h28'$	$0^h19'$	$0^h08'$

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a hozzájuk tartozó iskolai végzettség, hanem a munkával és hivatásbeli funkciókkal kapcsolatos szükségletek, valamint a foglalkozáshoz kötött társadalmi szerep miatt is.

A könyvolvasás minden esetben a kényelem fogalmával társul. A könyvolvasók 75 %-a kijelentette, hogy mielőtt olvasni kezdene, kényelembe helyezi magát. Nem veszi figyelembe, hogy a kényelmes testhelyzet elvonhatja figyelmét az olvasástól; a kényelmet fontosabbnak érzi, mint az egyedüllétet. 58 % azért legszivesebben egyedül olvas. Megállapitást nyert, hogy 39 % szivesen megbeszéli olvasmányait másokkal, 12 % szivesen olvas fel másnak, és szereti, ha neki is felolvasnak. A legfőbb olvasási alkalmak: betegség, az elalvás előtti idő, utazás, szabadság. Számos olvasó állandóan könyvet hord magánál.

A buzgó olvasónál az olvasás rendszeressége együtt jár azzal a szokással, hogy minden adandó alkalommal könyvet vesz a kezébe: elalvás előtt, utazás közben, szabadsága alatt. Mindig ügyel arra, hogy legyen nála könyv. Némileg türelmetlen is: nem akar hetekig olvasni egy könyvet.

A könyvolvasó feltehetően egészen másmilyen, mint ahogyan nagy általánosságban elképzelik. A ráérő idő fogalma napjainkban már nem jellemző az olvasási szituációra. Ma már az olvasás körülményei és előfeltételei egyértelműen azt mutatják, hogy a könyvolvasás a társadalmi tevékenység perifériájára szorult. A legtöbb esetben csak a gyakorlati tevékenységtől, családi élettől és a szórakozást nyujtó tömegközlő eszközöktől igénybe nem vett szabadidő-résekben kerülhet sor az olvasásra. A könyvolvasók legszivesebben akkor olvasnak, mikor mások ellenőrzése nem terjed ki rájuk, vagy csak nagyon gyengén: elalvás előtt, utazás közben. A rendszeres olvasónál mindig van olvasnivaló, hogy ha ellenőrzési vákuumra bukkan, rögtön folytathassa a külvilág által nem tulságosan kedvelt tevékenységét. Ez az állandó készenléti állapot és hirtelen "alámerülés" a partizán életmódra hasonlit.

Az akadályoztatást azok érzik legjobban, akik nem tudnak megalkudni, viszont nyomós indokaik vannak az olvasásra. Ezek általában közepes olvasók, hetente többször vesznek könyvet a kezükbe. Ők közölték átlagon felüli számban, hogy másokra való tekintettel nem tudnak eleget olvasni; különben nem szentelhetnének elég időt családjuknak. Csak a hét végén marad idejük olvasásra.

Az időszakos olvasás a gyenge olvasókra jellemző. Minél kisebb az olvasás intenzitása, annál gyakoribb a kijelentés, hogy pl. nyáron nem jut

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

idő olvasásra. További kifogások: nem szivesen olvasnak vastag könyveket; szabad estéjükön csak akkor olvasnak, ha nincs jó müsor a televizióban; szabad estéjükön olvasnának, de nem jut rá idejük.

A könyvhöz való viszony elemzése. Hét skála

A széleskörü felmérés tisztázta a kiválasztott minta viszonyát a könyvhöz, továbbá képet adott az olvasóról magáról. A felmérés technikájához kapcsolódó szempontokon kivül értékes társadalompszichológiai felvilágositásokat is meritheünk a válaszokból. Schmidtchen 7 motivációs dimenzió vizsgálatát találta szükségesnek.

Először a könyv iránti érdeklődés intenzitása szerint csoportositotta a válaszadókat, figyelmen kivül hagyva ebben az esetben az olvasási szokásokat. A további 6 dimenzió: az olvasási szokások állandósága; a különleges helyzetek kihasználása olvasásra; a könyv mint gyüjtési objektum; az olvasás (olvasottság) társadalmi értékelése; az akadályozott olvasók; a gyengén motivált olvasás. Végeredményben tehát hétféle értéksorba rendeződött - a megfelelő motivumok intenzitása alapján - a lakosságból vett minta.

A könyv iránti érdeklődés sokféleképpen nyilvánulhat meg - abban, hogy valaki könyvespolcot tart a lakásában, betér egy könyvkereskedésbe, megáll egy könyvkirakat előtt, pénzt ad ki könyvre, s végül abban, hogy olvas. A fenti heterogén cselekvéseket a Guttman-féle eljárással[1] statisztikailag elemezték, hogy valóban azonos érdeklődési dimenziót képviselnek-e (2. táblázat). Az eljárás értelmében először olyan kritériumot választottak ki, amelyet a válaszok minél nagyobb része kielégit. A jelen esetben kombinált kritérium szerepelt: gyakran jár-e könyvesboltba, s a családban tagja-e valaki valamilyen könyvbarát-egyesületnek? A lakosság 75 %-a megfelelt ennek az előfeltételnek. Természetesen a legszélesebb körü feltétel egyben a legkönnyebben teljesithető. Kevesebben vannak azok, akik szeretnék, ha volna könyvük a lakásban; 66 % véleménye szerint legalább egy kisebb könyvállomány hozzátartozik a lakás berendezéséhez. Ezután következik maga az olvasás; 44 % nyilatkozott ugy, hogy hetente legalább egyszer szórakozás céljából könyvet olvas. További 30 % kijelentette, hogy szivesen megáll a könyvkereskedés kirakata előtt, és be is megy. Ennek a hajlandóságnak viszonylag kisebb elterjedése azt mutatja, hogy aki megáll a kirakat előtt (és meg is nézi), az már

1 STOUFFER, S. - GUTTMAN, L. stb.: Measurement and Prediction. Princeton, 1950.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. táblázat

A KÖNYV IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS GUTTMAN-FÉLE ÉRTÉKSORA

A skála fokozatai	Megjelölés	A minta megoszlása a skála fokozatai szerint	A skála feltételei	Azoknak a számaránya, akik ezt válaszolták	A skálafeltételek egyedi hibái
5. fok	igen nagy	12 %	Ha havonta 50–100 márkával többet keresne, elsősorban könyveket vásárolna	16 %	3,0 %
4. fok		11 %	Szivesen megáll a könyvkirakatok előtt, illetve kimondottan szivesen megy könyvkereskedésbe	30 %	5,7 %
3. fok		22 %	Hetente legalább egy alkalommal, szabad idejében, szórakozás céljából könyvet olvas	44 %	8,0 %
2. fok		26 %	Feltétlenül szeretné, ha volna a lakásában néhány könyv, amelyet különösen szeret, vagy nagy könyvszekrény (könyvespolc), tele könyvekkel	66 %	6,3 %
1. fok		15 %	Gyakrabban jár könyvkereskedésbe, vagy a családban valaki könyvbarát-mozgalom tagja	75 %	7,7 %
0. fok	igen kicsi	14 %			
		100 %			

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kulturáltabbnak minősithető. Aki viszont jövedelme növekedése esetén elhatározza, hogy könyvet vásárol, az még igényesebb, még kevésbé gyakori feltételnek tesz eleget.

Ezzel adva van egy ideális, hierarchikus, piramis alaku értéksor előfeltétele: különböző mértékben elterjedt tesztkritériumokat állitottunk össze. A válaszok árnyalt megoszlása azonban nem elég, meghatározott kapcsolatnak is kell közöttük fennállnia. Aki eleget tesz egy nehéz (kevésbé gyakori) feltételnek, annak ki kell elégitenie a könnyebbet, elterjedtebbet is. Ha valóban ez az eset, akkor a kisérleti személynek a skálán elfoglalt helyéből megállapitható, hogy az egyes kérdésekre mit válaszolt. Ideális skálán csak igy hierarchizált válaszlehetőségek szerepelnek.

A gyakorlatban azonban többnyire csak megközelitő skálák (kvázi-skálák) vannak. Valamilyen okból mindig találunk olyan személyeket, akik a nehezebb feltételeknek inkább eleget tesznek, mint a könnyebbnek. Például vannak olyanok, akiknek van otthon kis könyvtáruk, de ritkábban mennek könyvkereskedésbe, mert - esetleg - vidéken élnek. A skála ilyen hibáit el lehet fogadni, ha bizonyos határok között maradnak; a hibás válaszok száma nem haladhatja meg a válaszlehetőségek 10 %-át. Azonkivül ezek a hibák nem kapcsolódhatnak tulnyomórészt egy bizonyos kérdéshez. A reprodukálási együttható választ ad arra, hogy a 10 % hibahatárt átlépték-e? Ha az együttható 0,90, akkor az értéksor elfogadható; be van bizonyitva, hogy a skálára felvett kérdések egy irányba mutatnak, egységes egészet reprezentálnak.

Az 5 tesztkérdés reprodukálhatósági együtthatója elérte a 0,94-et, azaz különösen tiszta értéksorról volt szó. A válaszok szerint (2. táblázat) 12 % nagy érdeklődést tanusit a könyvek iránt, 14 % minimálisat; a két végleten belül hasonló terjedelmü csoportok állnak, középen pedig a lakosságnak mintegy a fele helyezkedik el. A könyv iránti érdeklődés szoros kapcsolatban áll az iskolai végzettséggel. Az érettségizettek 62 %-a a skála két legfelső csoportjában szerepel, mig a népiskolát végzettek mindössze 15 %-ban fordulnak itt elő.

Az olvasás és a könyv iránti érdeklődés igen szoros kapcsolatban áll egymással, azonban egyikük intenzitása nem feltétlenül követeli meg a másik tényező hasonló intenzitását. Vannak eltérő kisebbségek: például rendszeres olvasók, akik csak kevéssé érdeklődnek a könyvek iránt és ritkán olvasók - talán akadályozott olvasók -, akiket rendkivül érdekelne a könyv.

A további 6 értéksor képzése nem a Guttman-elv szerint történt, mert a rendelkezésre álló anyagot nem lehetett ilyen lépcsőzetesen elrendez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ni, s ezzel elesett a Guttman-skála képzésének első előfeltétele. Fontosnak látszott viszont, hogy a válaszok egy részéből legalább hozzávetőleges (kvázi-) skálát képezzenek. Ez négy lépésben történt.

1. Összeválogatták azokat a válaszokat, amelyek értelemszerüen összefüggtek, azonos vagy hasonló jelenséget fejeztek ki, különböző szinten.

2. Ezekből a válaszokból előzetes kvázi-skálát szerkesztettek; megszámolták, hogy az adott kérdéscsoportból, ha az például négy kérdésből állott, hány személy válaszolt 0, 1, 2, 3, 4 kérdésre pozitivan.

3. A kisérleti skála kritériumait korrelációs analizis alá vetették, megvizsgálva, hogy milyen szoros kapcsolatban állnak az egyes ismérvek az egész értéksorral.

4. A korrelációs analizis elvégzése után döntöttek, hogy milyen ismérveket vesznek fel a végleges skálára.

Igy került sor a korábban emlitett 6 skála megalkotására.

	Pozitiv válasz %-ban	Korreláció az érték-sorral
I. Állandó olvasási szokások		
a/ Elalvás előtt rendszeresen olvasok	40	0,66
b/ Mindig van könyvem, amit olvasok	40	0,76
c/ Utközben mindig van nálam könyv, s ha időm engedi, olvasok	15	0,43
d/ Rendszeresen figyelemmel kisérem, milyen uj könyvek jelennek meg	15	0,46
II. Különleges helyzetek kihasználása olvasásra		
a/ Ha beteg vagyok, szivesen olvasok könyvet	67	0,46
b/ Ha nagyobb távolságra utazom, legszivesebben könyvet olvasok időtöltésül	36	0,69
c/ Szabadságom alatt igen sok időm jut könyvolvasásra	24	0,55

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

	Pozitiv válasz %-ban	Korreláció az érték-sorral
III. A könyv mint értéktárgy (könyvgyűjtők)		
a/ Szeretném ha fontos és számomra érdekes könyveim lennének, még akkor is, ha csak később tudom őket elolvasni	42	0,57
b/ Néha megállok könyvespolcom előtt, és örülök könyveimnek	25	0,65
c/ Rendszeresen vásárolok könyvet, hogy állományomat növeljem; mindegy, hogy azonnal el tudom olvasni, vagy csak később	22	0,62
d/ Véleményem szerint az ember jól befektetheti pénzét könyvbe	17	0,53
IV. Az olvasás mint társadalmi értékmérő		
a/ ismerőseim és rokonaim közül sokan, ill. átlagos számban vannak, akik szivesen olvasnak könyveket	57	0,48
b/ A gyermekek jövője érdekében különösen fontos, hogy megszerettessük velük a könyveket és az olvasást	36	0,66
c/ Különösen értékelem embertársaim olvasottságát	27	0,68
V. Az akadályozott olvasó		
a/ Hét végén szivesen olvasnék, de nem jutok hozzá	29	0,53
b/ Gyakran szivesen olvasnék, de tekintettel vagyok másokra, akik inkább beszélgetnének	29	0,50
c/ Szivesen olvasnék több könyvet, de akkor családomra kevesebb időt tudnék forditani	29	0,61
d/ Néha szemrehányást teszek magamnak, hogy tul kevés könyvet olvasok	27	0,45

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

	Pozitiv válasz %-ban	Korreláció az érték-sorral
VI. Az unalomból olvasó		
a/ Nyáron szinte egyáltalán nem tudok olvasni	33	0,71
b/ Hét végén csak akkor olvasok, ha a televizióban nincs érdekes müsor	29	0,63

Mennyiben van közük a kvázi-skálákban kifejezett olvasási szokásoknak és motivumoknak a könyv iránti érdeklődés mértékéhez? Erre a kérdésre ad választ a 3. táblázat. Bemutatja, hogy azok, akikre az egyes kvázi-skálákban kifejezett ismérvek többé-kevésbé jellemzőek, - akik tehát az ott megjelölt feltételek egy részének vagy mindegyikének megfelelnek -, mennyiben felelnek meg a könyv iránti érdeklődés kritériumainak (a 2. táblázaton bemutatott skála szerint). Világosan leolvasható a táblázatról, hogy az olvasási szokások állandósága és az olvasás társadalmi értékének tudatosulása igen erősen korrelál a könyv iránti érdeklődéssel; határozottan összefügg ez utóbbival a különleges olvasási helyzetek kihasználása és a könyvnek mint értékes tárgynak a becsülése is.

Az olvasói érdeklődés

Az olvasók motivumairól és igényeiről való tájékozódás érdekében a következő kérdés került a kérdőívre:

"Ezen a jegyzéken különböző fajta könyvek szerepelnek. Ha Ön 100 márkás könyvutalványt nyerne, milyen könyvekre váltaná be?"

A jegyzék 29 kategóriát sorolt fel. A megkérdezettek hajlamuknak és olvasási érdeklődésük intenzitásának megfelelően válaszoltak.

Az összeredmény meglehetősen kusza, igen különbözőek az olvasási érdeklődési körök. A listát a detektivregény vezeti, a gyakorlati utmutatókkal (hobby, háztartás, egészségvédelem) együtt; ezt követik az utleírások, más országokról, népekről szóló könyvek; a negyedik helyen a kézikönyvek jönnek, az ötödiken a humoros könyvek. Az érdeklődő olvasók száma szerint sorba rendezett témakörök igen tarka képet mutatnak: tényregények, történelmi regények, családregények, nőregények, állatkönyvek, felfedezésekről és kutatókról szóló könyvek, életrajzok, szakkönyvek, modern irodalom, szerelmes regények, társadalommal foglalkozó müvek, jövőben játszódó regények, háborus regények, orvosi felfedezésekkel foglalkozó müvek stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. táblázat

A KÖNYVHÖZ VALÓ VISZONY STRUKTURÁJA

	A könyv iránti érdeklődés Guttman-skálája						
	egész minta	5 igen nagy	4	3	2	1	0 igen kicsi
Az állandó olvasási szokások kvázi-skálájának 1-4 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	58 %	87 %	80 %	62 %	37 %	30 %	30 %
A különleges helyzetek kihasználása kvázi-skálájának 2-3 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	38 %	56 %	54 %	37 %	29 %	24 %	19 %
"A könyv mint értéktárgy (könyvgyüjtők)" kvázi-skála 1-3 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	58 %	83 %	69 %	56 %	50 %	36 %	28 %
Az olvasás mint társadalmi érték kvázi-skálájának 2-3 feltételét kielégítő személyek	35 %	70 %	65 %	38 %	27 %	14 %	15 %
Az akadályozott olvasók kvázi-skálájának 2-4-feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	32 %	31 %	30 %	29 %	39 %	32 %	28 %
Az unalomból olvasók kvázi-skálájának 2-4 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	50 %	31 %	40 %	50 %	63 %	55 %	64 %

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tipusok

Mindegyik témakör kedvelőinek csoportját megvizsgálták a jegyzék alapján abból a szempontból, hogy milyen más kategóriák iránt érdeklődnek még. A keresztszámolás segitségével kialakult egy korrelációs matrix. McQuitty módszere alapján[1] a korrelációs együtthatók segitségével tipusokat lehet megállapitani (4. táblázat). A legjellegzetesebb tipus az, amelyen belül a legnagyobb a korrelációs együttható. A +1 teljes azonosságot jelentene: minden személy, aki az egyik érdeklődési területet megjelölte, megjelölte a másikat is. A -1 viszont azt jelentené, hogy az egyik terület iránt érdeklődők közül senki sem jelölte meg a másik területet. A korrelációs együttható abban az esetben 0, ha az egyik terület kedvelői a másik terület iránt pontosan átlagos arányban érdeklődnek.

A legjellegzetesebb tipust a családregény, nőregény és szerelmes regény kedvelésének összefüggése alkotja. A családregények és nőregények jelentik a "tengelypárt", s a szerelmes regények kedvelése a nőregények olvasásához igazodik. Ezt a tipust az "álomgyár" cimszóval lehet leginkább jellemezni.

A második tipust a vallásos könyv jellemzi: a vallásos szinezetü szórakoztató regény és a vallásos irodalom.

A harmadik tipus igen komplex. Különböző tárgyu könyvek tartoznak ide, először is a technikával és a természettudománnyal foglalkozó könyvek, szakkönyvek. A szakkönyvek iránti érdeklődéshez kapcsolódnak a kézikönyvek. A technika és a természettudomány eredményei után érdeklődők szivesen veszik kezükbe a felfedezésekről, kutatók életéről és a gazdasági életről szóló müveket. A felfedezésekhez kapcsolódik a más országokról, népekről, uj orvosi felfedezésekről szóló müvek olvasása.

Ezt követi a "müvészi" irodalom iránti érdeklődés. A tengelypár két pólusát a lira és a klasszikus irodalom képezi. A klasszikus irodalomhoz

---

1 McQUITTY, L.L.: Elementary lincage analysis for isolating orthogonal and oblique Types and Typal Relevancies. = Educational and Psychological Measurement, 17. vol. 1957. 207-229 p.

DIETZE, A.G.: Types of emotions or dimensions of emotions? A comparison of typal analysis with factor analysis. = Journal of Psychology, 56. vol. 1963. 143-159. p.

TTENBERG, E.H. - WEHNER, E.G.: Empirische Beiträge zur ...mmung der persönlichkeitsdiagnostischen Gültigkeit des Pauli-...s. = Psychologie und Praxis. 9. Jg. 1965. 160-163. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. táblázat

AZ OLVASÓI ÉRDEKLŐDÉS TIPUSAI.
ÖSSZEFÜGGÉSEK A KÖNYVVÁLASZTÁS MOTIVUMAI KÖZÖTT

A/ ÁLOMGYÁR

Családregények ⟷ Nőregények ← Szerelmes regények

0,447 0,408

B/ VALLÁSOS IRODALOM

Vallásos szellemü szórakoztató regények ⟷ Vallásos könyvek, hitről szóló könyvek

0,398

C/ SZAKKÖNYVEK

Technikával, természettudománnyal foglalkozó könyvek ⟷ A szakmai munkához szükséges szakkönyvek ← Kézikönyvek

0,302 0,197

0,287 0,226

Felfedezések és kutatók

Gazdasági élettel, vállalatokkal foglalkozó könyvek

0,249 0,188

Utazások, országok, népek

Az orvostudomány uj eredményeivel foglalkozó könyvek

0,161

Állatokról szóló könyvek

D/ MÜVÉSZI IRODALOM

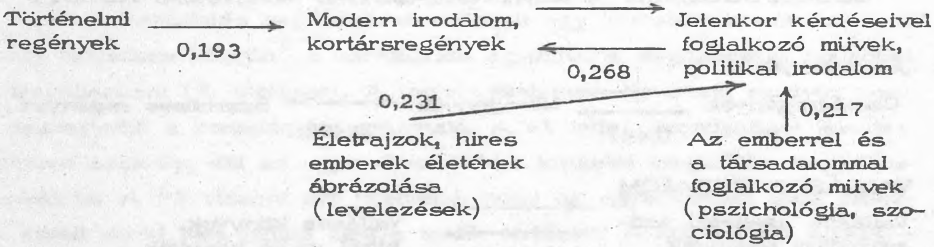
Lira, költemények ⟷ Klasszikusok kiadásai ← Szinházzal, zenével, operával foglalkozó müvek

0,299 0,285

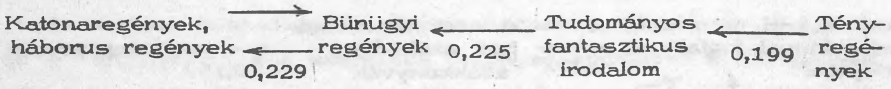
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. táblázat folyt.

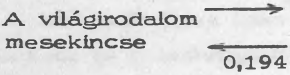
E/ MODERN IRODALOM, EMBER ÉS TÁRSADALOM

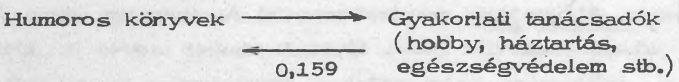
F/ "RIDEG" SZÓRAKOZTATÓ IRODALOM

G/ GYERMEKKÖNYVEK

H/ HOBBY ÉS HUMOROS IRODALOM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

csatlakozik azoknak a müveknek olvasása, amelyek szinházról, operáról és zenéről szólnak.

Az ötödik tipust "modern irodalom; ember és társadalom" cimmel lehet összefoglalni. A modern irodalom és a jelenkor kritikai regényei az egyik, a jelenkor története és politikai irodalma a másik pólusa a tengelypárnak. Érdekes módon a modern irodalom érdeklődést kelt a történelmi regények iránt is. A kor problémáival foglalkozó könyvek iránti érdeklődéshez kapcsolódik az életrajzoknak, a hires emberek emlékezéseinek, a levelezéseknek a kedvelése, valamint az emberrel foglalkozó könyvek (pszichológia, szociológia) olvasása. A tanulmány szerzője ugy véli, hogy a ma embere konfliktusban áll korával, s ebben a helyzetben támaszt, tájékozódási lehetőséget keres az életrajzok olvasásában, a történelemben.

A hatodik tipus a háborúról, ill. általánosságban a katonaságról szóló irodalmat foglalja magában. Ide tartozik még a bünügyi regény, a tényregény és a tudományos fantasztikus regény. Ennek a szindrómának közös faktora a "rideg szórakozás" (harte Unterhaltung).

További csoportot képeznek a mesés- és gyermekkönyvek, majd legutoljára a humoros könyvek és gyakorlati tanácsadók, amelyeket azonban csak nagyon laza érdeklődési kapocs tart össze.

Milyen arányban érdeklődnek az olvasók a felsorolt 8 irodalmi tipus iránt, és kik ezek az emberek?

a/ szakkönyvek, kézikönyvek	76 %
b/ "rideg" szórakoztató irodalom	61 %
c/ modern irodalom	58 %
d/ humoros könyvek, gyakorlati tanácsadók	55 %
e/ "álomgyár"	42 %
f/ müvészi irodalom	22 %
g/ mesekönyvek, gyermekirodalom	16 %
h/ vallásos könyvek	13 %

Érdemes a négy legnépszerübb témakört közelebbről megvizsgálni. A szakkönyvet kedvelők tipusa 8 alcsoportra oszlik; azok a személyek számithatók a szükebb érdeklődési körhöz, akik legalább három alcsoportot megjelöltek. A "rideg" szórakozást kedvelők 4 alcsoport között választhattak; azok képviselik kifejezetten ezt a csoportot, akik legalább 2 alcsoport iránt tanusi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tottak figyelmet. A "modern irodalom, ember és társadalom" tipus 5 alcsoportból tevődik össze; azok a személyek számithatók ide, akik legalább 2 alcsoportot kiválasztottak. A humoros könyvek és gyakorlati tanácsadók csoportjában csak azok számithatók a szorosan vett érdeklődők közé, akik mindkét olvasmánytipust megjelölték.

Az érdeklődési körök alaposabb vizsgálata alkalmával jobban kidomborodik a tipusjegyek hordozóinak szociológiai profilja.

A szakkönyvek, a "rideg" szórakoztató és a modern kritikai irodalom iránt elsősorban a férfiak érdeklődnek. Az "álomgyár" csaknem kizárólag a nők müfaja. A nőket jobban érdeklik a meséskönyvek és gyermekregények, a vallásos irodalom, a klasszikus irodalom, továbbá a gyakorlati tanácsadók és a humoros könyvek is, mint a férfiakat.

Bizonyos irodalomtipusok életkorhoz kapcsolódnak (vallásos irodalom). Az "álomgyár" müfajt magasabb korban többre értékelik. A "rideg" szórakoztató irodalom ezzel szemben inkább a fiatalabb generáció olvasmányát jelenti.

A különböző irodalmi müfajok iránti érdeklődés jelentős mértékben függ a müveltségi szinvonaltól. A müveltségi szinvonal a modern irodalom olvasásával áll a legpozitivabb korrelációban. A müveltség növekedésével erősödik (ha nem is tul nagy mértékben) a müvészi irodalom kedvelése és a szakirodalom olvasása. Független viszont a müveltségi szinvonaltól a vallásos könyvek, a gyermekregények olvasása; a müveltség és az "álomgyár" kategóriához tartozó könyvek olvasása között pedig negativ korreláció tapasztalható.

x

Mivel a munka elsősorban a könyvkereskedelem tájékoztatását szolgálta, a felmérést végző szakemberek részletesen kitértek a megkérdezettek könyvvásárlási, könyvajándékozási szokásaira, az egyéni könyvvásárló szokásait vizsgálva. Az olvasási szokások, érdeklődési körök kialakulása terén azonban a felmérés természetszerüleg nem tehetett különbséget a vásárolt, az ajándékba kapott vagy a könyvtárból kölcsönzött könyvekhez fiződő szokások között. Az itt közölt adatokat, valamint a tanulmány másfélszáznál több táblázatát hasznos tanulságokat nyujtó összehasonlitásként felhasználhatjuk akár komplex, akár rétegvizsgálatok esetén, amennyiben olvasási szokásokat, olvasói igényt, érdeklődést vagy izlést kivánunk tanulmányozni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVKERESKEDÉSEK ÉS A KÖNYVVÁSÁRLÓK. FELMÉRÉS A LUBLINI VAJDASÁGBAN*

Bohdan Cywiński

A KÖNYVPIACNAK ÉS AZ OLVASÁSI TEVÉKENYSÉG KÉRDÉSEINEK ELEMZÉSE

A jelen munka a lengyelországi könyvpiac néhány kérdésével foglalkozik. A piac jelenségeit többnyire csak gazdasági szempontból elemzik, holott a szociológiai kutatásoknak is érdekes tárgyát képezhetnék. A könyvpiac esetében a vásárlások kulturális folyamatokat tükröznek. Ilyen jellegü könyvkereskedelmi kérdéseket érint munkánk, amelynek alapvető feladata a könyvforgalom strukturájának meghatározása, figyelembe véve a vevők néhány jellegzetes ismérvét (egyéni vagy kollektiv vásárlók, falusiak vagy városiak stb.).

A kérdés ilyen felvetése megköveteli a részletes elemzés előtt a könyvpiac jelenségei és az illető terület olvasóinak igényei közötti kapcsolat meghatározását. Különös figyelmet kell szentelnünk azoknak a lehetőségeknek, amelyeket a könyvpiac társadalmi és kulturális szempontból végzett elemzése nyujthat.

A könyvpiac az a terület, ahol a legkifejezőbben mutatkozik meg az "irói termelés" és a társadalmi igények konfrontációja, a kereslet és kinálat

---

*CYWIŃSKI, Bohdan: Ksiegarnie i ich klienci na podstawie badań w województwie lubelskim. [Wyd.] Biblioteka Narodowa, Instytut Książki i Czytelnictwa [Warszawa]. Warszawa, 1966. [2], 185 p. 11 t. 30 cm. (Helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 4-2387.) - Itt a munka első, "Bevezetés a kutatásokba" c. fejezetének (Wprowadzenie do badań, 1-29. p.) kivonatos fordítását közöljük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

gazdasági kapcsolata formájában. Ez viszonylag könnyen mérhető a könyvigény intenzitási mutatójával, illetve a vizsgált terület könyvesboltjainak működésével. A körülményeket a lengyel könyvkereskedelem esetében a következőképpen lehet összefoglalni:

1. A lengyel könyvpiac az állami szektorhoz tartozik, a nagykereskedelem 100 %-ban, a kiskereskedelem pedig 97,2 %-ban. A központi, meglehetősen részletes könyvkereskedelmi jelentés könnyen megfigyelhetővé tette az általános piaci jelenségeket.

2. A könyvkereskedelmi hálózat egységes szervezete lehetővé tette különböző területeken és központokban a részletes vizsgálatokat; ez lényegesen megkönnyiti a megnyilvánuló könyvigénynek és különböző feltételezett formáinak vizsgálatát.

3. A könyvpiacon különböző tipusu vásárlók fordulnak meg: a kollektiv vásárlók (könyvtárak, iskolák, hivatalok) mellett egyéni vásárlókkal is találkozunk. Ennek következtében a könyvpiac vizsgálata lehetővé tette a tájékozódást az állandó vásárlók különböző tipusairól, a társadalmi olvasómozgalom kialakitásában játszott szerepükről.

A könyvpiac emlitett jellegzetességei rámutatnak, milyen fontos az elemzés a könyvterjesztés teljes képének kialakitása érdekében. Az elemzés kiterjedhet a kiadói termés egészére vagy bizonyos részére, illetve az egyes müvekkel kapcsolatos részletes adatokra. Végül az egyéni vásárlókkal kapcsolatba lépve képet kapunk a könyvtáron kiviili olvasómozgalom helyzetéről. A könyvpiac kutatásának egyik legértékesebb eredménye, hogy adatokat szolgáltat az egyéni vásárlókról, akik elhatározzák, hogy megveszik a keresett könyvet, s akik egyéni elképzeléseik szerint saját könyvtárat gyüjtenek.

A könyvpiac elemzése azonban igy sem ad közvetleniil választ az olvasómozgalmat érintő kérdésekre.

A vizsgálat során vagy egyéni vevő vásárlásával van dolgunk, vagy olyan intézményével, amelynek feladata az olvasómozgalom népszerüsitése. Alapul véve a könyv társadalmilag tudatosult rendeltetését és feltételezve a pénzkiadás szándékosságát, a könyv megvásárlásának tényéből következtethetünk

1. bizonyos olvasói igényre, amely a vásárlást kiváltotta;

2. a vásárlás után a könyv egyszeri vagy többszöri elolvasására.

A gyakorlatban mégis, mint tudjuk, az ilyen következtetések gyakran tévesnek bizonyulnak. Számos olyan helyzet adódik ugyanis, amelyben a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vásárlást nem reális olvasási igény eredményezte, vagyis amikor a könyv megvásárlása nem vonja maga után elolvasásának tényét. Ez például az a helyzet, amikor a vásárlást kiváltó igény

- hipotetikus (amikor ajándékba veszik a könyvet),
- pedagógiai meggondolásokra épül (ez jellemzi a könyvtárak vásárlásait),
- külsőleges természetü (szobadisznek veszik a könyvet, vagy a környezet, az iskola stb. nyomására vásárolják meg).

Másrészt a valóságos olvasói igény esetleg nem konkretizálódik vásárlásban, mert nem érik vásárlási szándékká (nem akarnak könyvre pénzt kiadni, a keresett könyvet kikölcsönzik a könyvtárból vagy elkérik ismerőstől), vagy mert a szándék nem válhat valóra (az igényt a könyvesbolt nem tudja kielégiteni, tekintettel a könyvüzletek készletének ismert hiányaira).

Számos ilyen tipikus helyzetet sorolhatnánk még fel, amelyben a könyv megvétele nem vonja maga után elolvasását is. Azonkivül az uj könyvek mellett ott vannak a régiek is, amelyek már évekkel ezelőtt eltünnek a könyvpiacról, és csak különféle gyüjteményekben lelhetők fel.

Az olvasói igény, a könyv vásárlása és elolvasása közötti kapcsolatnak ez a bonyolultsága megnehezíti, hogy a könyvpiac elemzéséből közvetlenül következtessünk az olvasási tevékenységre. Kétségtelen, hogy a könyvforgalom nagysága és strukturája e tevékenység mérésének lényeges, de csak másodlagos eszköze. Elemzésének mutatói csak a könyvpiacra vonatkoznak, tehát az olvasók igényeit kielégitő uj könyvek beáramlására, s igy nem lehetnek kizárólagos jellemzői az olvasási tevékenység egészének. Ezért a könyvvásárlások elemzéséből - mint minden analógia esetében - mindig csak nagy óvatossággal vonhatunk le következtetéseket.

E módszertani korlátai ellenére a könyvpiac elemzése, már emlitett előnyei révén, lényegesen megkönnyiti tájékozódásunkat a könyvterjesztés egyes láncszemeinek müködésére, valamint az irántuk megnyilvánuló társadalmi igényre vonatkozóan. Az olvasómozgalmi kutatásoknak pedig lényeges kiegészitését alkotja, képet adva az irodalom terjedésének általános folyamatáról, amely irodalomnak az olvasók által történő felhasználásával más, egyre részletesebb kutatások foglalkoznak.

Az ilyen tipusu könyvkereskedelmi kutatások eddig nem szereztek maguknak Lengyelországban általánosan elismert rangot az olvasómozgalom tudományos kutatásának néhány évtizedes hagyományához nem csatlakozik a lengyel könyvpiac elemzésének hagyománya.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ugy látszik, hogy a külföldi kutatások is mellőzik a könyvpiac elemzését. A szociológusok érdeklődése a nyugati országokban a tömegkultura fogalmának egésze és a szabad idő kihasználásának problematikája felé fordul. A könyvpiac a kisebb és nagyobb magánkiadó- és kereskedő vállalatok, valamint a kiskereskedések óriási tömegével nem hálás terület a tudományos kutatás számára. Kivételt képez itt néhány francia munka a francia könyvpiacról, amelyeket a kiadói szindikátus megbizásából az Institut des Recherches Économiques et Sociales állitott össze 1960-ban "Az olvasás és a könyv Franciaországban" cimmel,[1] valamint a "Bordeaux olvasói atlasza",[2] amelyet R. Escarpit professzor, az ismert irodalomszociológus vezetésével dolgoztak ki. Mindkét munka eléggé bátortalan próbálkozás egy eddig felderitetlen területen való tájékozódásra. A francia könyvkiadás és könyvpiac általános jellemzését adja az olvasási tevékenység szempontjából Dumazedier "A szabad idő kulturája felé" c.[3] könyve.

A szocialista országokban az olvasómozgalom elemzése a társadalmi renddel együtt átalakuló kultura általános fejlődési folyamatát igyekszik megragadni, s elsősorban a kiadói statisztikákra, másrészt pedig a közmüvelődési könyvtárak hálózatának tevékenységére fordítja figyelmét. A könyvpiacnak és főleg kiskereskedelmi formáinak jellegzetességeit, amelyek kevésbé kifejezően tükrözik a nagy kulturális folyamatok dinamikáját, eddig nem tisztázták.

Igy alakult ki az a helyzet, hogy mind Lengyelországban, mind pedig külföldön a könyvpiac elemzése a közgazdászokra maradt. A könyvkereskedelem mint kulturális intézmény Lengyelországban eddig szinte kizárólagosan a publicistáknak és a visszaemlékezések irólnak a témája volt.

Mivel a könyvpiac olvasómozgalmi szempontból történő elemzésének nincsenek tudományos hagyományai, különös jelentőséggel birnak azok az utörő munkák, amelyek ezen a területen az utóbbi években megjelentek. Itt kell megemliteni mindenek előtt Radosław Cybulski[4] és Zdzisław

1 Études sur la lecture et le livre en France. Institut des Recherches Économiques et Sociales. Paris, 1960.

2 ESCARPIT, Robert - ROBINE, Nicole: Atlas de la lecture à Bordeaux. Centre de Sociologie des Faits Littéraires, Bordeaux, 1963.

3 DUMAZEDIER, Joffre: Vers une civilisation du loisir. Paris, 1961.

4 CYBULSKI, Radosław: Geografia sprzedaży Małej Encyklopedii Powszechnej [Az Általános Kis Enciklopédia eladásának földrajza.] PWN, Biblioteka Narodowa, Instytut Książki i Czytelnictwa. Warszawa, 1961. (Soksz.); Nowości na rynku księgarskim [Ujdonságok a könyvpiacon]. Biblioteka Narodowa, IKiCz. Warszawa, 1962. (Soksz.) (Michał Jagło közremüködésével); Klienci księgarń powiatowich i ich księgozbiory [A járási könyvüzletek vásárlói és könyvállományuk]. Księgarz, 1964. 1. no.; Księgarz radzi czytelnikom [A könyvkereskedő tanácsolja az olvasónak]. Biblioteka Narodowa, IKiCz. Warszawa, 1965. (Soksz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Krasiński[5] munkáit, amelyek ugyan csak részterületekkel foglalkoznak, mégis jelentős mértékben fényt vetnek a könyvpiac olyan lényeges problémáira is, mint az irodalom különböző fajtái iránti igény alakulása, a reklám és a könyvkereskedői tanácsadás kérdései. Egyidejüleg rámutatnak sok olyan fontos és érdekes könyvkereskedelmi kérdésre, amely művelődésszociológiai elemzést kíván. Átfogóbb képet ad erről a problémakörről, és a közgazdaságtani módszerek olvasásvizsgálatban való alkalmazására is javaslatokat tesz Stanisław Połeć "A könyvkereskedelem szervezete és gazdaságtana"[6] című könyvének az olvasómozgalommal foglalkozó fejezete. Sok és érdekes anyagot tartalmaznak végül erre vonatkozóan a könyvkereskedelmi szakfolyóiratok, a Księgarz, a Przegląd księgarski i wydawniczy vagy régebben a Praca księgarska.

2. A MUNKA CÉLJA ÉS TÁRGYKÖRE

A könyvpiac tudományos elemzése különböző kérdésekre irányulhat. Nagy általánosságban két lehetőséget különböztethetünk meg. Az egyik esetben egy bizonyos művet vagy művek csoportját vizsgálja a kutató a kereslet és a kínálat szempontjából egyaránt, a másik esetben pedig a könyvkereskedések hálózatát és vevőkörét. A meghatározott könyvekből kiinduló vizsgálat középpontjában a kiadói tevékenység vagy a piacon megnyilvánuló igények elemzése áll. A könyvkereskedelmi apparátus vizsgálata viszont képet ad arról, hogyan tudja kielégíteni a hálózat az adott környezetnek, a vásárlók különböző kategóriáinak az igényeit. Kétségtelen, hogy a két szempont kölcsönösen kiegészíti egymást, és csak együttesen adhatnak átfogó tájékoztatást a könyvpiacról.

Jelen munkánk az említett második kategóriába tartozik. Nem törekszünk arra, hogy a hálózat működésére vonatkozóan minden kérdésre választ adjunk. Kutatásunk fő problémáját a következőképpen lehet megfogalmazni: kit

5 KRASIŃSKI, Zdzisław: Miejsce książki fachowej i naukowej w życiu kulturalnym inteligencji [A szakkönyv és a tudományos könyv helye az értelmiség kulturális életében]. Biblioteka Narodowa, IKICz. Warszawa, 1965. (Soksz.)

6 POŁEĆ, Stanisław: Organizacja i ekonomika księgarstwa [A könyvkereskedelem szervezete és gazdaságtana.] PWSZ, Warszawa, 1962. 10. fejezet: Zagadnienia konsumpcji książek, analizy rynku i badania czytelnictwa [A könyvforgalom kérdései, a piac elemzése és az olvasásvizsgálat.] 168-204. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és milyen mértékben szolgál ki a könyvesbolt, elhelyezésétől és tipusától függően. A könyvkereskedői hálózat legalább néhány gócának "kulturális termelékenységét" akarjuk meghatározni, fejlődésük jelenlegi szakaszában. Erre az általános kérdésre válaszolhat a különböző könyvüzletek könyvforgalmának az elemzése. Az ilyen elemzés megvilágithatja, hogyan függ a forgalom strukturája a vevőkör sajátságaitól. Ha pontosan és sokoldaluan rekonstruáljuk ezt a strukturát, választ kaphatunk néhány részletkérdésre is:

- milyen szerepet játszanak a könyvpiacon a vevők főbb csoportjai: egyéni és kollektiv vásárlók (intézmények), gyermekek és felnőttek, falusiak és városiak ;
- milyen kulturális, tudományos, szórakozási igényekről tanuskodnak a vásárlások;
- hogyan befolyásolja a vevő lakóhelyének a kulturálls központtól való távolsága a könyvkereskedelmi hálózat szolgáltatásainak kihasználását, más szóval: mekkora a vajdasági és a járási székhelyeken, illetve a kisebb városi központokban müködő könyvesboltok tevékenységének hatóköre.

Ezekre a kérdésekre empirikus módon választ ad a vizsgálat anyaga, amely a falusi lakosságra is vonatkozik. Fényt vet a könyvforgalom leegyszerüsitett statisztikájából eredő félreértésekre is. A statisztika ugyanis - amely a járás egy lakosára jutó, könyvvásárlásra forditott összegből indul ki - nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a nagy városokban a vidéki lakosság is vásárol könyveket; éppigy nem veszi figyelembe a könyvesbolttal rendelkező városi lakosság és a vidéki területek lakosságának vásárlási aktivitása közötti különbséget. Innen a statisztikai adatok valószinüleniil nagy eltérése. Jelen munka egyik feladata ezeknek a valóságot eltorzitó mutatóknak a helyesbitése. A könyvforgalom strukturájának elemzése nemcsak a különböző tipusu vevők vásárlási aktivitásáról és az ebben megnyilvánuló olvasási igény tárgyáról szolgáltat információkat, hanem azt is lehetővé teszi, hogy általános következtetéseket vonjunk le a tömeges olvasási tevékenység jellemvonásaira és tágabb értelemben a mai kultura bizonyos aspektusaira nézve.

A könyvkereskedelmi forgalom strukturájának kutatása végül arra is rávilágit, hogyan elégiti ki a könyvkereskedelmi hálózat müködése a terület igényeit. Ennek a tematikának a kidolgozása feltehetően olyan eredményeket hozhat, amelyeket konkrétan fel lehet használni a könyvkereskedői hálózat tervezésében. Az ebben a munkában összefoglalt vizsgálati anyag 1963-64-ből származik, tehát abból az időszakból, amikor a kereslet és kinálat kuta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tását a kereslet abnormis fölénye az irodalom minden területén megnehezitette. A figyelemnek a könyvkereskedelmi hálózat kérdéseire való összpontositása tehát az aktuális piaci helyzet szempontjából is szükséges volt. Az igy kapott eredmények nem veszitenek aktualitásukból a könyvpiaci egyensuly biztositása szempontjából sem, mert nemcsak az olvasási tevékenységre vonatkoznak, hanem magának a könyvkereskedelmi apparátusnak a hatékonyságára is.

Végül hangsulyozni kell a jelen munka kisérleti jellegét; megpróbáljuk benne felvázolni a mai lengyelországi könyvpiac néhány jellegzetes vonását, s egyuttal kisérletet teszünk a kereskedelem gazdaságtanából és szociológiájából vett kutatási technikának kulturális kérdésekben való alkalmazására. Lehet, hogy jelen munkánk eredményei ösztönzést fognak adni a terület további, sikeresebb elemzésére.

3. A KUTATÁS TERÜLETE ÉS JELLEGE

A kutatók kérdéseire adott válaszok különbözőképpen alakulhatnak, a vizsgált környezettől, a földrajzi vidéktől, a lakosság demográfiai keresztmetszetétől, főleg müveltségi szinvonalától és sok más szociológiai, gazdasági és kulturális tényezőtől, végül bizonyára maguknak a könyvkereskedéseknek a munkájától függően. Az a célkitüzés, hogy egész Lengyelországra érvényes eredményeket kapjunk, megkövetelte volna vagy az egész könyvkereskedelmi hálózat vizsgálatát, vagy egy reprezentativ próba megállapitását, amely - tekintettel a számitásba jövő tényezők nagy számára - sok technikai nehézséget okozott volna.

Ebben a helyzetben szerényebb feladatokat kellett magunk elé tüznünk. Munkánkat a könyvkereskedelmi hálózat hatókörének tisztázására irányuló elsődleges kisérletnek tekintettük, s az adatgyüjtést egy bizonyos vidékre korlátoztuk, lemondva arról az ambicióról, hogy az eredmények az egész országot reprezentálják. Ezeknek a korlátozásoknak megfelelően állapitottuk meg azt, hogy milyen szempontok alapján választjuk ki vizsgálódásaink színhelyét:

1. A kutatást a könyvkereskedelmi hálózat három alkotóelemére és háromféle környezetre korlátozzuk, figyelmünket a vajdasági és a járási székhelyek, valamint a kisvárosok hagyományos tipusu könyvesboltjaira összpontositjuk. Ily módon a kutatás hatókörén kivül maradt egyrészt a nagykereskedelem, az "Általános Mozgó Könyvesbolt" Varsóban és a központi szakkönyvesboltok, másrészt pedig a kisvárosi és falusi pavilonok, a segédhálózat. Lemondtunk a speciális fővárosi környezet vizsgálatáról is, amely pedig bizonyára különbözik a vajdasági székhelyektől.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. A kutatások felölelik az iparosodás és az urbanizáció viszonylag alacsonyabb fokán álló mezőgazdasági területeket is. Eltérünk tehát a mai lengyel szociológiai kutatások általános tendenciájától (amelyek leginkább az erősen iparositott területekre vonatkoznak), abban a meggyőződésben, hogy a könyvterjesztés különösen fontos ügy ott, ahova nehezen jut el az urbanizáció, a városi civilizáció. Az is lényeges, hogy a kevésbé urbanizált területen világosabban megmutatkoznak az alapvető törvényszerüségek, tekintettel az ott müködő kulturális intézmények kis számára.

3. A kutatás egy vajdaság területére, azaz a Dom Książki (A Könyv Háza) vállalat egyetlen területi részegységére összpontosul; ez megkönnyiti az analógiák alkalmazását, valamint a kutatások megszervezését. Olyan vajdaságot kell kiválasztani, amelyben a helyi tényezők érvényesülését kevésbé zavarják külső hatások (pl. turisztikai területek idegenforgalma).

4. A járásokat urbanizációjuk foka, népsürüségük, székhelyük nagysága és a vajdasági központtól való távolságuk alapján választjuk ki.

5. A kutatások kiterjednek a járás területén müködő kisvárosi könyvesboltokra is.

E szempontok alapján esett a választás a lublini vajdaságra, amely megfelel az előbbi feltételeknek, amellett pedig jól dolgozó könyvkereskedelmi hálózattal rendelkezik. A vajdaság alacsony urbanizációs és iparosodási szintje, országos viszonylatban leggyengébb közlekedési hálózata, egyenetlen népsürüsége - mindezek a tényezők eleve jelezték, hogy itt a könyvterjesztés és a falusi kulturális intézmények aktivitása nagy nehézségekbe ütközik.

A kutatások Lublin vajdasági székhelyre, valamint a Janów Lubelski-i, az Opole Lubelskie-i, a włodowai és a zamośći járásra terjedtek ki.

L u b l i n 1962-ben 180000 lakost számláló vajdasági székhely, 150 km körzetben a legnagyobb városi központ. Más városi központok konkurrenciájának hiánya és területi központi szerepének több évszázados hagyománya fokozza Lublin vonzerejét. Ez különösen kulturális vonatkozásokban nyilvánul meg; 5 főiskolája, 7000 főiskolás és 13000 középiskolás diákja, 4 szinháza, 10 mozija, 2 napilapja tanuskodik a város magas kulturális potenciáljáról.

A vizsgált járások több szempontból eléggé differenciáltak.

A J a n ó w L u b e l s k i - i járás nem nagy területü, távol esik Lublintól és a fontosabb közlekedési utvonalaktól. Népsürüsége nem nagy, városai nincsenek, gyér az uthálózata, nincs nagyobb ipari üzeme, területének tekintélyes része erdős, az egész járás határozottan mezőgazdasági jellegü. Székhelyének csak 5000 lakosa van. Az egész vajdaságban itt a legalacso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyabb az állami kereskedelmi hálózat egy lakosra eső forgalma és a rádió-előfizetők száma.

Az O p o l e L u b e l s k i e -i járás szintén nem nagy. Viszonylag közel van Lublinhoz, jó közlekedési csatlakozással rendelkezik. Néhány községben kisebb ipari üzem is működik, igy a lakosság nemcsak a mezőgazdaságból él. - A vizsgált területek között ennek a járásnak legnagyobb a népsűrüsége.

A w ł o d a w a i járás nagy kiterjedésü, de népsürüsége az egész vajdaságban a legalacsonyabb. Lublintól távol van, közlekedési csatlakozása sem kielégitő. A járás északi részének nincs országuti összeköttetése a székhellyel. Mezőgazdasági járás, nagy erdőkkel.

A z a m o ś ć i járás nagy területü; népsürüsége is nagy, de nem egyenletes. A nagy távolság ellenére jó csatlakozása van Lublinhoz. Közlekedési hálózata főleg a járás nyugati részén fejlett,sok az ipari üzem és városi tipusu település. A járás keleti és déli része kifejezetten mezőgazdasági jellegü; sok az erdő és rosszabb a közlekedési hálózat. Zamość város (28500 lakos) három szomszédos járásra nézve is betölti az urbanizációs központ funkcióját. A város kulturális arculatát nagyszerü hagyományain kivül az iskolaügy fejlettsége is jellemzi; 16 középiskolával dicsekedhet.

A vizsgálatok összesen 19 könyvesboltban folytak, éspedig Lublinban 12, a járási székhelyeken 4, egyéb kisvárosokban (községekben) 3 könyvesboltban. Lublinban a vizsgálat a Dom Książki (A Könyv Háza) vállalat valamennyi üzletére kiterjedt. Az elemzésből kimaradt a Nemzetközi Sajtó- és Könyvklub, az egyházi antikváriumok és a kis magánantikváriumok. Ezeknek a többi könyvkereskedéstől eltérő természete, készletük tematikai jellege és a magánkereskedelemben folytatott vizsgálatok szervezési nehézségei okozták, hogy ezek az üzletek, amelyek forgalma a lublini Dom Książki forgalmának mintegy 10 %-át teszi ki, kimaradtak az elemzésből.

A megvizsgált lublini könyvesboltokat a következő kategóriákra lehet osztani:

a/ egy rendkivül nagy, általános könyvesbolt a város központjában, évi forgalma 5,6 millió złoty;

b/ két nagy, általános könyvesbolt a belvárosban, évi forgalmuk kb. 1,3 millió złoty;

c/ három nagy, hasonló forgalmu szakkönyvesbolt: müszaki, mezőgazdasági és orvosi;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

d/ két kis szakkönyvesbolt, évi forgalmuk 500 000 złoty fölött: zenei és antikvár;

e/ négy kerületi könyv- és papirkereskedés, amelyek évi könyvforgalma 7-800 000 złoty között van.

A könyvkereskedések közelebbi jellegzetességei kiderülnek az elemzés során gyüjtött anyagból. A lublini könyvesboltok sokfélesége lehetővé teszi, hogy teljesebb képet alkossunk a nagyvárosi könyvkereskedelemről is.

A vizsgált járási székhelyeken és egyéb kisvárosokban megvizsgált könyvesboltok is rendkivül differenciáltak.

A J a n ó w L u b e l s k i -i járási könyvesbolt évi forgalma eléri a 700 000 złotyt. Ezt a boltot a vállalat legjobbjai közé számitják: modern, izlésesen berendezett helyisége van, kizárólag könyvek eladására jelölték ki. Ugyanebben a járásban müködik a legkisebb vizsgált könyvesbolt is, Modliborzycében (évi forgalma 129 000 złoty). Ez az elemzés egyetlen falusi boltja. Nehezen talál magának vevőkört egy nagyszerüen müködő, 8 km távolságban lévő járási könyvesbolt szomszédságában. A könyvek eladása itt gyakorlatilag háttérbe szorult az irószer- és játékáru mögött.

O p o l e L u b e l s k i e járási könyvesboltja évente 700 000 złoty értékben ad el könyvet. Ez a papirüzlettel egybekötött könyvkereskedés szük, sötét, kényelmetlen helyiségben dolgozik. A járás területén müködik még egy kis könyvesbolt Poniatowában, egy kisebb, az utóbbi években kiépült gyári település szélén; itt a könyveladás értéke 230 000 złoty évente. Ugy látszik, hogy a kulturális profil kialakulatlansága és a nagyobb müvelődési intézmények hiánya, amely ezt a járást jellemzi, mindkét könyvesbolt számára különösen nehéz müködési körülményeket teremt.

A w ł o d a w a i könyvesbolt évi forgalma kb. 800 000 złoty. Ez is kényelmetlen, szük helyiségben müködik, itt is árusitanak irószert is. Ez eddig a nagy kiterjedésü járás egyetlen könyvesboltja.

A z a m o ś ć i járást vizsgálatainkban két könyvesbolt képviseli, egy Zamośćban és egy Szczebrzeszynben. A zamośći a vajdaság székhelyén kivüli összes könyvesbolt közül a legnagyobb forgalmat bonyolitja le. Kizárólag könyvekkel foglalkozik, a papircikkeket a Dom Książki egy másik, önálló boltja árusitja. A vizsgált könyvkereskedésen kivül Zamośćban müködik még egy kis "Veritas" könyvesbolt is, ahol a könyvek - főleg imakönyvek - forgalma nem lépi tul az évi 150 000 złotyt. Mivel a Dom Książki üzleteinek évi forgalma 2 350 000 zloty körül van, a Veritas-boltot joggal mellőzhettük kutatásainkban, a könyvpiac valóságos képének egyszerüsitése érdekében. Ahogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a zamośći könyvesbolt a járásiak, ugy a szczebrzeszyni a vizsgált kisvárosi boltok között a legnagyobb. Ez könyv- és papirkereskedés, évi könyvforgalma valamivel magasabb, mint 400 000 złoty.

4. AZ ANYAGGYÜJTÉS MÓDSZEREI

A kutatómunka zömét a kiválasztott könyvesboltok forgalmának a könyvvásárlók tipusai szerinti elemzése jelentette. Mindenekelőtt meg kellett állapitani, hogyan részesülnek a teljes forgalomból a vásárlók egyes tipusai. Erre a kérdésre csak akkor kapunk teljes választ, ha további, részletesebb kérdéseket teszünk fel a mi szempontunkból érdekes problémákra vonatkozóan.

A könyvesboltok forgalmának strukturáját nem könnyü rekonstruálni. A vásárlókat aszerint osztályozva, hogy vásárlásuk milyen pénzügyi, adminisztrációs nyomokat hagy a könyvesboltban, a következő csoportokat kapjuk:

a/ közületi vásárlók, akik készpénzzel fizetnek, de azért kérnek számlát, s annak másolata a boltban marad;

b/ közületi vásárlók, akik nem készpénzzel fizetnek (átutalás, inkasszó), s vásárlásukról szintén maradnak számlamásolatok és más dokumentumok az ellenőrzésre;

c/ a kézikönyvek, tankönyvek (és egyéb kiadványok) terjesztői; nekik a boltokban saját dossziéjuk van, amelyben az elszámolási bizonylatokat és az un. "könyvterjesztői kartonokat" gyüjtik;

d/ közületi és egyéni vásárlók, akik postai utánvéttel vásárolják a könyveket és akiket külön csoportositásban ellenőriznek;

e/ egyéni vásárlók, akik vásárláskor nem kérnek számlát, és nem hagynak a bolt pénztárában maradandó, az elemzés számára használható nyomot.

A fentiekből kiderül, hogy a pénztári dokumentáció alapján megállapithatjuk a vásárlók első négy kategóriájának az egész évi forgalomban való részesedését, és megállapithatunk néhány adatot róluk magukról, ha a négy kategória szerint csoportositva kiirjuk a számlák adatait. A bolt forgalmától függően ez a munka többé vagy kevésbé időigényes, de eredményében gazdag anyagot hoz össze.

A vizsgált könyvesboltokban tehát "vásárlási kartonokat" készitettünk, amelyek a következő adatokat tartalmazták:

a/ a vásárlók első három kategóriájától (ide gyakorlatilag kizárólag közületi vásárlók tartoznak): a könyvesbolt száma, a vásárlás módja (készpénzzel, készpénz nélkül, postai utánvéttel), a vevő neve és cime, a vásárolt könyvek értéke és tematikája;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

b/ a könyvterjesztőkről: a könyvesbolt száma, a terjesztés módja, az évi elszámolt összeg, a terjesztett irodalom fajtája (tankönyv, egészségügyi felvilágosító mű, szépirodalom stb.).

Az elemzés felölelte a vizsgált könyvesboltok teljes, 1963. évi pénztári dokumentációját, így a közületi vásárlókról értékes anyaghoz jutottunk, amely természetesen nem hibátlan. A pontatlanságok a rosszul olvasható másolatokból, a vásárló nevének hanyag feltüntetéséből (rövidítések), az olvashatatlan vagy egyáltalán meg sem adott címekből, a ki nem töltött részletezésekből, a rovatszövegeknek egymásba való átcsuszásából stb. adódtak. Ezek a hiányosságok megakadályozták a kollektiv vásárlások kötetszámának összegezését és szegényitették a vásárlások tartalmi elemzését. Az anyag azonban igy is lehetővé tette, hogy kielemezzük a könyvesboltok forgalmának strukturáját, a kollektiv vásárlók tipusa és székhelye szerint.

Ezek után már csak az egyéni vásárló maradt, aki nem hagyott a boltban kutatásaink számára használható nyomot. A dokumentáció elemzéséből az egyéni vásárlásoknak csak az évi globális összegét kaptuk meg, kivonva a könyvforgalom teljes összegéből a kollektiv vásárlások összegét.

A központi kérdés nyitva maradt: a/ honnan jönnek az egyéni vásárlók, b/ milyen könyveket vettek és mennyiért. Hogy erre válaszolhassunk, ki kellett kérdeznünk valamennyi vizsgált könyvesboltban az egyéni vásárlókat. Ezt Lublinban három egyhetes időszakban, a területi boltokban pedig három kéthetes időszakban hajtottuk végre. Technikai szempontok miatt kénytelenek voltunk ilyen rövid idő alatt végzett megfigyelésekből következtetni az egész évi vásárlásokra, mert ez a feladat növelte a bolt személyzetének munkáját, meghosszabbitotta az eladás idejét, s időnként bosszantotta a vevőt. Hogy ez utóbbit a lehetőségek szerint elkerüljük, a felmérés megkérdezésekor ismertettük a vizsgálatok célját a lublini napisajtóban és rádióban. Ezenkivül a könyvesboltokban a kutatásokat ismertető plakátokat helyeztünk el.

A kikérdezés kiterjedt minden egyéni vásárlóra, aki az adott időszakban a boltban könyvet vett. Vásárlás közben az eladó megkérdezte a vevőtől, hogy hol lakik, és a kapott választól függően

a/ feljegyezte a helyi vásárlók nyilvántartásában a vásárolt könyvek mennyiségét és értékét,

b/ feljegyezte a "vidéki" vásárlók nyilvántartásában a vásárolt könyvek cimét, mennyiségét és értékét, valamint a vásárló lakóhelyét (község, járás),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

c/ a választ megtagadó vásárlók nyilvántartásában feljegyezte az általuk vásárolt könyvek mennyiségét és e.ket.

A vizsgálatokat Lublinban 1963. szept. 23-28., 1964. febr. 10-15. és 1964. máj. 3-8. között folytattuk, a területi könyvesboltokban pedig 1963. szept. 23.-okt. 5., 1964. febr. 10-22 és 1964. máj. 3-15. között. Az eredmény 14087 információ a lublini és 5553 a vajdasági területi könyvesboltokból.

A kérdezgetés sok időt vesz igénybe, ezért kellett lemondanunk a helyi vevők által vásárolt könyvek címének feljegyzéséről. Ezek a vevők természetesen jelentős többséget alkottak, az általuk vásárolt könyvek feljegyzése meghaladta volna a személyzet erejét. A vásárlások tartalmáról gyüjtött anyag tehát csak a "vidéki" (b pont), főleg falusi egyéni vásárlókra vonatkozik. A vizsgálatok lebonyolitásában részt vettek az Instytut Książki i Czytelnictwa (IKiCz - Könyv- és Olvasástudományi Intézet) munkatársai és a könyvesboltok személyzete. A vizsgálat kezdetét megelőzően tájékoztattuk a munka céljáról és menetéről azokat a kereskedőket, akik az egyéni vásárlások felmérésére megbizást kaptak. Az IKiCz munkatársai a felmérés minden szakaszában felkeresték az elemzésben részt vevő üzleteket, hogy ellenőrizzék a munka szabályszerüségét. A pénztári dokumentáció elemzése igen hosszadalmas munkát jelentett, de épp bonyolultsága miatt ezt mindössze két személy végezte, hogy az adatok értékelése egyöntetü legyen.

A fenti munka eredményeként a 19 könyvkereskedés mindegyikében külön-külön csoportositottuk az alábbi anyagot:

1. a különböző tipusu kollektiv vásárlók 1963. évi vásárlásainak nyilvántartását, a következő adatokkal: a vevő neve, cime, a vásárlás értéke, a vásárolt irodalom fajtája és (lehetőség szerint) a vásárolt kötetek száma;

2. a könyvesbolt 1963. évi, könyvterjesztők közvetitésével kifejtett tevékenységének nyilvántartását, a következő adatokkal: a terjesztő jellege (egyéni, községi, szövetkezeti), tevékenységének szinhelye, az évi eladás értéke, az eladott irodalom fajtája;

3. a helybeliek egyéni vásárlásainak nyilvántartását a felmérés időszakára vonatkozóan, a következő adatokkal: a vásárolt kötetek mennyisége és a vásárlás értéke;

4. a "vidéki" egyéni vásárlások nyilvántartását a felmérés időszakára vonatkozóan, a következő adatokkal: a vevő lakóhelye, a vásárolt kötetek mennyisége és értéke, a vásárolt könyvek cime.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ezt az alapvető anyagot kiegészitettük néhány nélkülözhetetlen összehasonlító adattal, amelyeket Lublinban a Dom Książkitól és a városi tanácstól, Janów Lubelskiben, Opole Lubelskieben, Włodawában és Zamośćban a járási tanácstól és a járási statisztikai felügyelőtől, valamint a Ruch kereskedelmi vállalattól és a Vajdasági Könyvtártól kaptunk. Az adatok forrása sok esetben a lublini vajdaság 1962. évi Statisztikai Évkönyve volt.

5. AZ ELEMZÉS MÓDSZERE; A MUNKA FELÉPITÉSE

A kutatások során összegyüjtött anyag sokoldalu feldolgozást követelt, hogy az egyedi tényekre vonatkozó adatok áttekinthetetlen tömegéből, nyersanyagából kialakuljon a következtetések alapja. A feldolgozást két külön szakaszra lehet osztani: az anyag rendezése és interpretációja.

A vizsgált könyvesboltok pénztári dokumentációjának rendezett adatai arra szolgáltak nekünk, hogy ezen üzletek teljes forgalmának strukturáját rekonstruálni tudjuk. Anyaggyüjtés közben kezdetben a vásárlásoknak a könyvkereskedők által használt csoportositásához igazodtunk, de a kutatás folyamán az elemzés megkövetelte a vásárlók ujabb kategóriáinak az alkalmazását. Igy egész sereg uj információt kaptunk. Megkülönböztettük tehát az egyéni és a kollektiv, a helyi és a vidéki vásárlókat, valamint a gyermekeket és a felnőtteket, később az elemzés igényei szerint tovább bontva az egyes csoportokat. Hasonlóan használtuk fel a kikérdezés alkalmával nyert, ide vonatkozó anyagot is.

Az anyag elemzésének második szakasza az interpretáció. Ennek során igyekeztünk mindenekelőtt a kitüzött néhány általános feladat körén belül részletkérdéseket feltenni, s rájuk a gyüjtött anyag alapján választ adni. A megfigyelt jelenségek értelmezése a munka különböző fázisaiban különböző irányban haladt.

Az utolsó kérdés, amelyet ebben a bevezetőben érinteni kell, ennek a publikációnak a szerkezete. A jelen, első fejezet után áttérünk az eredmények ismertetésére. A II. fejezet az egyéni vásárlókkal és az általuk vásárolt irodalommal foglalkozik; az elemzés tárgya itt az egyéni vásárlók különböző kategóriáinak részaránya a könyvpiacon, vásárlásuk strukturája a vásárolt irodalom fajtája szerint. A III. fejezetben vizsgáljuk az egyéni és a kollektiv, a helyi és a vidéki vásárlók különböző kategóriáinak részarányát a könyvforgalomban és a vásárolt könyvek különböző kategóriáinak arányát. A IV. fejezet tárgyalja a könyvesboltok tevékenységének hatókörét és alakitó tényezőit. Végül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az V. fejezet összegezi az elemzés megállapitásait, eredményeit. Ezek a megállapitások az olvasómozgalom statisztikai mutatóinak, a vizsgált könyvesboltokban megnyilvánuló könyvigény jellegének pontosabb megvilágitására, a lublini könyvkereskedelmi hálózat működésének értékelésére, módszertani jellegü javaslatok megfogalmazására irányulnak. A munkát a függelék zárja, amelyben táblázatok mutatják, hogy a vajdaság egyes községeinek lakosai évente átlag milyen összegért vásárolnak könyvet Lublinban, végül térkép ábrázolja a lublini könyvesboltok tevékenységének hatókörét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

GÉPESITÉS ÉS AUTOMATIZÁLÁS AZ AMERIKAI KÖNYVTÁRAKBAN

(Német könyvtárosok beszámolója 1965. évi tanulmányutjukról)*

F a r a g ó Lászlóné

Egy tanulmányuti beszámolót ismertetünk az alábbiakban. Véleményünk szerint érdemes viszonylag részletesen ismertetni, mert először ad számunkra átfogó képet az amerikai könyvtárakban folyó gépesitési kisérletekről, akár konvencionális, akár elektronikus berendezéseken folynak ezek. Először határolja el világosan, mi az, ami még csak terv, hol, milyen területen folynak kisérletek, és mi valósult már meg. Az eddigi irodalomban nehéz volt ebben a kérdésben eligazodni, tervek gyakran ugy szerepeltek, mintha már müködő rendszerek volnának.

Általánosan elterjedt nézet, hogy az elektronikus adatfeldolgozás eredményeket elsősorban a visszakeresés területén ért el. A német könyvtárosok tapasztalatai alapján viszont megállapithatjuk, hogy a gépesitési törekvések jelentős előrehaladást mutatnak a hagyományos könyvtári munkák és az adminisztráció területén. Ezzel függ szorosan össze, hogy a gépesités a könyvtári szervezet megváltoztatását is magával hozza. A beszámoló legérdekesebb fejezetei a hagyományos könyvtári munkaterületek, a katalogizálás, a gyarapitás, a folyóiratfeldolgozás, a kölcsönzés gépesitéséről, valamint a gépesités követelményeinek megfelelő integrált rendszerben szervezett munkáról szólnak.

A beszámoló az egyes résztvevők egyéni cikkeiből tevődik össze, ezért szükségszerüen átfedések mutatkoznak benne. Ezeket, ahol lehetett, igyekeztünk kiküszöbölni, de ha ellentmondással találkoztunk, nem hidaltuk át, mert az

---

*Mechanisierung und Automatisierung in amerikanischen Bibliotheken. Eindrücke einer Studienreise deutscher Bibliothekare im Frühjahr 1965. Hrsg. Günther Pflug. Frankfurt aM. Klostermann, (1967). 323 p. Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft 6.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egyes szerzők egyéni véleményén nem változtattunk. A tanulmányok nem általánosságokat, közhelyeket közölnek, hanem német alapossággal részletekbe mennek, mind az egyes témakörökben, mind a meglátogatott intézmények ismertetésében. Minden lényeges kísérletet, tervezetet kritikus szemmel néznek, összevetik a német helyzettel, vizsgálják alkalmazhatóságát. Élesen rávilágítanak azokra a különbségekre, melyek az amerikai és a német könyvtárak között fennállnak, megmagyarázzák a különbségek okait, és erre vezetik vissza a fejlődésben mutatkozó eltérő tendenciákat. Nagy hangsulyt helyeznek általában a fejlődési trendekre.

Számunkra a német helyzet és nézőpont az európait jelenti, mely már dimenziójánál fogva is közelebb áll hozzánk. A német történeti fejlődést és jelen körülményeit természetesen jobban ismerjük, igy a tapasztalatok is hasznosabbá válnak számunkra. A német könyvtárosok szürőjén keresztül emberibb közelségbe kerülnek az amerikai könyvtárak számunkra néha utópisztikusnak tünő tervei, munkái.

BEVEZETÉS

A Deutsche Forschungsgemeinschaft 1965. április 10. - május 21. között lehetővé tette a német könyvtárosok egy csoportjának, hogy Amerikában tanulmányozzák a könyvtári munkafolyamatok racionalizálását, különösen az elektronikus adatfeldolgozó gépek alkalmazását.

A beszámoló több metszetben foglalja össze a tapasztalatokat.

a) Általános uti benyomások;
b) A meglátogatott könyvtárak és intézmények leirása;
c) Az automatizálási törekvések rendszerbe foglalása.

A. ÁLTALÁNOS UTI BENYOMÁSOK

Nem az amerikai könyvtárügy egészéről akar képet adni, hanem elsősorban a racionalizálás és az adatfeldolgozó gépek alkalmazása terén tett fejlődésről ad számot. A kereken harminc megtekintett könyvtár jelentős része ujonnan létesült, ezért röviden foglalkozik a legujabb könyvtárépitési irányzattal is. Az irányzat jellegzetességei: nagy felületü fémbetonvázas épületek, melyek tégla vagy négyzet alakuak; az épületek több emeletesek, az emeletek egy része föld alatt van; lapos tető. Az egyetemi könyvtárak általában az egyetemi telep középpontjában nyernek elhelyezést, a környezettel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

összhangban. Az épületek már külsejükben is jelzik funkciójukat, különös gondot fordítva a fénykövetelményekre. A belső berendezés többnyire flexibilis, áttekinthető. A könyvtárak nagy része tudományágak szerint szakositott részlegekből áll. Szakositottak az olvasótermek, raktárak, a személyzet. A főbb szakterületek: a társadalomtudományok, a természet- és müszaki tudományok, humaniórák.

Az állomány felállitási rendje a közmüvelődési könyvtárakban inkább a Dewey-rendszert (TO) követi, mig a tudományos könyvtárak egyre inkább a Library of Congress szakrendszerére térnek át, sőt régi, de még használható állományukat is átszakozzák.

A belső térkiképzésben és berendezésben a tisztán használati szempontok mellett az esztétikaiak is érvényesülnek. Nagy gondot fordítanak a hangszigetelésre, a légkondicionálásra, világító- és fütőberendezésekre. Mindez együttesen azt a célt szolgálja, hogy a könyvtár használójára vonzóan hasson, elősegitse koncentrálását és egyben kikapcsolódását.

A legmélyebb benyomást az keltette, ahogyan az amerikai könyvtárak az olvasók kényelméről gondoskodnak. Ez nemcsak a berendezésre vonatkozik, hanem ugyanigy a jól kiépitett tájékoztató szolgálatra, a könyvtárhasználatról tartott rendszeres ismertetésekre és a sok egyéb intézkedésre, amely azt célozza, hogy az olvasót a könyvhez elvezessék és a könyvtárban minden munkáját megkönnyitsék. Ezt a célt szolgálja a megnyujtott nyitvatartási idő is, amelyet a nagy létszámu, de többnyire nem könyvtárosokból álló személyzet tesz lehetővé. Nagyon megkönnyiti a használó munkáját, hogy a legtöbb könyvtárban a kutatónak szabad raktári használatot (open shelves, nem tévesztendő össze a szabadpolccal! - F. L.) engedélyeznek. Természetesen ennek feltétele az olvasó nagy fegyelmezettsége és a raktári dolgozók felemelt létszáma.

Feltünő egyébként is, hogy a könyvek kikérése és a kölcsönzési formaságok, a technikai berendezések alkalmazása miatt, milyen minimális idő- és erőráfordítást igényelnek az olvasótól. Szigoruan ügyelnek a kölcsönzési idő megtartására; a büntetés a határidő tullépése esetén az egyes könyvtárakban különböző ugyan, de sehol sem alacsony. Csak igy érhető el a nagy kölcsönzési forgalom mellett, hogy a kikölcsönzés miatt kielégitetlen kérések számát a minimálisra csökkentették.

Kitünő a könyvtárak másolószolgáltatása annak érdekében, hogy olvasóik igényét jól és gyorsan elégitsék ki. A másolószolgáltatás igénybevétele óriási, elsősorban a mikrofilmnél. De e szolgálat további fejlesztésétől várják

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a használati lehetőségek fokozását, megjavitását, sőt a könyvek elvesztésének csökkentését is.

A hatalmas állomány, az erőteljes évi gyarapodás, az óriási forgalom a meglévőnél nagyobb helyet és személyzetet igényelne. Különösen nehéz helyzetben vannak a régi nagy könyvtárak. Az ujabb épületek emelése és az átépitések mellett két kiut mutatkozik: a ritkán használt irodalom áttelepitése tároló raktárakba (mint ahogy a Harvard University, a Massachusetts Institute of Technology stb. könyvtárai a bostoni letéti könyvtárat használják), a másik az alsóéves egyetemi hallgatók különválasztása, külön könyvtárakba irányitása. A helyhiánnyal egyenértékü probléma a személyzethiány. Már a képzetlen könyvtárosok nagy száma is elgondolkoztató (a képzett és képzetlen személyzet aránya átlagosan 1:3). A főfoglalkozásu könyvtárosok mellett nagy számban félidős vagy alkalmi (diák) személyzet dolgozik, elsősorban a késő esti olvasótermi felügyelet ellátásában. Komoly gondot okoz a képzett személyzet hiánya a feldolgozásban, pedig ahol lehet, felhasználják a Library of Congress nyomtatott katalóguscéduláit vagy kefelevonatait. Ezért tekinthetjük természetesnek, hogy az érdeklődés az automatizálás felé fordul, mivel ez nyujtja az egyetlen reményt a munkafolyamatok meggyorsitására. Európalak számára azonban igy is meglepő, hogy milyen széles területen alkalmazzák már az elektronikus adatfeldolgozó berendezéseket a könyvtárak is.

A katalogizálás, a folyóiratfeldolgozás és a kölcsönzés automatizálását legmagasabb fokon a Florida Atlantic University Library oldotta meg. Külön figyelmet érdemelnek a régi nagy könyvtárak kisérletei és módszerei az automatizálás terén. A meglévő munkamenet megzavarása nélkül áttérni az automatizálásra nagyobb, nehezebben megoldható probléma, mint egy uj könyvtár gépesitését megoldani. Világos, hogy a nagy költségek ellenére is szükséges az automatizálás, hogy a könyvtárak az oktatás és kutatás követelményeinek megfeleljenek. Az automatizálás keresztülvihető a régi nagy könyvtárakban is, erre vonatkozó tervek, kisérletek nagy számban vannak, sőt eredmények is mutatkoznak.

A korszerüsités és racionalizálás kérdéseiben mutatkozó aktivitásnak és a szolgáltatások intenzivebbé tételének - elsősorban az egyetemi könyvtáraknál - van még egy mélyebb alapja. A német viszonyokhoz mérten sokkal szorosabbak a szervezeti kapcsolatok az egyetem egésze és a könyvtárak között. Amerikában az egyetemi könyvtárak sokkal központibb szerepet töltenek be, mint Németországban. Bár a könyvtárak egész rendszere müködik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

központi könyvtárral vagy anélkül, de a rendszer közös vezetés alatt áll. Az általános igazgatást és a könyvfeldolgozást központositották. A tanszékeken, intézetekben csak kis kézikönyvtárak vannak, melyeket nem központilag irányitanak. Még a legjobban decentralizált intézményben (Harvard University) is az egyetemi központi könyvtár igazgatójának feladata a könyvtárak koordinálása.

A professzor és a diák ezért sokkal jobban rá van utalva a nagy központi és kari könyvtárakra, mint a német egyetemeken. Emellett a professzorátus és a könyvtári bizottság együttmüködése sokkal erőteljesebb. Mig Németországban az egyetem központi könyvtára az önálló szemináriumi (tanszéki) könyvtárakkal áll szemben, amelyek érdekeiket a központi könyvtárra való tekintet nélkül érvényesitik, sőt nem ritkán még a szükséges kooperációra sem hajlandók, addig az amerikai egyetemi könyvtár valóban az egyetem szive. Ezért aztán el is követ mindent, hogy megfeleljen központi helyzetének. A centralizáció igen jó tapasztalatokat mutat mind gazdasági, mind könyvtári szempontból.

Az általános beszámoló nem lenne teljes, ha az ország nagyságából és változatosságából adódó egyéb élményekre nem térne ki.

(Hans Striedl)

B. A MEGLÁTOGATOTT KÖNYVTÁRAK ÉS INTÉZMÉNYEK LEIRÁSA

Az utiprogram magába foglalta a három nemzetinek számitó könyvtártól (Library of Congress, National Agricultural Library, National Library of Medicine) a nagy egyetemi könyvtárakon (a Harvard University, a Massachusetts Institute of Technology stb. könyvtárán) keresztül a különböző közmivelődési könyvtárakig (San Francisco, Los Angeles stb.) mindazokat, amelyeknek tevékenysége a gazdag irodalomból ismeretes. Az egyes leirások részletes adatokat tartalmaznak a könyvtárakról és müködésükről. A beszámoló valóban összefoglaló képet ad róluk, különösen a tanulmányut célkitüzése szempontjából. Mivel azonban ismertetésünk keretei korlátozottak és a beszámoló más vetületben - az automatizálási törekvések rendszerezésében - is ismerteti az anyagot, a leirások részletezésére nem térünk ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

C. AZ AUTOMATIZÁLÁSI TÖREKVÉSEK RENDSZEREZETT LEIRÁSA

I. AZ ELEKTRONIKUS ADATFELDOLGOZÁS ÁLTALÁNOS TERVEZÉSE A KÖNYVTÁRAKBAN

Az automatizálási törekvéseknek nagy multja, gazdag tapasztalatai vannak már Amerikában. A racionalizálással foglalkozó német könyvtárak számára a sok kisérlet ismertetése fontos és tanulságos.

1. A viták állása és mélysége

Ahhoz, hogy az amerikai könyvtárak tapasztalatait helyesen értelmezzük, két, az első percben ellentétesnek látszó jelenséget kell figyelembe vennünk.

1. Az amerikai könyvtárak nem képeznek egységet, az amerikai könyvtáros-társadalom sem. Sok helyen folyik tervezés, kisérletezés, de ebből kevés kerül nyilvánosságra, igy gyakran elég későn értesül a könyvtári világ a kisérletek céljáról, állásáról. A közölt irodalomból sokszor nem eléggé világos, hogy elképzelésekről, tervekről van-e szó, vagy már folyamatba tett eljárásokról. A könyvtárosok véleménye az adatfeldolgozás alkalmazási lehetőségeiről és célszerüségéről egyáltalában nem egységes; a feltétlen lelkesedés mellett a határozott ellenzés hangja is hallható. Egy-egy amerikai könyvtáros véleményére utalni nem elegendő ahhoz, hogy itéletet alkossunk az elektronikus adatfeldolgozás könyvtári felhasználhatóságáról.

2. Más oldalról az USA könyvtárai mégis bizonyos egységet mutatnak. Szervezeti és fejlődési formáik különbsége ellenére jellegzetes alapstrukturájuk van. A public libraryket liberális szellem jellemzi, ezért nem váltak a szó korlátozó értelmében vett közmüvelődési intézménnyé, intenziven gyüjtik a tudományos irodalmat. Az egyetemi könyvtárak a maguk együttmüködési tendenciáival, azok kidomboritásával szorosan kapcsolódnak az egyetemi strukturához. Igy szervezeti feladataik tulnőnek a német egyetemi-főiskolai könyvtárak feladatain, elhelyezésük területi egysége viszont lényegesen kevésbé van biztositva. Az amerikai egyetemi élethez igazodó könyvtárak jellegzetességei nyilvánulnak meg a könyvtári munka racionalizálására irányuló törekvéseikben is; módszereik már csak ezért sem alkalmasak egyszerü, változtatás nélküli átvételre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. Az automatizálás kiindulópontjai

Már a kiindulásnál megmutatkoznak a különbségek az amerikai és a német könyvtárak között. A német könyvtárak a sulypontot az olvasószolgálati osztály racionalizálására helyezik. Az eddigi 12 német tervből, kisérletből 5 a kölcsönzési nyilvántartásra vonatkozik, 4 pedig az integrált rendszerben is a kölcsönzés megoldását tekinti első lépésnek. Emellett a katalogizálás problémájára, továbbá a folyóiratjegyzékek automatizált előállitására koncentrálnak. Egyediilálló vállalkozás a Nemzeti Bibliográfia elektronikus adatfeldolgozása.

Az USA-ban egészen más képet mutatnak a tervek. Egy összeállitás szerint igy oszlanak meg az automatizálásra irányuló törekvések:

kölcsönzés	15
gyarapitás	10
katalogizálás	11
folyóiratnyilvántartás	14
kötészet	2

A kölcsönzés mellett tehát a folyóiratrészleg munkájának automatizálása áll előtérben. Ha kiemeljük a konvencionális lyukkártyamegoldásokat, akkor a német és amerikai eljárások igy állnak szemben egymással:

	német	amerikai
kölcsönzés	6	7
gyarapitás	-	2
katalogizálás	4	5
folyóiratnyilvántartás	2	13
kötészet	-	2

Ebből két dolog tünik ki világosan. Először is az automatizálási törekvések az USA-ban sokoldalubbak, jóformán a könyvtári munka egész területére kiterjednek. Másodszor: a folyóiratbeszerzés kérdése foglalkoztatja leginkább az amerikai könyvtárakat. Ha hozzávesszük, hogy a német érdeklődés inkább csak a folyóiratjegyzékek előállitására, tehát egy részmunkára irányul, akkor a kiindulás különbözősége még világosabbá válik. A német könyvtáraknál tehát a sürgősség sorrendje: kölcsönzés, katalogizálás, folyóiratok; az amerikaiaknál: folyóiratok, kölcsönzés, katalogizálás.

Érdemes az okokat is megvizsgálni: leginkább a kölcsönzés és a katalogizálás terén találjuk a különbségeket. Az amerikai könyvtárak már a 30-40-es

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

években racionalizálták kölcsönzésüket, a nagy könyvtárak bevezették kölcsönzési gyakorlatukba a gépi lyukkártyákat. Ma inkább csak a rendszer finomitásával foglalkoznak, megtartják a konvencionális rendezőgépekkel folyó munkamódszer alapstruktúráját, megtartják lyukkártyáikat. Ezek a kisérletek nem tekinthetők elektronikus adatfeldolgozásnak, inkább csak fejlődési foknak, átmenetnek a lyukkártyatechnikáról az elektronikára. Ez az átmenet a német könyvtárakban nem aktuális, mivel nincs olyan könyvtár, mely már eddig is alkalmazta volna a konvencionális lyukkártyákat. Már ez a példa is mutatja, hogy az amerikai könyvtárak problematikája más; ők már meglévő rendszerüket akarják javitani elektronikus adatfeldolgozás alkalmazásával, a német könyvtáraknak viszont még csak az automatizálás alapjait kell megteremteniük.

Hasonló a helyzet a katalogizálásnál is. A Library of Congress központi katalogizálása erősen érezteti hatását. Vannak egyetemi könyvtárak, ahol 80 %-ban élnek a Library of Congress katalóguscéduláival, még a legnagyobbak is 50 %-ban fel tudják őket használni. A német könyvtárak a katalogizálási munkafolyamat meggyorsitására törekszenek a racionalizálással, az amerikai könyvtárakban az együttmüködés erősitése a cél - közös katalogizálási tervek készülnek. Nagyobbak az igényeik a katalógusok számát illetően is, nyomtatott katalógusok készülnek a legkülönbözőbb eljárásokkal.

A katalogizálás átállitásának alapproblémája közös: a betürendes cédulakatalógus csak manuális lyukasztással vihető át elektronikus rendszerre. Ennek ellenére érdemes megemliteni, hogy két nagy könyvtár - a Harvard és a John Hopkins egyetem könyvtára - hozzákezdett a munkához. A teljes katalógus átvitele, a lyukasztás évtizedeket fog igénybe venni, a katalogizálás átállitására csak azután kerülhet sor. A munkát ugy kell megtervezni - a személyi és anyagi lehetőségeket figyelembe véve -, hogy ha bármikor le kell állitani, a már elvégzett munka ne vesszen kárba. Könnyiti az elindulást, hogy a raktári felállitás nem mechanikus rendszerü, hanem szakrendi. Igy a raktári katalógusból indulnak ki, részkatalógusok készülnek el rövid idő alatt. Ezek a részkatalógusok az átállástól függetlenül használhatók. A John Hopkins Egyetem könyvtára lefényképezi raktári katalógusát, és külső vállalattal végezteti el a lyukasztást. Az átállás költsége 4,8 cent cimenként (1 millió felvételre lesz szükség). Az igy előállitott lyukkártyakatalógus alig kerül többe az elektrofotografikus uton másolt katalógusnál, használata viszont sokkal rugalmasabb.

Lényeges probléma lehetne az átállásnál a meglévő cimleirások megjavitása, illetve változtatása, de még nem tisztázódott, hogy az ALA cimleirási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szabályzata a legalkalmasabb-e az elektronikus adatfeldolgozásra. Függetlenül attól, hogy melyik részlegnél kezdik meg az átállást, egy pontban megegyezhetünk: részletes folyamatdiagramot kell kidolgozni, amely azonban alkalmazható a szokásos munkamenet gyöngéinek és hibáinak kimutatására is.

3. Gazdaságossági szempontok

Az amerikai könyvtárakban - a németektől eltérően - minden racionalizálási törekvés középpontjában a gazdaságosság áll. Ennek az az oka, hogy költségvetésük kevésbé merev. Vannak olyan könyvtárak, amelyek kifejezetten gazdasági - ha nem is profitra dolgozó - vállalkozások. A tervezést költségelemzéssel kezdik. Három szempontra kell ügyelni, hogy az automatizálás megfeleljen a gazdaságosságnak:

1. Az amerikai könyvtárakban még nincsenek egyértelmü és általánosan elismert alapelvek az egyes munkafolyamatok költségeinek megállapítására. Ebből a szempontból nem jobb a helyzet, mint az NSzK-ban. Az irodalomban található adatok igen különbözőek, főleg azért, mert az elemzés az egyes könyvtárak esetleges költségvetési strukturájából indul ki.

2. Az amerikai könyvtárakban éppugy hiányoznak a minden költségvizsgálathoz szükséges előmunkálatok, a munkafolyamatok egzakt leirásai, mint a német könyvtárakban. Ennek következtében különböző munkafolyamatok adatai azonos rovatban összegeződnek, az eredmények pedig nem vethetők össze. Gyakran erősen eltérnek a költségadatok, pl. a hagyományos katalogizálás költsége 0,05 és 8,67 dollár között mozog cimenként.

3. Ügyelni kell arra is, hogy a költségelemzés ne legyen eleve félrevezető; az automatizálás költségei ugyanis hosszu távon süllyedő tendenciát mutatnak, a munkaerőigényes rendszerek viszont egyre drágulnak.

4. Speciális irányu alapkutatások

A fenti átfogó vizsgálatok mellett további alapkutatások irányulnak speciális könyvtári problémák tisztázására. Ezeket három nagyobb csoportra oszthatjuk.

1. Különböző eljárások hatásfokának összehasonlitása. Pl. három éve folyik a katalógusok előállitásának összehasonlitó vizsgálata, akár cédulakatalógusokról van szó, akár gépi uton előállitott kötetkatalógusokról. Ez a vizsgálat egyben kiterjed a katalógusok és indexek összevetésére is. Hasonló jellegü vizsgálat veti össze a különböző egyetemi könyvtárakban alkalmazott kölcsönzési eljárásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. A nagy könyvtárakban folyó átfogó racionalizálási tanulmányok másik csoportját olyan elméleti vizsgálódások képezik, melyek az automatizált könyvtár optimális szervezetével foglalkoznak.

3. A jövő fejlődésére nagy hatással lesz a Library of Congress müszaki szakemberekből álló bizottságának terve. A tervek jellemzője a technika teljes alárendelése a könyvtári szükségleteknek. A terv megkisérli az elektronikus berendezések fejlesztésének befolyásolását, a jelen helyzetből indul ki, de a könyvtáraknak megfelelő speciális fejlődésre számit. Persze kétséges, hogy valaha is kifizetődő lesz-e külön tervezni gépeket a könyvtárak számára; igy bizonyos fokig kétséges a Library of Congress tervének kivitelezése. A könyvtár szervezeti formáját a gépektől teszi függővé, viszont speciálisan könyvtári célra tervezett adatfeldolgozó gépeket kiván. A Library of Congress külön részleget hozott létre az elektronikus adatfeldolgozás uj rendszerének kidolgozására, és kb. 15 év mulva már ezt az uj rendszert használja.

A másik nagy terv, a Massachusetts Institute of Technology "Technical Information Project"-je az USA-ban általánosan elterjedt tendenciát mutat: az automatizált dokumentációban nem a cimfogalmakat, hanem az irodalmi hivatkozási adatokat használja fel osztályozási jegyként. Ez a kiterjesztési forma a jogtudományban kialakitott Citation Indexre vezethető vissza és a természettudományos irodalommal folytatott statisztikai vizsgálatokon alapul. Ezek a vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy szoros kapcsolat áll fenn a cikkek hivatkozásainak megegyezése és tárgyuk megegyezése között. Tehát ha egy cikket ismernek, akkor az irodalmi hivatkozások összehasonlitásával további odavágó irodalmat lehet felderiteni.

A visszakeresés tehát két lépcsőben történik. Először cimanalizis alapján olyan cikket keresnek, amely a keresett témával foglalkozik. A gépi programot ugy fejlesztették, hogy a cimben a fogalom akkor is érvényesül, ha más nyelvi formája van. A felderitett cim szolgál mintául a további irodalom analizálásához. A második munkamenetben a computer minden betáplált folyóirat-cikknek a hivatkozásait vizsgálja, és keresztmetszetképzéssel felderiti a mintával rokon irodalmat.

Az eljárást bizonyosan terheli némi statisztikai bizonytalanság. Egyfelől két cikkben lényegesen nagyobb százalékban felelhetnek meg egymásnak a hivatkozások, mint maga a cikk tárgya. Különösen a bevezetések lehetnek irodalmi hivatkozásokban gazdagok, mig a hozzájuk csatlakozó eredeti kutatási eredmények a célkitüzés és a módszer közös kiindulópontja ellenére igen kü-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lönbözőek lehetnek. Nehezebben alkalmazható ez a módszer, ha minél több nyelvü irodalom feltárására van szükség, mert a cikkek bizonyos fokig a nemzeti irodalom hivatkozási alapján állnak. Szabadalmaknál egyáltalában nem használható, mivel azok nem közölnek hivatkozott irodalmat. Előnye viszont minden más irodalomfeltáró módszerrel szemben, hogy osztályozás nem szükséges hozzá. A minden dokumentációban legnehezebb feladat - a tartalmi sulypont meghatározása és leirása - elesik. Az egész dokumentációs munka lecsökken a bibliográfiai adatok és az irodalmi hivatkozások lyukasztására.

A Columbia Egyetem Könyvtára 1964-ben kezdte meg a Simulatio-modell fejlesztését, mely a Pert és a Pert-Cost/költség/ rendszerre egyaránt alkalmazható. A program variálható feltételekkel dolgozik, és az eredményeket különböző nézőpontok szerint egy optimális könyvtárszervezetre nézve értékelheti. Az eddig kidolgozott modell csomópontok sora, amelyek egymásra kölcsönösen hatnak, ugy, hogy az egyik szerkezeti elem változtatását az összes többi komponens automatikus ujraszámitása követi. Ez a modell lehetővé teszi valamennyi munkafolyamat menetének és időigényének, valamint egymással való kapcsolatuknak egyértelmü megvilágitását. A gazdasági modell ehhez még minden szektor költségtényezőit is megadja, igy nemcsak a munkafolyamat variánsait, hanem az uj helyzetnek megfelelő költségszerkezetet is megmutatja.

Foglalkoznak az USA-ban az információterjesztés hosszu távu tendenciáinak elemzésével is. A Weinberg-jelentés lényegében a dokumentáció szervezeti ujjárendezését tüzte célul, más kutatási tervek az információrendszer strukturális megváltoztatására irányulnak. E tervek közül az "INTREX" a legátfogóbb. A kisérletek alapján idővel a hagyományos könyvtárhasználatot uj információs formákkal óhajtják helyettesiteni. A cél az, hogy a hagyományosan papiron közölt információk helyett az elektronikus hirközlés korának megfelelő átviteli formákat találjanak. Az INTREX feltételezése szerint minden könyvtári funkciót egy Information Transfer Service Center-be (Információ-átviteli Szolgálati Központ) csoportositanak át, amely természetesen csak mint elektronikus irányitó központ képzelhető el. A Központ két különböző részből állna. Az információs alapállomány a legkülönbözőbb formákból tevődne össze: hagyományos könyvtár, nagy, automatikusan kiértékelhető mikrofilmarchivum, elektronikusan tárolt - elsősorban katalógustechnikai és bibliográfiai - információk. A Központ másik része a tulajdonképpeni információátviteli szolgálat, amely külső megkeresésre a tárolt információt aktivizálja és szolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tatja. (A továbbiakban a tervezet részletes sémáját is leirja a beszámoló szerzője, de figyelmeztet arra, hogy az amerikai terminológia csak megközelithetően fordítható le németre.) Az irodalom szolgáltatásának formája attól függ, hogy nagyobb vagy kisebb terjedelmü az irodalmi információ. Könyvek esetében megmarad a hagyományos könyvtári kölcsönzés. Kisebb iratok, folyóiratcikkek, szabadalmak esetében elektrooptikai visszaadásban kapja az olvasó az információt. Ez utóbbihoz az alapot a mikrofilmtárolás nyujtja: a sürített információt itt elektronikus válogatással kapcsolják össze. Ennek két lehetősége van: a képernyő és az elektrosztatikus másolat. E kettőt egy rendszerbe lehet foglalni, a képernyőn megjelenő információról kivánságra másolat készithető. Ez emlékeztet a németországi lehetőségekre, ahol a kötött folyóirat helyett kap az olvasó a kért cikkről fotókópiát - de azt is megmutatja a terv, hogy mennyivel komplexebben és elvszerübben közelitik meg a kérdést Amerikában.

Mindezek után még megmarad az információ mechanikus továbbitásának feladata: akár a könyvnek, akár a fotókópiának el kell jutnia a kutatóhoz. Ennek kiküszöbölésére azt tervezik, hogy a közvetlen összeköttetés a kutató asztaláig vezessen, a telefonhoz, telexhez hasonlóan.

A könyvtárak tiszta információközvetitését is három tipusra tagolják. A katalógusinformációt a Library of Congress terveihez hasonlóan elektronikus rendszerüvé alakitják; a bibliográfiai tájékoztatás a Technical Information Project elgondolásaihoz igazodik; végül a gyors, rövid könyvtári tájékoztatás automatikus, elektronikusan irányitott telefontájékoztatás formáját fogja ölteni.

Az INTREX-et az információátvitel átfogó kutatási programjának tekinthetjük. A Weinberg-jelentéssel ellentétben erősebben épit a hagyományos könyvtárügyre, mint a szakdokumentációra. A Library of Congress koncepciójával szemben viszont tulmegy a tisztán könyvtári kereteken és erősebben érvényesiti az információt keresők szempontjait. Az optimális megoldást nem csupán a könyvtárigazgatási szempontok alapján határozza meg. Nem korlátozódik egy könyvtárra vagy a könyvtárak egy bizonyos tipusára, bár elképzeléseinek középpontjában az egyetemi könyvtárak állnak.

5. **Gépproblémák**

Külön érdeklődésre tarthatnak számot a gépek problémái és megoldásuk. Rögtön szembeötlik, hogy az intenziv kisérletek ellenére saját adatfeldolgozó berendezése kevés amerikai könyvtárnak van. Fontosabban: mindösszesze kettő rendelkezik saját computerrel, a Library of Congress és a National Library of Medicine.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Library of Congress berendezése is inkább adminisztrativ célokat (bérelszámolás, a nyomtatott katalóguscédulák számlázása stb.) szolgál, mint könyvtáriakat. A könyvtár átfogó terveivel ez a berendezés nincs összefüggésben. A National Library of Medicine kizárólag az Index Medicus előállítására használja gépi berendezését. Ez az un. második generációba tartozik, ujabbra átcserélni nehéz volna, mert akkor a régi gépi mágneses szalagot nem lehetne használni, az egészet ujra kellene irni. Ugyanezért viszont a kérésekre csak nyomtatott Index Medicust tud adni, mert mágneses szalagjait más gépek nem tudják leolvasni.

E két könyvtár különleges helyzetben van. Az egyetemi-főiskolai könyvtárak anyaintézeteik berendezéseit használják. Ez azért érdekes tény, mivel a német egyetemi könyvtárak tudvalevőleg nagyon nehezen kapnak gépi időt az egyetem berendezésein. Egyrészt az oktatás és kutatás, másrészt az adminisztráció - beleértve a könyvtári adminisztrációt is - igényei miatt alig-alig lehet a berendezéseket könyvtári célokra használni. Éppen ezért nagyon meglepő, hogy ez a probléma az USA-ban nem létezik. Ennek két oka van. Elsősorban a számitóközpont nem egyetlen intézethez tartozik, ahogyan az a német egyetemeken szokásos. Független, központi helyet tölt be az egyetemen, egyformán szolgálja az egyetem különböző részeit. Másodsorban a kapacitása is sokkal nagyobb; általában nagyságrendi különbségek vannak az amerikai és a német egyetemek berendezései között. A Yale University pl. több géppel is rendelkezik; a nagyobb géppel a számitóközpont munkatársai dolgoznak, a kisebb berendezéseket viszont minden tanár és hallgató használhatja, előjegyzéses alapon osztják be a használati időt. A nagyobb kapacitás ellenére sok könyvtár számol azzal, hogy a közeljövőben saját berendezése lesz.

A saját berendezés üzemeltetésére jól felkészültek a nagy egyetemi könyvtárak, mivel jól felszerelt lyukkártyarészlegekkel rendelkeznek. A lyukasztó, rendező és táblázó berendezések az alapfelszereléshez tartoznak, de doppler, konverter és ellenőrző is sok helyen használatos. Igy a könyvtárakban megvan a teljes konvencionális lyukkártyarendszer, amelyet alapul lehet venni az adatfeldolgozáshoz.

A gépeket vagy bérlik, vagy megvásárolják. Ami az adatfeldolgozás technikai oldalát illeti, feltünik a német látogatónak a lyukkártya abszolut uralma a lyukszalag felett. Még azokon a területeken is, ahol Németországban a lyukszalag terjedt el általánosan, kizárólag kártyát találunk. Ez elsősorban a katalogizálásra és a vele munkatechnikában rokon dokumentációra érvényes.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ezt a jelenséget általában a korrekturaproblémával magyarázzák, oka azonban valószínüleg ennek a rendszernek a konvencionális kártyatechnikával való szorosabb kapcsolatában rejlik. A tanulmányut során nem tapasztalták, hogy a két rendszer előnyeire-hátrányaira irányuló kisérleti vizsgálat folyna.

6. **Személyzeti kérdések**

Az elektronikus berendezések használatára képesitett személyzet külön problémát jelent. Mint mindenütt a világon, az ilyen szakemberek ritkák, a fizetésük magas. Az amerikai könyvtárak a tervezésnél két tényezőt vehetnek figyelembe: a) a számitóközpontok munkatársai az egyetemmel való szoros kapcsolatuk miatt partnereik, igy átfogó ismereteikkel rendelkezésükre állnak; b) a gépi berendezéseket előállitó cégek szivesen foglalkoznak a kisérletekkel és adnak tanácsot. Mindez azonban csak a kezdethez nyujt segitséget. Minden nagyobb könyvtárnak szüksége lesz legalább egy olyan könyvtárosra, aki bedolgozta magát az elektronikus adatfeldolgozás problématikájába és irányitja a tervezést.

A cél azonban az, hogy minden könyvtáros ismerkedjék meg az elektronikus adatfeldolgozás alapfogalmaival. Ennek már természetesen a könyvtárosképzés során meg kell történnie. A fejlődés irányára érdekes példával szolgál az University of California Los Angeles-i könyvtárosi fakultása. Ez egy idő óta két különböző fokozatot (diplomát) ad a könyvtárosoknak. Az első (Master of Library Service) a könyvtári szolgáltatások ellátására képesit; ez a szokásos amerikai könyvtárosi képesitésnek felel meg, egy év alatt megszerezhető. Ebből kiindulva két év alatt szerezhető meg a Master of Science in Information Science (a tájékoztatástudomány területén elérhető magasabb fokozat). E képzés iránya sokkal erősebben müszaki-tudományos. Minden hallgató 7 órás alapkurzust kap a könyvtári adatfeldolgozásból, 8 órás tanfolyamot a tájékoztatástudomány területéről, a rendszeranalizisből, amellett pedig szemináriumon szerez speciális ismereteket az adatfeldolgozás köréből.

Néhány könyvtár maga gondoskodik a képzésről, másutt az adatfeldolgozó gépeket gyártó cégek adnak tájékoztatást a programozásról.

Az elektronikus adatfeldolgozásra vonatkozó ismeretek különböző formákban történő oktatása mutatja, hogy a könyvtárak az USA-ban igyekeznek a könyvtárosi utánpótlásnak korszerü képzést nyujtani. Az utánpótlás tervszerü képzése mellett a már munkában állókat is megismertetik az elektronikus adatfeldolgozással. Emellett az általános tervezéstől a programozásig és kódolásig különböző szinten és funkcióval képeznek ki munkaerőket. Az amerikai könyvtárak nem tul szigoruan megfogalmazott szolgálati szabályzata meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könnyiti a megfelelő szakemberek beállitását könyvtárosi képzettség nélkül is. Az egyes könyvtárak tudományos személyzetében ilyen adatfeldolgozó specialisták vannak.

(Günther Pflug)

II. INTEGRÁLT RENDSZER

1. Az integrált adatfeldolgozás jelentősége a könyvtárak számára

A könyvtárakban az elektronikus adatfeldolgozással folytatott első kisérletek után világossá vált, hogy egy computer beállitása - ha azt értelmesen akarják felhasználni - erősen befolyásolja a könyvtár egész szervezetét. Az átmenet a manuális vagy mechanikus munkafolyamatokból az elektronikusba szükségessé teszi a könyvtári munkarend megváltoztatását. Az elektronikus irányitás és feldolgozás nehezen egyeztethető össze a hagyományos ügymenettel. Amellett a költségei oly magasak, hogy a berendezések üzemeltetése csak optimális kihasználásuk esetében ésszerü. Eddig a könyvtárak müszaki berendezéseinél nem volt szükség a teljes kihasználásra; akkor is volt értelme a csőposta, telefon vagy sokszorositó berendezés beszerzésének, ha nem használták állandóan. Az elektronikus adatberendezések teljesen más munkamenete szükségessé teszi, hogy teljes munkafolyamatokat a géphez igazitsanak, gépre vigyenek. Az alapelv az, hogy az adat manuális feldolgozására csak egyetlen egyszer kerüljön sor, további használata már a gépen keresztül történjék. Ez uj szervezést kiván, az egyes részlegek közelebbi kapcsolatba kerülnek egymással. Megváltozik az információ áramlása; ami az egymástól elkülönülten felépitett és használt információs eszközök egész sora utján volt elérhető, azt a computer központositja. Az elektronikus adatfeldolgozásnak ez a formája honositotta meg az integráció fogalmát. Ez olyan munkarendszert jelöl, amelyben az információ feltárása ugy van megszervezve, hogy minden munkaprogram egyaránt használhatja. A könyvtárosok a gyarapitás, az állománybavétel és a katalogizálás egyesitett egyszeri adatfeltárását szokták példának felhozni. A hagyományos rendszerben a bibliográfiai adatok mindhárom állomáson mindig ujra feldolgozásra kerülnek; szembetünő tehát az integráció lehetősége. De ezt a példát használják előszeretettel az integráció korlátainak megmutatására is. Nagyobb munka a hibás és nem teljes adatokat kiegészitени, mint az adatokat teljesen ujra megállapitani. A példa azonban sántit, mert alapelv, hogy egy adatot csak akkor lehet feldolgozni, ha mint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

adat már teljesen rendelkezésre áll. A könyv megrendelésénél - mely pedig az adat egyszeri feltárását lenne hivatott megadni - a körülményekhez képest tul nagy a bizonytalansági tényező. De ezen kivül számos alkalom nyilik eddig elválasztott munkafolyamatok egységesitésére.

2. Az integráció két lehetősége a könyvtárakban

Az integrációs törekvések két irányban jelentkeznek, az adatfeldolgozásra vonatkozó elgondolások kétféleségének megfelelően. A könyvtárak egyik csoportja az időközben már szinte hagyományossá vált utat választja: az egyes igazgatási egységeket folyamatosan, egymás után állitja át adatfeldolgozó rendszerre. A másik csoport teljesen uj rendszert akar kidolgozni, amelyet elkészülte, kikisérletezése és kipróbálása után teljes egészében egyszerre vezetnek be a könyvtárban. Az első csoport alapjában az off-line rendszerre épit, a másikat sokkal inkább az on-line rendszer érdekli. A fejlődés mai állapotában az első csoport jelenleg természetesen sokkal nagyobb a másodiknál. Off-line rendszer bevezetése egy-egy könyvtári részlegnél kb. 1 éves tervezési időt tesz szükségessé, kevéssé hat ki más részlegek munkájára, gépigénye sem tul nagy. A nagy on-line rendszer kifejlesztése több éves tervezési munkát igényel: a Library of Congress például kerek 10 évvel számol. A szükséges berendezéseket is külön kell tervezni, vagy legalább is adaptálni könyvtári célokra.

Ma még egyik ut sincs teljesen kitaposva, igy korai lenne következtetéseket levonni.

3. A könyvtárak és a két lehetőség

Érdekes, hogy a két utat bizonyos könyvtártipusokkal lehet összekapcsolni. Téves az az elképzelés, hogy az induktiv utat inkább a régi könyvtárak választják, az uj alapitásu könyvtárak pedig, amelyeket nem terhel a hagyomány és a már kialakult munkarend, inkább a deduktiv integráció iránt érdeklődnek. Éppen az uj könyvtárak hajlamosak egyes részlegeik egymás utáni átállitására, és a Library of Congress az, amely tervezését a deduktiv rendszerre állitotta be, azt egyszerre és egészében akarja bevezetni. Közelebbről vizsgálva ez nem is olyan furcsa. Nagy könyvtárnak több lehetősége van arra, hogy uj rendszerét hosszasan tervezze és a computeripart tervei szerint befolyásolja, mint egy ujonnan alakult könyvtárnak. Az uj könyvtárak elé egyetemük rövid lejárattal határozott célokat állit, munkájukat nem tehetik időigényes integrált rendszer kidolgozásától függővé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. Az egyes részlegek és a két lehetőség

A könyvtári munkafolyamatokat az integráció szempontjából két nagy csoportra oszthatjuk, melyek között nincs intenziv kölcsönhatás. Ennek következménye, hogy külön-külön integrált rendszer képzése felé tendálnak. Az egyik nagy csoport az irodalom beszerzése és feltárása, a másik a használat köre. A német könyvtáraknál megszokott szervezeti formában egymás mellé rendelt önálló osztály a gyarapitás, a katalogizálás, az olvasószolgálat, a folyóiratosztály stb. Az amerikai könyvtáraknál két nagy osztály van: a technikai szolgáltatási osztály - amely a beszerzéssel kapcsolatos minden munkafolyamatot tartalmaz, beleértve a feldolgozást is - és az olvasószolgálat. Ez a megoszlás igen fontos az integráció szempontjából. Az adatok áramlása az egyes csoportokon belül állandó és komplex, mig a két csoport között csak laza, egyirányu: könyv, folyóirat, katalóguscédula a feldolgozás lezárása után kerül használatba. Általában erre a két területre korlátozódik a vita, ha a munkafolyamatok integrálásáról van szó. Az elsőre az induktiv, a másodikra a deduktiv integráció jellemző.

5. Integráció együttmüködés utján

Egy könyvtár munkafolyamatainak vertikális integrációs kisérletei mellett a különböző könyvtárak azonos munkafolyamatainak horizontális integrálására is törekednek az USA-ban. Annyira össze kellene hangolni a munkafolyamatokat, hogy közös adatfeldolgozás váljék lehetővé. Két nagyobb terv van folyamatban, mindkettő a katalogizálás területén, de mindkettő még csak az első lépéseknél tart, az eredmény a jövő titka.

Egy kétségtelen: a tendenciák azt mutatják, hogy az amerikai könyvtárak integrált rendszerek létrehozására törekednek.

(Günther Pflug)

III. GÉPESITÉS ÉS AUTOMATIZÁLÁS AZ ÁLLOMÁNYGYARAPITÁSBAN

A gyarapitásban a kereskedelmi-irodai adatfeldolgozás sok munkafolyamathoz használható fel; különösen a könyvek rendelése, számlázása, beérkezésük ellenőrzése hasonló a könyvelés technikai müveletéhez. Mint minden adminisztrációs tevékenység, ezek is lebonyolithatók kézi módszerrel, konvencionális lyukkártyaeljárással vagy modern adatfeldolgozó gépekkel. Hogy melyik a legracionálisabb, az az elvégzendő munka volumenétől is függ. Érde-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kesebb kérdés a gyarapitás gépesitésének összefüggése más könyvtári részlegekkel, a munka olyan megtervezése, hogy a gyarapitásnál feltárt adatokat a könyvtár más részlegei ujra felhasználhassák.

Elsősorban a bibliográfiai adatok jönnek számitásba; itt már nem a kereskedelem területén mozgunk, hanem a nem-numerikus adatfeldolgozáshoz, a katalogizálás és az információ-visszakeresés kérdéseihez jutottunk. De tovább fejleszthető az automatizálás a költségszámitás és költségelemzés irányába is, lyukkártyás eljárás vagy elektronikus adatfeldolgozás utján. Ezt az teszi lehetővé, hogy minden kiadást pontosan, a ráforditás célja szerint osztályoznak és kódolnak, majd gépi leolvasásra alkalmassá tesznek. A kiadásokat tehát felhasználásuk célja szerint lehet elemezni, sőt az elemzést is tovább lehet vinni, egy meghatározott feladat költségeit is ki lehet számitani. A modern adatfeldolgozó módszerek trendek megállapitására is alkalmasak.

A fentiek érthetővé teszik, hogy az amerikai könyvtárak az automatizálást a gyarapitás kereskedelmi oldaláról közelitették meg, a legtöbb esetben a konvencionális lyukkártyaeljárások segitségével. Csak a legutóbbi időben találunk néhány példát az elektronikus adatfeldolgozásra. Az adatokat leginkább Hollerith-lyukkártyákon dolgozzák fel. Gépi leolvasásra vagy csak a gyarapitási osztály számára szükséges adatokat dolgozzák fel, vagy annyi bibliográfiai adatot is hozzádolgoznak, hogy a cimleirásnál később csak kiegészitésre és módositásra van szükség.

Az eljárások részletes ismertetésénél a könyvelési problémákra nem tér ki a szerző, mivel azok bármely lyukkártyás szervezéssel foglalkozó kézikönyvben megtalálhatók. A peremlyukkártyák a gyarapitásban csak bizonyos rendezési munkákhoz használhatók, igy azokat sem részletezi.

1. Konvencionális lyukkártyaeljárások

Példának a McKeldin Könyvtár (University of Maryland, College Park) gépi berendezéseit mutatja be. Az adatfeldolgozást önálló állomás látja el, amely nincs a gyarapitási osztálynak alárendelve, a kölcsönzés számára is dolgozik. A rendszer már a későbbre tervezett teljes automatizálással is számol, az integrációnak kedvező módon épült fel. A szükséges gépek a következők: lyukasztó (IBM 026 Modell 21), nyomó-lyukasztó (IBM 026 Modell 1), lyukasztó-ellenőrző (IBM 056 Modell 1), rendező (IBM 083), válogató (IBM 087), doppler (IBM 519), táblázó (IBM 407 Modell E4).

Az eljárást egész részletesen irja le, kezdve az 5 példányos un. kivánságürlaptól, melyre az egyetem tanszemélyzete által beszerzésre javasolt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

cim kerül, egészen a rendelésre leadott jegyzékekig és a cimleiráshoz adott anyagig. Naprakész jegyzékek adnak választ a beszerzés állásával kapcsolatos minden kérdésre, beleértve a költségvonatkozásokat is. Végül a beszerzett és feldolgozott könyvről az igénylőt is tájékoztatja a gépi rendszer. Megkönnyiti az eljárás a rendszeres reklamálást, a nem kapható könyvek nyilvántartását és ajánlat esetén azonnali rendelését is.

2. Elektronikus adatfeldolgozás alkalmazása

Ebben a részben elsősorban azok a gépi problémák kerülnek ismertetésre, amelyek a konvencionális módszertől eltérő adatfeldolgozást igényelnek. A St. Louisban alkalmazott módszer messzemenően igazolta azt a reményt, hogy az integrált rendszer a munkamenet során az ismételten szükséges adatokat osztályról osztályra átvihetővé teszi. Néhány olyan adat, amelyeket változott formában használnak, szükségessé teszi a computerprogram további finomitását.

(Walter Lingenberg)

IV. FOLYÓIRATOK BESZERZÉSE ÉS KATALOGIZÁLÁSA

1. Az automatizált folyóirat-feldolgozás alapvonásai

A legtöbb könyvtárban, a német könyvtárakhoz hasonlóan, ma még a hagyományos Kardex vagy Acme kártyákkal dolgoznak a folyóiratosztályokon. Ezek a legfontosabb adatokat, információkat áttekinthető formában tartalmazzák. Az uj beérkezések feldolgozása, változások átvezetése gyors és egyszerü. A konvencionális folyóirat-nyilvántartások valóban a racionalizálás magas fokát mutatják.

Annál meglepőbb első pillanatra, hogy az USA számos könyvtára áttért a gépi folyóiratfeldolgozásra. Egy 1965. évi adat szerint 11 könyvtár a folyóiratok beszerzését, 12 pedig a katalogizálását gépesitette, illetve automatizálta. Mi az előnye az automatizált folyóirat-feldolgozásnak? A konvencionális nyilvántartás munkaigényes része az állandó keresés. Ismételten át kell nézni a nyilvántartást, reklamációk vagy statisztikakészités miatt. Ehhez járul, hogy sok egyetemi könyvtár központilag érkezteti, kezeli a folyóiratokat, majd átadja a tagkönyvtáraknak, ahol ujra nyilvántartásba veszik őket. Ez és még más szempontok indokolják, hogy az amerikai könyvtárak a gépek bevezetésétől munkájuk megkönnyitését, a folyóiratállomány gyarapitásának hatékonyabbá tételét várják. A gépi feldolgozás mellett szól a nyomtatott folyó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

iratkatalógusok előállitása is; a katalóguskészitésben rejlik a számitógépek felhasználásának legnagyobb előnye. Igen kis ráforditással állandóan up to date katalógusokhoz jutunk. Éppen ilyen kevés ráforditással szakkatalógusok, egyes könyvtárak részkatalógusai állithatók elő, adhatók közvetlenül az olvasó kezébe. Mindezeken kivül még egy szervezeti előnye is van a gépi feldolgozásnak: könnyen leválasztható az egyéb könyvtári munkafolyamatokról, igy nem okoz fennakadást az átállás ideje alatt a könyvtári munka egyéb területein. Később fennakadás nélkül illeszthető be az adatfeldolgozás integrált rendszerébe. Költsége nem alacsony, de az amerikai egyetemi számitóközpontok átveszik a programozás gondját. Ha már müködik a rendszer, költségei nem haladják meg a hagyományos lyukkártyarendszer költségeit. Előnye, hogy nincs szükség saját computerre, bérmunkában is elvégeztethetők a szükséges munkálatok. Az amerikai könyvtárak e területen már hosszabb ideje gazdag tapasztalatokat szereztek, ezek az irodalomban megtalálhatók.

A folyóirat-feldolgozás automatizálásánál először is körül kell határolnunk, hogy mit várunk a rendszertől, azaz meg kell állapitani az "output"-ot. Főbb kivánalmak: egyszerü érkeztetési nyilvántartás, automatikus reklamálás, automatikus jelzés a köttetésre és annak módjára, automatikusan kinyomott utasitások az előfizetések megujitására és a fizetési módokra, pontos pénzügyi kimutatás a költségfelhasználásról, periodikusan nyomtatott kötetkatalógusok, ujabb kiadáshoz az uj beszerzések automatikus hozzádolgozása, néhány napos időközökben kiadott folyóiratjegyzékek a legutolsó beérkezett füzetekről, az egyes szakterületekről automatikusan előállitható katalógusok, egyes könyvtárak folyóiratállományáról készült katalógusok. Gyakorlatilag csak az első két feladat teljesitése mondható problematikusnak. Az output körülhatárolása után kerülhet sor a szükséges adatok meghatározására, azaz az "input" megállapitására. A hely és idő jobb kihasználása miatt ajánlatos a folyóiratcimek rövidités, egyes adatok kódolása. A következő lépés az adatfelvételi lap megtervezése. A munka során az adatfelvételi lapok kitöltésével jön létre a lyukasztási bizonylat. Nagy könyvtáraknál ez a fázis a leghosszadalmasabb, főleg a meglévő nyilvántartások hibás adatainak korrekciója és a kiegészitések miatt. A bizonylatok az adatok lyukasztásához szolgálnak mintául. A lyukkártyákat a számitógép mágneses szalagra viszi át, ezzel létrejön a fő állományszalag. A lyukasztási bizonylatok előállitásával egyidejüleg a programozás is megindulhat. A könyvtárosnak és a számitóközpont munkatársának szoros együttmüködése nyomán jön létre a rendszer. Elké-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szült a program, betápláltunk minden adatot, megindulhat a folyóiratok automatikus feldolgozása. Kb. egy évig ajánlatos a régi és az uj rendszert egyidejüleg használni, hogy könnyen kiküszöbölhessük a menet közben felmerülő hibákat, csiszoljuk a rendszert.

A továbbiakban a rendszer részletes ismertetése következik az output kivánalmainak sorrendjében, majd néhány jelentős nagy könyvtár már müködő, gyakorlatban bevált rendszerének leirása.

(Helmut Vogt)

V. UJABB KATALOGIZÁLÁSI ELJÁRÁSOK

1. A hagyományos katalogizálási gyakorlat

Az amerikai katalogizálási gyakorlat eltér a némettől. Itt elsősorban nem a szabályzatok eltérő jellegére kell gondolni, inkább a munka menetére, technikájára.

Általánosan elterjedt gyakorlat az egyetlen cimleirás alapján készülő cédulák használata: a beosztásra kerülő rendszavakat (tracing) egyetlen cédulán együtt szerepeltetik, a cimleirás végén a szükséges rendszavakat ujra felsorolják, majd a cédulák elkészitésénél a leirás elejére vetitik, "fejelik" vagy másképp jelölik meg a kiemelt rendszót (heading), de ugy, hogy minden egyes rendszó, amely alá a cédula besorolásra került, egyértelmüen világos legyen. A cédula nemcsak a betürendes leiró katalógus rendszavait tartalmazza, hanem a tárgyszókatalógus rendszavait is, akár keresztkatalógusba, akár külön tárgyszókatalógusba kerül besorolásra a cédula. A rendszavak számozottak. Ilyen cédulák közül közismertek a német könyvtárosok előtt a Library of Congress nyomtatott céduláí.

A munkamenet során általában egyetlen könyvtáros feladata a leiró és a tárgyszókatalógus számára a rendszavak kijelölése. A tárgyszó megállapitásához kész táblázatokat használnak, gyakorlatilag a Library of Congress tárgyszavait alkalmazzák. A szerző, testületi szerző egységes felvételére majdnem minden könyvtár saját szabályzatot dolgozott ki.

A jellemzett munkamenet már bizonyos foku szabványositást biztosit. A leirás alján lévő rendszavakat segéderők is ki tudják vetiteni, igy a mechanizálás első foka adva van: lyukszalagirógépre átvihető az adat.

Kiemelkedő szerepe van minden könyvtár katalogizálásában a Library of Congress nyomtatott cimleirásainak; vagy magát a katalóguscédulát hasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nálják közvetlenül, vagy a gyorsan elérhető korrekturalevonatokkal (proof-slips) dolgoznak. A cédulákat vagy mindjárt több példányban vásárolják és osztják be a katalógusokba, vagy sokszorositják. Azok a könyvtárak, amelyekben erősebb az egyéni gyakorlat, csak alapul használják ezeket saját adaptációjukhoz. A cimleirások alapja 50-80 %-ban a Library of Congress cimleirása! A százalékarány természetesen ott a legnagyobb, ahol legkevésbé gyüjtenek speciális szakirodalmat és alig dolgoznak fel külföldi irodalmat. De még a Massachusetts Institute of Technology könyvtára is a maga müszaki-természettudományos szakgyüjteményében 75 %-ban a Library of Congress levonataival dolgozik. Erre épül az amerikai könyvtárak - beleértve nemcsak a tudományos szakkönyvtárakat, hanem a közmüvelődési könyvtárakat is - gyakorlatának nagyfoku egysége. Ez az egység rendkivül megkönnyiti a könyvtárak együttmüködését.

A Library of Congress céduláinak használata révén gépi feldolgozás esetén megtakaritható az előzetes munkalap kitöltése, közvetlenül lyukaszthatók az adatok. Még nagyobb jelentőségü lesz, ha a Library of Congress gépi leolvasásra alkalmas módon adja majd az adathordozókat (lyukszalag, mágneses szalag).

A munkamenet racionalizálását szolgálja a munkamegosztás is, pl. segéderők hasonlitják előre a katalógusban a müvet, a cimleiró már ennek alapján dolgozik.

A tárgyi rendszavak megadásától függetlenül folyik a mü helyének rögzitése a raktárban, felvétele a helyrajzi nyilvántartásba. Ez nemcsak a német helyrajzi katalógus funkcióját tölti be, hanem gyakran a szó jogi értelmében vett leltárul szolgál, és egyben bizonyos fokig pótolja a szakkatalógust is, amelyet csak kevés könyvtárban alkalmaznak. (Ennek oka, hogy az amerikai könyvtárak szakrendben állitják fel állományukat, nem igen használják a folyószámos raktári rendszert. - F. L.) A tárgyi osztályozás a helyrajzi naplóban eléggé elnagyolt, éppugy, mint a tárgyszavak megadása. A könyv egyedi helyét a durvább rendszeren belül a Cutter-jelzet szabja meg. Az osztályozás és a Cutter-szám együtt gyakran nehézkes és hosszu jelzetet eredményez. A raktári rendszerhez is elsősorban a Library of Congress osztályozási rendjét használják, sokan most térnek át erre a Dewey-rendszerről (TO). Az egyéni szakrendszer ritka.

A folyóiratokat az elnagyolt szakrenden belül betürendben raktározzák.

Az amerikai könyvtárakra jellemző szótárkatalógus az anyag növekedésével egyre több gondot okoz. A gépi megoldásnál még áttekinthetetlenebbé válik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ennek feloldása érdekében kerül sor a katalógusok bontására. A gépi katalógusok már külön-külön betürendben készülnek. A szótárkatalógusok szétbontása különböző módszerekkel folyik az egyes könyvtárakban. Természetes a tárgyszó szerinti és a szerző-cim szerinti betürend szétválasztása. Ez utóbbit is lehet tovább bontani. Az automatikusan előállitott katalógusokban nemcsak a cimrendszós müveket (anonimákat) veszik fel cim alatt, hanem minden müvet, igy elkerülhetők a viták, hogy mikor kell szerző alatt felvenni egy könyvet, és mikor kerül a személynév melléklapi szintre. A fő- és melléklap közötti különbség, amely a katalógus célja szempontjából amugy is felesleges, elveszti jelentőségét.

2. A katalógus előállitásának egyszerüsitése, technikai eljárások

A katalogizálás, minden könnyités ellenére, szük keresztmetszet az amerikai könyvtárakban is. Különösen szembetünik ez a nagy könyvtárakban. Elég nagy a restancia a Library of Congress-ben is. Ennek áthidalására a müvekről ideiglenes, egyszerüsitett leirások készülnek, igy lehet megtalálni őket. Ezt a módszert a nyomtatott leirást használó könyvtárak nem alkalmazhatják. Az University of California, Los Angeles könyvtára az ideiglenes leirást cimlapfotózással helyettesiti, a cédula méretü felvételre kivetiti a rendszavakat. Gyakran keresztben áll a cimlap a cédulán. A racionalizálás hatékonyságát az ilyen ideiglenes megoldások semmi esetre sem mozditják elő.

Egyszerüsitheti a katalóguskészitést egyes könyvtárak együttmüködése kereskedelmi cégekkel, amelyek kész cédulákkal (Library of Congress) szállitják a könyvet nemcsak a közmüvelődési, hanem az egyetemi könyvtáraknak is. Más vállalkozások a könyvtár kéziratban leadott cimleirásáról kész katalóguscédulákat készitenek.

A racionalizálás érdekében igyekeznek minden gépesithető munkát gépesiteni. Ilyen elsősorban a sokféle iró és elosztó, sokszorositó és rendező munka, amelyet ma nagyrészt segéderők (clerks), részben azonban könyvtárosok (catalogers) látnak el. Emellett igyekeznek növelni a katalógus értékét az egyes müvekhez tartozó rendszavak számának emelésével és magának a katalógusnak a megsokszorozásával, hogy a tájékoztató anyagot széles körben terjesszék. Mindkét törekvés messzemenően megvalósitható ma a rendelkezésre álló adatfeldolgozó és sokszorositó berendezésekkel.

Végcélként az amerikai könyvtárosok előtt olyan rendszer lebeg, melyben minden, egy vagy több könyvtárban meglévő információ - most csak a könyv

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

cimének bibliográfiai adatai és néhány kiegészitő információ a mü tartalmának lényegéről, később a mü teljes információs tartalma - gépi tárolásra kerül, a szükséges információt pedig az olvasó önállóan keresheti ki. Ezt az elképzelést egyre több publikáció tárgyalja komolyan. A technikai előfeltételek elvben adva vannak. Amig ez elérhetővé válik, addig a legjobb eszköz a leirt vagy nyomtatott katalógus, amit sok használó egyidejüleg, gyorsan igénybe vehet, s megállapithatja belőle, hogy könyv alakban milyen információ áll egy vagy több könyvtárban rendelkezésére.

Egy elektronikus adatfeldolgozó gépen vagy a hagyományos lyukkártyaberendezésekkel készülő katalógus mint végtermék nem sokban különbözik a manuális uton előállitott (gépelt, nyomtatott) katalógustól. De gyorsabban és a dolog természetéből kifolyólag kevesebb hibaszázalékkal készül. Növeli értékét, hogy kivonatok, mutatók készithetők belőle, amire más eljárás nem ad lehetőséget. Sok esetben viszont technikai korlátai miatt gyengébben olvasható.

3. Cédula- és kötetkatalógusok

Mindkettő előállitható gépi uton. A cédulakatalógus a századforduló táján diadalmasan bevonult az amerikai könyvtárakba. Előnyeiről, hátrányairól nem érdemes hosszabban beszélni.

Az olvasó számára a kötetkatalógus vitathatatlanul előnyösebb, de a könyvtár számára is számtalan előnnyel jár. Mást nem is kell emliteniink, mint hogy nincs szükség a sok helyet elfoglaló katalógusszekrényekre. Egyetemen belül mindenütt kézbe adható a katalógus. A kötetkatalógus kényes pontja a fejlesztése, naprakész állapotban tartása; ha a legkisebb mértékben is elhanyagolják, már nem tükrözi az állományt. Az Ontario Egyetem könyvtára például az alábbi terv szerint akarja kiépiteni kötetkatalógusainak rendszerét: minden évben kiadják a teljes katalógust, uj gyarapodási jegyzéket havonta tesznek közzé, ezekből az első és a harmadik negyedben negyedévi, a második negyedben félévi kumulációt publikálnak. Igy a legrosszabb esetben, december elején, 5 jegyzéket kell átnéznie az olvasónak, a legjobb esetben, januárban, 1 kötetet. Mindehhez azonban még - az átfutási idő miatt - kisebb jegyzékek is szükségesek.

Nagy könyvtárak teljes katalógusukat a nagy költség miatt periódusokra bontva adják ki. Szellemesen jegyzi meg egy amerikai szerző: a cédulakatalógusok létjogosultsága inkább a kötetkatalógusok nehézségeiből fakad, mint saját előnyeikből. Ha a gépek ezeket a nehézségeket áthidalják, a kötetkatalógus ismét általánossá válik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. Eljárás cédulakatalógus előállitására

A cédulakatalógusokban az egyes cédulák vagy kizárólag sima (kódolatlan) szöveg (Klartext) formájában tartalmazzák a bibliográfiai információt (hagyományos könyvtári katalóguscédula, a tipus), vagy pedig a sima szöveg formájában megadott cimhez gépi olvasásra kódolt szöveg csatlakozik (b tipus); ez utóbbi vagy azonos a sima szöveggel, vagy kiegészíti azt bizonyos, a (betürendi vagy tárgyi) rendezést megkönnyitő jelzésekkel.

A nagy könyvtárakban a b tipust csak mint közbeeső formát alkalmazzák kötetkatalógus előállitásához, ezért itt csak az a tipussal foglalkozik a szerző.

A cédulakatalógusnál nem gépesithető egy igen munkaigényes folyamat, a beosztás. Uj cédula behelyezése a már meglévő betürendbe vagy meglévő cédula változtatása, kiegészitése, helyesbitése mindig manuális, emberi munkát kiván. A racionalizálás gyakorlatilag csak a cédula előállitásának egyszerüsitésére, az ismételt leirás, a korrektura elkerülésére, a rendszavak kivetitésére irányulhat.

Az egyes könyvtárakban kombinált lyukszalag-irógépsorokat, XEROX 914-et, sőt egyszerü számitógépet is használnak katalóguscédulák előállitására. Az eljárás kiválasztásában jelentős szerepet játszik a rendszavak kivetitésének gazdaságossága. Ma már, a kis- és nagybetükkel dolgozó gyorsnyomó berendezések forgalomba hozatala óta, a gépi megoldásokat is inkább használják.

Ezek a lehetőségek alkalmat adnak a kompromisszumos megoldásra: a nagy állománnyal és régi cédulakatalógussal rendelkező könyvtáraknak nem kell megtörniük gyakorlatukat, a gépesités mellett továbbra is épithetik cédulakatalógusukat, de egyben az ujabb anyagot kötetkatalógusban is közreadhatják. A cédula lehet a kötetkatalógus melléktermeke is, a programozás nem jelent gondot.

5. A kötetkatalógus előállitásának módja

A kötetkatalógus - a cédulakatalógushoz hasonlóan - egyetlen példányban is előállitható, de sokszorositásra kivánkozik, akár a legegyszerübb módon, másodpéldányos gépeléssel készül, akár számitógép nyomtatja ki. Sokszor épp a sokszorositás szükséglete miatt készitenek kötetkatalógust.

A választott előállitási forma szerint keresztezik egymást az alapmüveletek: 1. a cimanyag előkészitése és feldolgozásra alkalmassá tétele (akár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

saját cimleirás, akár kész minta kiegészitése); 2. a cimleirások megmunkálása (az adatok lyukasztása, korrektura, az egyes felvételek sokszorositása az egyetlen, egységes leirás alapján, a szükséges rendszavak száma szerint), továbbá utalások, melléklapok, a beosztandó cédulák előrendezése; 3. a katalógus előállitása egy példányban, illetve mintapéldányban a sokszorositás számára: 4. sokszorositás.

Az itt csak durván vázolt alapmüveleteket sokoldalu vonatkozásaikkal és kombinációs lehetőségeikkel folyamatdiagramban ábrázolta egy tanulmányban Hayes és Shaffner.[1] Itt matematikai képleteket is közöltek, amelyek lehetővé teszik, hogy egyes könyvtárak a maguk speciális adottságainak megfelelően tervezzenek, számitsák ki a költségeket.

A továbbiakban a legfontosabb eljárásokat, a meglátogatott könyvtárakban tapasztaltak alapján, példákkal illusztrálja a szerző.

6. Katalógus előállitása hagyományos lyukkártya-berendezéssel

Az eljárást már 1951-ben alkalmazták kötetkatalógus előállitására. Azóta több könyvtár is felhasználta és tovább finomitotta, különösen sokat javitott rajta Los Angeles County közmüvelődési könyvtára. Ez 1952-1964 között készitette el katalógusát. Az igen alaposan kidolgozott eljárást a Library Resources and Technical Services c. folyóiratban publikálták. Röviden ismertetjük mint követésre alkalmas példát. Minden cimleirásról 3 IBM kártya készül: szerzői, cim- és annotációs kártya. Minden kártyán sima (kódolatlan) szöveg is szerepel a lyukasztás mellett. Kártyánként 54 rés használható fel, ha ez nem elegendő, másodkártyát is kell készitenl. A további helyek a Dewey-jelzet és egyéb kódjelek számára vannak fenntartva. A kártyákat külön szerzői és külön cimbetürendbe rendezik. A durva előrendezést IBM 082 rendezőgép végzi, a finomitás már emberi munka. Ennek alapján nyomtatják aztán a szerzői, illetve a cimkatalógust.

Külön munkafolyamatban lyukasztják minden tárgyszóhoz, elosztáshoz és a megfelelő utaláshoz a tárgyszavas katalóguskártyákat. Ezeket a tárgyszókód szerint gépi uton rendezik. A rendezett kártyaanyagból készül a nyomtatott tárgyszókatalógus.

Ez a három, az olvasóknak szóló katalógus még további részekre rendezhető: pl. szépirodalmi katalógus, idegen nyelvü müvek katalógusa stb.

1 The economics of book catalog production. Sherman Oaks, 1964.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A táblázógép közvetlenül multilith-fóliára ir, és ofszetsokszorositással készülnek a katalógusok. Az uj szerzeményeket tetszés szerinti idő után kumulálják a régebbi anyaggal, és ujra teljes katalógus áll elő.

Az eljárás részletei igen komplikáltak. A lyukasztás munkaigényes, manuális munka, rengeteg hibaforrással. Egy-egy cimleiráshoz sok - gyakran 10-20 - kártya szükséges. A sok kártya nemcsak sok helyet igényel, hanem gondos kezelést is. A finom beosztás, mint már emlitettük, emberi munkával történik. A kártyák a használatban tönkremennek, meg kell ujitani őket. Hátrány még az, hogy a táblázógép betükészlete korlátozott, a kötetkatalógus nehezen olvasható, nem eléggé áttekinthető. Minden hátrány ellenére is kifizetődött a munka, enélkül nem lehetett volna 108 tagkönyvtárat a teljes állomány katalógusával ellátni; még ha csak néhány könyvtárban állitottak volna fel cédulakatalógust, az is sokkal költségesebb lett volna.

Általában kisebb könyvtárak használják ezt az eljárást, nagyobb könyvtárak inkább második katalógusként, röviditett cimleirással készitenek gépi katalógusokat. Nagyobb bibliográfiai igényt ugyanis ezekkel a katalógusokkal szemben nem lehet támasztani.

7. Katalóguskészités elektronikus adatfeldolgozó berendezéssel

Rövid idő alatt meglepően gyorsan elterjedt az uj eljárás. Nemcsak az ujonnan létesült könyvtárak, hanem régi nagy könyvtárak is rátértek katalógusaik számitógépen történő előállitására. Állománytestük egy-egy részéről készitenek kötetkatalógusokat. A legtöbb tapasztalattal rendelkező könyvtárak munkatechnikáját részletesen ismerteti a beszámoló, de előzőleg - az ismétlések elkerülésére és az összehasonlitás megkönnyitésére - leirja a bibliográfiai adatok feldolgozásának egyes fázisait. A magunk részéről ennek ismertetésére szoritkozunk.

8. A bibliográfiai adatok begyüjtése

A legelső munkafolyamat a cimleirás elkészitése, illetve kész cimleirással dolgozó könyvtárak esetében a könyvtár speciális céljainak megfelelő átdolgozás. Mielőtt az adathordozóra az adatok rákerülnének, meg kell állapitani, mely egységek fontossága indokolja, hogy a katalógusba kivetitsék őket, s igy lehetővé tegyék visszakeresésüket. Az e kategóriába tartozó jellemzők kiválasztása, megállapitása igen lényeges. A ma kiválasztott jellemzőknek évek, sőt évtizedek mulva is használhatóknak kell lenniök. Fontos a kódolás egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sége, hogy a könyvtárak kicserélhessék egymás között a bibliográfiai adatokat.

Az adatfeldolgozó berendezések használata a katalogizálásban nemcsak a technikai fejlődéstől függ, nanem nagy mértékben annak a gondolatnak előretörésétől, hogy az információk komplex tömegéből a szükséges elemeket és kategóriákat kiemeljék, egységes kiválasztásukat biztositsák, és a célszerü kódolást megalkossák.

A könyvtárakban a bibliográfiai adatok feltárásának első lépcsője az adatfeldolgozó gépek alkalmazása esetében is a katalogizálás. De itt a legjobb feldolgozni a további adatokat is, például a kötetek vastagságát, ezzel lehetővé téve az állomány növekedéséhez szükséges helyiségigény kiszámitását. A cimleirás gépi feldolgozásra való előkészitése a legnagyobb pontosságot követeli meg. Még a hibás helykihagyás is sulyos következményekkel jár a továbbiak folyamán a gépi feldolgozásban.

A cimfelvételt általában előrenyomott munkalapra szokták irni, amely minden jel, helykihagyás, sorkezdés stb. számára külön koordinátamezőt biztosit. A munkalap alapján készül a lyukasztás. A munkalap kitöltéséhez és a lyukasztáshoz az egyes könyvtárak részletesen kidolgozott utasitásokat készitenek. A legtöbb könyvtár az adatokat lyukkártyán táplálja be. A lyukszalagot bizonyos előnyei ellenére is csak kevés könyvtár használja. A lyukasztott adatokat kinyomtatják korrekturára. Ezután kész az anyag a gépi feldolgozásra. A bibliográfiai adatok kézi lyukasztása nagy munka, technikai probléma, amelyhez még az időigényes korrektura járul. De ma még nem lehet számitani a szöveg automata lyukasztására.

9. Munka az adatfeldolgozó berendezésen

A fő munkafolyamatok: a válogatás és a rendezés. A válogatás során a betáplált egységfelvételt a gép részeire bontja (szerzők, rövid cim, tárgyszó stb.), és a felvétel testével összedolgozva előállitja a főlapot, a melléklapot, az utalást. Egyetlen egységes cimleirást tehát több rendszó alá történő besorolásra terjeszt ki. Ezeket rendezi azután betürendbe vagy számsorba. Ezek során, több válogató és ujrarendező fázisban, az adatok többszörösen átkerülnek különböző mágneses szalagokra. Végül elkészül az egy vagy több kimeneti mágnesszalag, amelyen a bevitt adatok már a kivánt formában és sorrendben szerepelnek. Ezekről készülnek azután a nyomtatott katalógusok. A munkafolyamatok elvégzése során természetesen számtalan problémát kell megoldani, különösen a betürendezés, besorolás terén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

10. **A bibliográfiai adatok visszakeresése**

Az utóbbi évekig a legnagyobb probléma az volt, hogy a gépi feldolgozáshoz kapcsolódó berendezések betütipusai nem voltak kielégitőek. 26 nagybetü, számok 0-9-ig és kevés jel állott rendelkezésre. Rosszul olvasható szöveg stb. volt az eredmény. Ha már ezen a fázison tuljutottak, számos jó variáció használható fel.

11. **A katalógusok sokszorositása**

Az adatfeldolgozó berendezés gyorsnyomója természetesen csak néhány példányban állitja elő a katalógust. A gyorsnyomóval közvetlenül ofszet nyomóformát is elő lehet állitani, de a betütipus nagysága miatt nem szokták ezt a közvetlen formát alkalmazni. Inkább papirról az Adressograph-Multigraph 705 gépen megfelelő formátumu fóliára (lemezre) viszik át a kisebbitett szöveget.

12. **Régi katalógusok feldolgozása**

Az uj könyvtárak helyzete egyszerü, ha rögtön a gépi feldolgozásra térnek át. A nagy könyvtáraknak viszont nagy gondokat okoz nemcsak a cimleirások tömege és az ebből adódó munkaerő- és költségigény, hanem még inkább a régi cimleirások adatainak hiányossága vagy célszerütlensége. Ebből a szempontból minden könyvtárnak megvan a maga sajátos problémája. A célszerü megoldás rengeteg előkisérletet és programozási munkát követel. Konkrét eredmények ezért érthetően nagyon gyéren állnak még rendelkezésünkre.

(Dietrich Poggendorf)

VI. A KÖLCSÖNZÉS GÉPESITÉSE ÉS AUTOMATIZÁLÁSA

Az ismertetés a kölcsönzés ügyvitelének gépesitését tárgyalja, nem a könyvszállitás gépesitését. Több oka van annak, hogy a kölcsönzési nyilvántartásban problémák mutatkoznak, és hogy minden nagy könyvtár számára alkalmas kölcsönzési eljárást még a mai napig sem találtak.

Először is erősen ingadozik naponként és könyvtáranként a kölcsönzött kötetek száma. Másodszor a tárgyalt könyvtárak különböző kölcsönzési időt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

állapitanak meg, hogy állományukat minél több olvasó számára hozzáférhetővé tegyék. Ha csak a kölcsönzési határidő megtartásának ellenőrzésére lenne szükség, egyszerü lenne a megoldás. De a főiskolai, egyetemi könyvtárak Németországban és még fokozottabban az USA-ban igen fontosnak tartják, hogy egyes vagy összes olvasóiknak magas szintü szolgáltatásokat nyujtsanak. Ehhez tartozik a keresett könyvek előjegyzése; emiatt a könyvek visszavételét ellenőrzéssel kell összehangolniuk, hogy az előjegyzett müveket a visszaadottak tömegéből kiemelhessék. Emellett szükség esetén még a határidő lejárta előtt is vissza lehet kérni a könyveket, de legalábbis tudni kell, hogy a kölcsönzött mü előreláthatólag mikor áll ujra rendelkezésre. Mindez jelentősen nehezíti a kölcsönzési nyilvántartást. Emellett még figyelembe sem vettük a kölcsönzési határidők különbözőségét és a használók bizonyos köreinek kiváltságos helyzetét. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy raktári jelzetek szerint is kell nyilvántartást vezetni. Németországban szükségesnek tartják annak a nyilvántartását is, hogy egy adott olvasónál milyen müvek vannak, mert pl. az egyetemi hallgatónak, ha befejezte tanulmányait, könyvtári igazolást is kell kapnia, illetve a vissza nem hozott könyveket azonnal követelni kell tőle. Az eredmény az, hogy a manuális módszerek alkalmazása esetében háromféle kártyás nyilvántartás szükséges: az olvasó, a visszaadás dátuma és a könyv jelzete szerint. Háromféle nyilvántartás vezetése elég nehézkes, ezért a legtöbb amerikai könyvtár lemond a használók szerinti nyilvántartásról; Németországban inkább a dátum nyilvántartása hiányzik. A visszaadás dátumának kérdését gépi leolvasással is meg lehet oldani.

A legegyszerübb esetben a kölcsönzőkártya peremlyukasztásos, és a lejárati határidő elvben egyszerüen kötőtüvel is megállapitható. Peremlyukkártyák helyett Hollerith-kártyák is használhatók, rendezőgéppel lehet dolgozni. Továbbá gépesiteni lehet a mellékletek beosztását és kiválogatását. Megfelelő szervezés mellett a gépi eljárás hibátlanabbul müködik, mint a kézi. A hagyományos lyukkártyagépeken azonban a lyukkártyák feldolgozása a sok egyedi müvelet miatt körülményes, és hosszabb távon könnyen torlódást okoz egyes gépeken.

A nagy forgalmu könyvtárak tendenciája a további automatizálás, minden kártya megszüntetése és az elektronikus adatfeldolgozó gépek felhasználása.

A továbbiakban a meglátogatott könyvtárak gyakorlatát ismerteti a beszámoló, az eljárások szerint: a peremlyukkártyás eljárást, a konvencionális lyukkártyagépek alkalmazását és végül az elektronikus adatfeldolgozást. Közli általában a potenciális használók számát, az állomány nagyságát, a veze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tett nyilvántartásokat, és részletesen leirja az egész munkamenetet. A teljes automatizálás egyik kivánatos előfeltétele, hogy minden kölcsönzést egy pontra, az épület fő kijáratához koncentráljanak. A Morris Library korábban peremlyukkártyákkal és a Gaylord cég kölcsönzőgépeivel dolgozott. A kölcsönzések állandóan növekvő száma által okozott nehézségeket talán a teljes automatizálásnál kevésbé radikális módon is meg lehetett volna oldani, de mivel a szükséges gépidő és személyzet az egyetemen adva volt, inkább a teljesen automatizált rendszerre tértek át, IBM gépekkel. A rendszerhez géppel leolvasható olvasójegyek és könyvkártyák szükségesek. Az olvasójegyek rendelkezésre álltak, mert az egyetemi hallgatók igazolványai már géppel leolvashatók voltak, s kisebb módositással erre a célra is alkalmassá váltak. A fő nehézséget a könyvkártyák előállitása okozta. Egyetemi hallgatók beállitásával végezték el ezt a munkát: kódolták és mágneses szalagra vitték át az anyagot. A rendszer jól bevált; problémát okoz még a visszaadott anyagból az előjegyzett müvek kiemelése.

Ne gondoljuk azonban, hogy az amerikai könyvtárak a kölcsönzés automatizálására sokféle módszert alkalmaznak, vagy hogy ezek az eljárások igen elterjedtek, vagy legalábbis széles körben ismertté váltak. Igen kevés egyetemi könyvtár folytat kisérleteket vagy próbálja ki gyakorlatban az elektronikus adatfeldolgozást a kölcsönzés teljes automatizálására. Sokan képviselik azt a nézetet, hogy az elektronikus adatfeldolgozás a manuális módszerekkel szemben tulzottan költséges, hiszen a kölcsönzések tulnyomó többsége saját magától is határidőre lebonyolódik. Előnye, hogy a könyvtárhasználat részletes elemzésére ad módot.

(Walter Lingenberg)

VII. REPROGRÁFIA ÉS EGYÉB KISEGITŐ TECHNIKAI BERENDEZÉSEK

A korábban tárgyalt kérdések mellett a tanulmányut résztvevőit a gépesités egyéb módszerei, a könyvtári munkamenet megjavitása, különösen a másolási és sokszorositási technika is érdekelték. Ez utóbbinak a köréből a National Microfilm Association Ohióban épp 1965-ben nagyobb kiállitást rendezett, igy az egyes könyvtárakban látottakkal együtt teljes áttekintést szerezhettek a helyzetről és a fejlődési tendenciákról.

Beszámolnak a legujabb eljárásokról, gépekről a mikrofilmtechnika minden területén, a felvevő, előhivó, másoló berendezésekről, leolvasógépekről,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

leolvasógépekkel kombinált másoló berendezésekről, a gazdaságos tárolásról és a gyors ujrafelhasználás biztositásáról. Külön fejezet foglalkozik a reprográfia egyik nagy területével, amely filmközeg közbeiktatása nélkül dolgozik, közvetlenül az eredetiről adja a másolatot. Az egyéb berendezésekről szóló rövid rész tájékoztatást már nem ad, csak felsorol néhány érdekességet: könyvkocsikat, amelyek a terheléstől függően különböző mélységü kapacitással rendelkeznek, összehajtogatott papucsokat aprónyomtatványok raktározására, különböző ötletes jelzetiró és ragasztó berendezéseket.

Ha meggondoljuk, hogy a piacon a könyvtáros számára szinte áttekinthetetlen mennyiségben jelennek meg a különböző anyagok, gépek, berendezések, akkor tudjuk igazán értékelni azt a központi ellenőrző, dokumentációs és tájékoztató funkciót, melyet az amerikai könyvtárügyben a Library Technology Project (Könyvtártechnikai Terv) betölt. Ezért csak irigyelni lehet az amerikai könyvtárakat, és remélni, hogy hasonló központi intézmény a racionalizálási törekvések keretében rövidesen az NSzK-ban is létrejön - fejezik be tanulmányuti beszámolójukat a német könyvtárosok.

(Hans Striedl)

Lapzárta után. - Az ismertetés elkészülte óta a fenti tanulmánykötetet több birálat is érte. Különösen élesen szembehelyezkedik a szerzők felfogásával - a kötetben leirt egyes törekvések azóta bekövetkezett kudarcára is hivatkozva - Josef Stummvoll, "Elektronik in Bibliotheken und Kritik" c. tanulmányában, amelynek közlését a Biblos 1968. évi 3. száma (188-215 p.) kezdte meg. - A szerk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MÉG EGYSZER: GÉPESITÉS ÉS AUTOMATIZÁLÁS AZ AMERIKAI KÖNYVTÁRAKBAN*

F a r a g ó László

A fent ismertetett beszámolót érdekesen egészíti ki - tudatosan épitve annak adataira - Walter Lingenberg cikke 1967 augusztusában tett észak-amerikai tanulmányutjáról.

12 könyvtárat keresett fel, hasonló célkitüzéssel; a könyvtárak egy része azonos volt a korábban felkeresettekkel. A szerző intézményenként ismerteti tapasztalatait, és csak rövid összefoglalást ad az egyes könyvtári munkaterületeken elért eredményekről.

Érdekes figyelemmel kisérni, hogy sok, a korábbi jelentésben még csak kisérletnek jelzett vállalkozás megvalósult. Általánosan megállapitható, hogy hatalmas mértékben megnövekedett a gépesités iránti érdeklődés. Itt csak két, az automatizálás elterjedésére utaló dokumentumot emlitünk: egy felmérést, amely 168 oldalon keresztül számol be az adatfeldolgozógépek könyvtári használatáról[1] és az ALA Bulletin-ben (1967. 674-694 p.) közölt terjedelmes bibliográfiát a gépesitésről.

A gépesités kérdéseiről rendezett konferenciákon a résztvevők ma már nemcsak mint érdeklődők jelennek meg, hanem mint a gépesités aktiv müvelői. Figyelemreméltó, hogy a saját gépparkkal rendelkező könyvtárak száma is megnőtt.

---

*Lingenberg, Walter: Mechanisierung und Automatisierung in amerikanischen Bibliotheken 1967. Bericht über eine Reise... = Z. f. Bibliothekswesen u. Bibliogr. 15. 1968. 3. no. 143-185. p.

1 The use of data processing equipment by libraries and information centers; a survey. New York, 1966.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az USA és Kanada könyvtárai valóban élen járnak a gépesitésben, de igen nagy számban találhatunk az első nehézségre abbahagyott terveket, kezdeményezéseket is. Ennek egyik oka talán az, hogy még az USA-ban sem rendelkeznek a könyvtárosok megfelelő üzemgazdasági szemlélettel és ilyen irányu képzettséggel. Előbb-utóbb azonban mindenütt sor kerül a gépesitésre, erre fel kell készülni. Lényeges, hogy egy-egy részterület gépesitését ne elszigetelten, hanem a teljes gépesités részeként tervezzék meg.

Egy lényeges, ujszerü jelenségre szeretnénk külön felhivni a cikkből a figyelmet. A hagyományos könyvtári munkák gépesitése után most már a könyvtárak is az adatvisszakeresésre helyezik a hangsulyt. Két irányból is megközelitik a kérdést. Az University of California, Los Angeles könyvtárának CISS (Center for Information Services System) terve olyan egységes adatbank és visszakereső rendszer létrehozására irányul, mely lehetővé teszi más intézmények adattárolóinak (amilyen pl. a Medlars, a Library of Congress MARC cimfelvételei[2], a Science Citation Index stb.) teljes felhasználását. R. Bregiz, a Toronto University Library könyvtárosa szerint pedig a jelenlegi gépesitett katalogizálás a hagyományos katalógusfunkcióknak felel meg és csak bizonyos könyvek célzott keresésére alkalmas; modernizálni kell tehát a katalógusadatok tárolását és ennek megfelelően a cimleirást, elő kell segiteni a használó és a computer közti párbeszédet.

Ugy véljük, hogy a két beszámoló együtt nem statikusan, hanem valóban fejlődésében, gyors változásaiban mutatja be a könyvtárak gépesitését.

2 Lásd: Könyvtári Figyelő, 1968. 4. sz. 304-305. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KUKKANTS BE A KAMRÁBA, BARÁTOM!*

Paul S. Dunkin

Mama, drága Mama - olyan szomoruak voltunk, amikor Papa bezárt téged a kamrába!

Azt mondják, Papa valaha fiatal volt és kedélyes. Ez akkoriban lehetett, amikor Melvil Dewey tiszteletes ur összeeskette az Olvasás Régi Házában a Béreslányt a Ház Örökösével, vagyis Papával.

Első látásra megszerették egymást, nagy volt a szerelem. Mama, az igazi kis árvalány, mosogatta a csészéket és a tányérokat, kisöpörte a morzsákat; tudta, hogyan kell a Házat rendbentartani.

Boldogan éltek - legalábbis egy ideig. Mama nem türt szemetet, piszkot, a Ház tiszta volt, mindennek megvolt a helye - még azután is, hogy egymás után megérkeztünk mi, gyerekek. Mindig volt amit együnk; persze, nem inyencfalatok, de jó és tápláló ételek.

Ilyen boldog pár gyermekei voltunk, örvendeztünk, és a bölcsességet az anyatejjel szivtuk magunkba. Mama bölcsességét megosztottuk minden Pogánynyal, aki nem értett az Olvasáshoz. És megtanitottuk ezeket a Pogányokat arra, hogy osszák meg Mama bölcsességét a többi Pogánnyal, aki még nem ért az Olvasáshoz. És igy éltünk mindnyájan boldogan.

Idővel azonban Papa nyugtalanná vált. Bizonyára egyéb is akad az életben, mint az Olvasás egy tiszta házban, amelynek butorai mindig a helyükön vannak. Egyáltalán szükség van-e minderre pusztán az Olvasás kedvéért?

---

*DUNKIN, Paul S.: Look to the closet, friend. = Library Journal 1967. 13. no. 2539. p. - Az allegorikus könyvtári k[illegible]d szerzője a Rutgers University (New Brunswick, New Yersey) Könyvtárosképző Intézetének professzora.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Örökké ragaszkodnia kell-e a Régi Ház régimódi szokásaihoz? Vajon nem a Helytelen Élet utjára vitte őt a Béreslány?

Papa elment egy Williamson nevü házassági tanácsadóhoz. Mióta tőle visszatért, az életünk soha többé nem lett olyan, mint azelőtt. A jó öreg dr. Williamson igazat adott Papának; megállapitotta, hogy Változásra van szüksége. Valahogyan meg kell szabadulnia Mamától.

Mikor Papa hazajött, gunyolni kezdte Mamát; azt kérdezgette, mihez ért egyáltalán azonkivül, hogy háztartást vezet és gyermekei vannak, akik szintén dolgoznak a háztartásban és más gyerekekkel főzőcskét meg takaritósdit játszanak. Elfelejtette, hogy az ő gyermekei is vagyunk.

És elkezdett Fiatalabb Évjáratu Hölgyekkel kirugni a hámból. Némelyikük még fiatalabb volt, mint mi, a gyermekei. Papa kedvelte ezeket a hölgyeket. Mindenben egyetértettek vele. Azt mondták neki, hogy magasabb rendü életet érdemel. Papa a fellegekben járt nagy boldogságában.

Először jött az Egyetem. Természetesen igazat adott a derék dr. Williamsonnak. Kijelentette, hogy Papának semmi egyebet nem kell tennie, csak ülni és gondolkozni. Minek vesződni a ház tisztántartásával, a butorok rendezgetésével? Sokkal helyesebb, ha megtárgyalja és eldönti, hogyan kell ezeket az unalmas dolgokat az Ideális Házban végrehajtani. Papa megkérdezte, hogy miután ő kidolgozza a Tervet, ki végzi majd el a piszkos munkát. Hát természetesen olyan emberek, akik piszkos munkára valók. Nem Papa. Ez nagyon tetszett neki.

Igy aztán Papa bezárta Mamát a kamrába, Williamson tiszteletes ur pedig összeeskette Papát az Egyetemmel. És az Egyetem megesküdött rá, hogy az Olvasás Nagy Házában többé senkinek sem lesz semmiféle gondja-baja.

Ezután jött a Dokumentáció. Fitymálta mindazt, amit Mama csinált. Azt mondta Papának, hogy egyetlen teendője van: tárgyalja meg és döntse el, hogyan lehet legjobban elmosni a csészéket és tányérokat, kisöpörni a morzsákat. Hozzá sem lehet kezdeni ezekhez a kellemetlen dolgokhoz, amig nincs Terv - az meg ugye nincsen? Papa helyeselt. De ki végzi majd el a munkát, miután ő kidolgozta a Tervet? Persze, persze - mondta a Dokumentáció. - Van egy nővérem.

Igy került sor a Tájékoztatástudományra. (Papa sohasem tudott tisztába jönni azzal, hogy egy van belőle vagy több.) Nem kell vesződni - mondta kedvesen - ezzel a hagyományos háziasszonyi kulimunkával. Papa helyeselt - valóban, miért is kellene? Először megtárgyaljuk és eldöntjük, hogyan lehet legjobban kitakaritani a házat és elrendezni a butorokat. De ki végzi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

majd el a munkát, miután ő kidolgozta a Tervet? - Semmi baj; van egy nővérem.

Igy végül megérkezett a Gépesités. Mindannyiunkat levett a lábunkról. Az élet ezután olyan lesz, mint egy álom. Mint a többiek, ő is kigunyolta Mamát, fáradságos élete miatt. Miért kell ebből gondot csinálni? Miért kell abból gondot csinálni? Mire jók egyáltalán a csészék és a tányérok? Miért kell a morzsákat kisöpörni? A többiektől eltérően választ is adott a kérdésekre: öntsük bele kis problémáinkat az ő ügyes gépébe, és hipp-hopp - már nem is léteznek! Az élet valóban olyan lett, mint egy álom.

Csakhogy a Gépesités ezután sanda pillantásokkal kezdte méregetni Papát is,velünk együtt. Minek vesződni ezzel az Olvasás Házával? Jó, jó, Régi Ház, de épp ezért ódivatu is. Ki akar még egyáltalán olvasni? Elég megkérdezni az ő ügyes gépét, az minden kérdésre választ ad. Ha valaki éppen ragaszkodik hozzá, hogy könyvet gyürkészeljen a maszatos kezében, mindenütt találhat vegyesboltot szines fedelü könyvekkel, meg ott a másolókészülék is. Minek hát vesződni a Házzal? Kivétel természetesen a kamra, annak mindig lehet venni valami hasznát.

Óh, drága, drága Papa, az Uj Hölgy téged is bezárt a kamrába, és mi nagyon szomoruak vagyunk. De igazán végtelenül szomoruak.

Mert veled együtt minket is bezárt oda.

Forditotta: Czinner Tiborné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ UJ ANGOL-AMERIKAI KATALOGIZÁLÁSI SZABÁLYZAT*

Michael G o r m a n

Cikkemben három dolgot kisérlek meg. Először - s ez a legfontosabb - szemlét akarok készíteni a most megjelent Angol-amerikai katalogizálási szabályzat brit változatáról. Másodszor a szabályokat viszonyitani próbálom a modern katalogizálási elmélet fejlődéséhez. Harmadszor jelezném azoknak a vizsgálatoknak néhány érdekes eredményét, amelyeket az uj szabályzat alkalmazása során a North-Western Polytechnic School of Librarianship-en és az Angol Nemzeti Bibliográfiánál kutatóként eltöltött egy év alatt végeztem.

Tegnap, ma, holnap

A szerzői katalógusok készitésének tudománya régen lassan fejlődött. Minden könyvtártörténet felsorolja az asszirok agyagtáblás katalógusait, az egyiptomiak papirusztekercseit, a görögök által a rómaiak számára összeállitott katalógusokat, a középkori Northumbria szerzeteseinek jegyzékeit. A könyvnyomtatás feltalálásával lehetségessé vált a könyvek széleskörü elterjedése, szükség lett a rendes, hatékony katalogizálásra. A Gutenberg utáni években több katalógus készült, mint eddig összevéve. A 19.században, ahogy sok más tevékenységet, a katalogizálást is rendezték, megszervezték, a 20. század felé egyengették az utat. A szabályzatok uj sorával megérkezett a 20. század. Az idő alkalmas a katalogizálás helyzetének megvizsgálására. Mindig jó elgondolás az ujat a multhoz való viszonyában látni, értékelni próbálni azzal szemben, aminek lènni kellett volna vagy lenni kellene. Mostanáig az uj könyveket Edward kori rendszer szerint vagy nemzeti könyvtárunk esetében viktoriánus rendszerben katalogizáltuk. Önmagában nem is hiba, nem is erény,

*GORMAN, Michael: A[nglo]-A[merican] 1967: the new cataloguing rules. = Libr. Ass. Rec. 70. vol. 1968. 2. no. 27-32. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

amit hagyománynak nevezünk. Közhelyszerü megfigyelés, hogy a mai könyvek speciális tárgyi problémákat vetnek fel, hogy egészen uj témákról szólnak. Eltérő formákban is jelennek meg, különböző problémák vannak a szerzők neve körül. A testületi szerzőségre vonatkozó szabályok alkalmazhatók-e pl. az olyan vitathatatlan testületekre, mint a Rolling Stones? Társaság ők, vagy intézmény?

Talán most van az ideje annak, hogy átgondoljuk a szerzői katalógusok létét egyáltalán. Lehet, hogy időszerütlenek, nem használják őket, feleslegesek. Sok ember utálja a katalógusokat, a katalogizálás szabályait kicsinyesnek, bosszantónak találja. Mégis alig lehet könyvtárat katalógus nélkül elképzelni, és alig lehet elgondolni, mi tudná a katalógust helyettesiteni. A gépesités és a komputer-könyvtár fenyegető közeledése semmit sem fog megoldani ebben a vonatkozásban. Lehet gépesiteni egy katalógust, sőt magát a katalogizálási folyamatot is, de addig nem lehet ezt megtenni, amig a katalógustipusról és a katalogizálási folyamat tipusáról nem történt döntés. A komputerekkel kapcsolatos pénzügyi nehézségek szülte korlátozások éppen azt kivánják a könyvtárosoktól, hogy eldöntsék, milyen fajta katalógusokat akarnak a jövőben, mi az elgondolásuk és mik az alapvető szükségletek. Ha nem döntik el ezt a kérdést most és nem maradnak meg elhatározásuknál a jövőben, a gép és annak számvevői fogják helyettük eldönteni. Bár itt most nem lesz szó a tárgyi katalogizálásról, mivel ez nem esik az uj szabályzat körébe, mégis érdemes megjegyezni, hogy Ranganathan számtalanszor hangsulyozta az ismeretanyag szervezésének lényegi egységét. A szerzői és a cim szerinti katalogizálás, valamint a tárgyszavazás és osztályozás összefüggése egyre inkább nyilvánvaló, mégis a modern könyvtárak problémái között mindkét gondolat elsikkad.

A szerző viszonya a műhöz teljesen megváltozott az utolsó száz év alatt. Ez a változás, ahogy később igyekszem majd kimutatni, nagy hatással volt a katalogizálási szabályzatokra. Mégsem változtatott azon az alapvető tényen, hogy az esetek tulnyomó többségében a könyveket továbbra is leginkább szerzőik szerint azonositjuk, s nem más módon. Nézetem szerint nem lehet jobb megoldást találni a könyvtárban a dokumentumok nyilvántartására, mint a szerző/cim szerinti és a tárgy szerinti katalógusok kettős rendszerét. Ugy vélem, hogy a katalogizálás addig fog létezni, amig nyilvántartandó könyvek lesznek, bár természetesen magának a könyvnek jövőjét sem lehet végtelennek és biztosnak venni. De ha már fel is virrad az audio-taktilis kor, akkor is kell majd a televiziós adásokat és a kevert dokumentumtipusokat raktározni és leirni, jegyzékbe foglalni és cimfejekkel ellátni. A könyvtári szakfolyóiratok régebbi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

számai sürün és kitartóan közölnek próféciákat a katalógusok kihalásáról, s mégis készitjük és használjuk őket, állandóan növekvő mértékben. A cimleirás haláláról szóló jelentések tuloznak, s most itt van az uj szabályzat, amit ünnepelhetünk.

Az elődök

Volt három zseniális ember, Antonio Panizzi, Charles Ami Cutter és Seymour Lubetzky, aki a katalogizálásnak szentelte magát. Szerencsések vagyunk, hogy olyan korszakban katalogizálunk, amikor közülük az utolsó még friss hatással lehet ránk. Panizzi abban az időben kezdett foglalkozni a katalogizálással, amikor az szegény, agyondolgozott lelkészek foglalatossága volt, ő pedig szisztematikus és intellektuálisan megbecsült tevékenységként hagyományozta tovább. A 91 pont sok gondolata olyan érvényes ma is, mint amikor leirta, és nyugodtan állithatjuk, hogy a British Museum nagy szerzői katalógusának minden erőssége az ő vivmányainak eredménye. Cutter marad minden idők legjobb szerzője a katalogizálás tárgykörében. Szabályai tömörek és gyakorlatiasak, magyarázatai világosak és mélyek. Ez a két férfi a modern katalogizálás megteremtője, és nagyon is helyénvaló megfigyelés, hogy a köztük és Lubetzky müve között eltelt időben a katalogizálás keveset fejlődött, ellenben nagyképü és statikus lett. Az ő felismeréseiket a kisszerü utódok pedantériája torzitotta el; a nagy kötelespéldány-könyvtárak katalógusai inkább betüjükben, mint szellemükben követték Panizzit, a kis könyvtárak katalógusai pedig rosszul szervezett és elmaradott jegyzékekké váltak. Ez a hanyatlási folyamat az 1949. évi ALA szabályzat kiadásával érte el a mélypontot. Nálunk sok katalogizáló még mindig az 1908. évi angol-amerikai szabályzatot használja, amely méltóan képviseli az akkori idők katalogizáló müvészetét; bár ez a szabályzat ma már elavult és nem felel meg a gyakorlatnak, mégis ostobaság volna el nem ismerni zseniális tulajdonságait. Az 1949. évi szabályzatnak nincs meg ez a mentsége; az 1908. évi szabályzat revizijára törekedve inkább csak öregbitette annak hibáit, és elmulasztotta a katalogizálás alapelveinek vizsgálatát. Halmozta a kivételek kivételeit, elszakadva az alapelvektől, és ezzel elkerülhetetlen reakciót váltott ki. S a reakció pusztitó hatást gyakorolt. Seymour Lubetzky 1953-ban megjelent Cataloging rules and principles (Katalogizálási szabályok és alapelvek) c. munkájában évtizedek abszurditásait söpörte félre. Az igazán eredeti elme egyszerüségével tette fel magának a kérdést: "Szükségesek-e egyáltalán ezek a szabályok?" Minden katalogizálással foglalkozó szakember tudja, hogy ez a kérdés a katalogizálásnak évtizedek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

óta legradikálisabb átgondolásához vezetett. Lubetzky abból az alapvető szabályból kiindulva, hogy "azokat a müveket, amelyeknek szerzőjét ismerjük, ez alatt kell leirni, azokat pedig, melyeknek szerzői ismeretlenek, cimük alatt" négy különböző feltételt dolgozott ki, felölelve minden olyan esetet, amelyekben maga az alapszabály nem ad elégséges eligazitást. Ezek a variánsok: 1. egynél több szerzős müvek; 2. egynél több névvel rendelkező irók; 3. egynél több cimmel biró müvek; 4. nem önálló müvek. A testületi szerző problémáját (a "testületi komplexumot") speciális meggondolást igénylő, bonyolult kérdésnek tartotta Lubetzky. Müvének fontossága nem is az általa adott megoldásokban áll, hanem inkább módszereiben, annak bemutatásában, hogyan lehet gyakorlatias, használható katalogizálási szabályokat szerkeszteni szilárd általános alapelvekre támaszkodva. Ő tette lehetővé a most megjelent szabályzat születését olyan szellemi légkör megteremtésével, amelyben a katalogizálási szabályzat reviziója valódi revizió lehet, nem a meglévő gyakorlat puszta kiterjesztése. Lubetzky volt 1962-ig az uj szabályzat szerkesztője, s ezért mind gyakorlatilag, mind elméletileg része van benne; érdemes lesz majd összehasonlitani az uj szabályzatot az ő kezdeti elemzésében lefektetett gondolatokkal. Egy olyan szabályzatban, amelynek alkalmazását mindenféle tipusu könyvtárban és nemzetközileg is tervbe vették, nehéznek bizonyult megtartani Lubetzky elgondolásainak radikális egyszerüségét, bár ezek a gondolatok hatékonyaknak bizonyultak a legbonyolultabb és legkülönlegesebb esetekben is. Az uj szabályzat esetében a legközvetlenebb és Lubetzkyhez legközelebb álló, a legnagyobb hatást gyakorló előd az 1961. évi párizsi nemzetközi katalogizálási konferencia volt. A konferencia által megállapitott alapelvek (a "párizsi alapelvek") a szabályzat bevezetésében annak saját alapelveiként nyernek megerősitést. A párizsi alapelvek sokat köszönhetnek Lubetzkynek. Következetesen és szervezetten alkalmazták gondolatait, s ezzel elérték a nemzetközi megegyezést. Az uj szabályzat de facto nem fogadja el valamennyi párizsi alapelvet, különbözik tőlük néhány részletkérdésben, sőt elvi kérdésekben is, de vitathatatlan, hogy valamennyi ujitásának alapjául a párizsi alapelvek szolgálnak.

A szerzőség

Az uj szabályzat három fő részre, mindegyik rész további fejezetekre tagolódik.

A szabályzat első fő része "A cimleirás és a cimfej" cimet viseli. Itt lehet várni a legtöbb ujitást. Sok éven át a legtöbb katalogizálási vita a cim-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

fej megválasztásának és formájának kérdése körül zajlott. Lubetzky és a párizsi alapelvek megegyeztek abban, hogy a müvet szerzője alatt kivánatos felvenni. Az uj szabályzat első szabálya kimondja: "az olyan müvet, gyüjteményt vagy szemelvényes válogatást, amelynek egy szerzője van, az alatt a személy vagy testületi szerző alatt irjuk le, aki a szerző..." Ez az alapvető szabály, ebből következik az összes többi, általános vagy speciális szabály. Mi a szerző? Az uj szabályzat szerint "az a személy vagy testület, aki (amely) elsősorban felelős a mü intellektuális vagy müvészi tartalmának megalkotásáért". Ez a megfogalmazás keveset ad hozzá a szerzőség meglévő meghatározásaihoz; helyes, de határozatlan. A szerzőség az irónak a mühöz való egyszerü viszonyából fejlődött ki a fő alkotónak a mühöz való komplex viszonyáig. Ez is mutatja a modern könyvkiadás növekvő bonyolultságát s a betürendes katalogizálás nehézségeinek egyre világosabb felismerését. Miért kell a "szerző" nevét választanunk katalóguscéduláink elrendezésére? Lehetne azt is mondani, hogy egyes esetekben a mü tárgya, kiadója vagy formája jobb elrendezést biztositana. Meg lehet kérdőjelezni a "szerzői" cimfejek gondolatát más módon is. Azt lehetne mondani, hogy a legmegfelelőbb nevet válasszuk katalóguscéduláink elrendezésére, és terjessziik ki meghatározásunkat a szerzőről ugy, hogy fedje azt a tetszés szerinti nevet, amelyet a legmegfelelőbbnek találunk. A testületi szerzők kiváló példái ennek az utóbbi eljárásnak. A szerző szerinti katalogizálás alkalmazását talán megerősitené, ha bizonyos fajtáju müveket kizárnánk a szerző alatti leirásból, ha feladnánk ezeken a területeken a szerző utáni hajtóvadászatot. Talán elkerülnénk ennek a szabályzatnak és az előző szabályzatoknak gyengeségét, amely abban rejlik, hogy szilárdan állnak a szerzői cimfej alapján, s mégis nélkülözik a szerző specifikus és adekvát meghatározását. A szabályzat előszava kissé zavarosnak tünik ezen a ponton. Megállapitja, hogy vannak kivételek a szerzői cimfej alapelve alól. Ezeken a kivételeken olyan hatósági vagy más testületi szerzői nevekből álló cimfejeket ért, amelyek formái szekundér cimfejekkel kapcsolódnak (pl. Great Britain, Törvények, rendeletek - stb.). Ezek a formai szekundér cimfejek lehetnek bár nemkivánatosak, de nem hatálytalanitják a cimfejek rendszavát, amely a mü szerzőjének konvencionális testületi neve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Alapvető szabályok

Az uj szabályzat hat alapvető szabályt tartalmaz a szerző megválasztására. Ezek elemzik a szerzőség különböző feltételeit, és olyan megoldásokat adnak, amelyeket a szerzői felelősség említett tipusának összes eseteire érvényesnek itélnek. Ezek a szabályok: egyszerzős müvek; szerző nélküli müvek; többszerzős müvek; szerkesztő irányitása alatt alkotott müvek; több szerző müveinek gyüjteményei; folytatásos müvek. Ezek természetesen Lubetzky feltételeinek kiterjesztését, az ő gondolatainak átdolgozását jelentik. Érdekes a megkülönböztetés a gyüjtemények és a szerkesztő vezetésével alkotott müvek között. Mindkét tipus összetett mü, de a gyüjtemény már korábban létrejött, önálló müvekből áll, a szerkesztő vezetésével létrejött mü viszont olyan részekből, amelyeket a szóban forgó mü számára alkottak. A szabályok nagyon világosan fogalmazzák meg a szerzői felelősség alapvető problémáit, és hasznos megoldásokat találnak rájuk. A folytatásos (periodikus) müvek szabályai különböznek az angol és az amerikai szövegben, az angol szöveg világosabban és gyakorlatiasabban oldja meg a periodikumok testületi szerzőségének problémáit. A fejezet következő szakasza a szerzőség kétes eseteinek különböző kérdéseivel foglalkozik. Az átdolgozó vagy az eredeti szerző legyen-e a cimfej? A szöveg vagy a magyarázat szerzője-e? Mindezeket a kérdéseket a "fő felelősséget viselő személy" alapvető szabályán belül oldják meg. A kétes szerzőségen belül a testületi vagy egyéni szerzőség szabályát tartom az uj szabályzat egyik legsulyosabb tévedésének. A multban a testületi szerzőség problémáit csak a testületi név formájához kapcsolták, tudomást sem véve a sokkal veszélyesebb kérdésről, hogy mi a testületi szerző, vagy mikor helyesebb egy olyan könyvet, amely látszólag egyéni szerzőtől származik, testületi szerző müvének felfogni. A testületi szerzőséget mint olyat nem tárgyalja hosszasan az uj szabályzat. Ad egy meghatározást a testületi szerzőről és egy szabályt a testületi és az egyéni szerzők müveinek megkülönböztetéséről. Ez annak a feltételezése, hogy vannak müvek, amelyek nyilvánvalóan testületi szerzők müvei és amelyeket az első szabály (szerzője alatt vegyük fel a müvet) alkalmazása szerinti cimfej alatt kell felvenni. Ez számomra tulságos leegyszerüsitésnek tünik. Sokféle módon hozható egy testület egy kiadvánnyal kapcsolatba. Ezt a kapcsolatot ilyen kifejezések tüntethetik fel: "Támogatásával", összeállitásában", "Közreadja", "Közreadva ... számára", "közreadva ... engedélyével" stb. A testületet ritkán tünteti fel a kiadvány mint egyszerü szerzőt. Az uj szabályzat a testületi szerzős müvet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

igy határozza meg: "olyan mü, amely természeténél fogva szükségszerüen egy testület gondolatainak vagy tevékenységének kifejezése", vagy "olyan mü, amely a testület feladatait, eszközeit, erőforrásait irja le". Továbbmenően egy testületi szerzős münek egy testület összeállitásában vagy közreadásában kell megjelennie. Egyik kritérium sem segit a zavarban lévő katalogizálón. Az a kérdés, hogy egy mü szükségképpen egy testület gondolatainak vagy tevékenységének kifejezése-e, egyike a legkevésbé elviselhető kétségeknek, és igen eltérő, szubjektiv döntésekhez vezethet. Egy testületet leiró mü elképzelhető a testület neve alatt, de ilyenkor a testület neve inkább tárgyszó, mint szerzői cimfej. E szabály szerencsétlen eredménye az lesz, hogy a katalogizálók továbbra is személyi cimfejet fognak használni, ha lehetséges, és testületi cimfejet, ha nincs más választásuk. A probléma nyilvánvalóan nagyon nehéz elméletileg is, gyakorlatilag is, de az ember kénytelen arra a következtetésre jutni, hogy a testületi szerzőség másfajta megfogalmazására kell várnunk, mielőtt a testületi müvek katalogizálása rendeződik. A probléma megoldása felé az első lépés, hogy egzakt módon meghatározzuk, mi a testületi szerző, és világosan megfogalmazzuk a testületi müvek katalogizálása során felmerülő különleges nehézségeket.

A szerző megválasztásáról szóló szakasz az egyházi és törvénykiadványok katalogizálására vonatkozó néhány különleges szabállyal végződik. Az ilyen tipusu müvek kétségtelenül felvetnek néhány nehéz kérdést, de az uj szabályzat itt a szerzőség feltételeire vonatkozó magyarázat gyakorlatából indul ki, s most mégis különleges tipusu müveket magyaráz. A törvényekkel és a liturgikus müvekkel kapcsolatban felmerülő problémák bizonyára bonyolultabbak lehetnek, mint a más müvekkel kapcsolatosak, de ezek mind szükségképpen ugyanazok a problémák, fokozati és nem lényegi különbség van közöttük. Az uj szabályzat fenntartja a formai alcimfejeket (pl. Liturgia, szertartáskönyv; Törvények, rendeletek stb.); ezek a megoldások hagyományos meggondolásokból, nem pedig valami érdemi okból tartják meg helyüket. Ha szükség van egy helyre összehozó eszközökre, akkor nyugodtan egységesitett cimként szerepelhetnének. Azzal ugyanis nem változtatják meg a cimfej lényegét, hogy alcimfejként hozzáragasztjuk őket. A cimfej igy is formai alcimfejjel kombinált szerzői cimfej marad, nem lesz belőle formai vagy tárgyszó jellegü cimfej.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Egyéni nevek

Az uj szabályzat második fejezete tartalmazza a legmeglepőbb és legsikeresebb ujitást. Ez az első általános szabályban (40.) foglaltatik: "vegyünk fel egy személyt olyan név alatt, amelyen általában azonositható ... ezt rendesen a müveiben megjelenő forma határozza meg." A katalóguscédula cimfejeként használt név fontos eszköz arra, hogy a katalógushasználót a katalogizált műhöz vezessük. Ha a használó egy szerzőre nem a katalogizáló által használt kifejezéssel gondol, akkor a leirás egész értelme elveszett. A szerző neve arra szolgál, hogy ugyanazon szerző összes müveinek leirásait összehozza. A multban az a névforma, amely által ezeket a célokat elérték, a "valódi" név volt, a szerző születési bizonyitványán található név (az 1908. évi angol-amerikai szabályzat szerint), vagy a név legutóbbi formája (mint az 1949. évi ALA-szabályzat néhány szabályában). Ezek a szabályok összehozták ugyan egy szerző müveinek leirásait, de nem szükségképpen voltak ismertek a legtöbb olvasó számára. Az uj szabályzat visszanyult a cimfej eredeti céljához. Azt akarja szabályozni, amit Ranganathan "a keresett" cimfejnek hivna. Ehhez a név ama formáját kell használni, amelyen az illetőre általában hivatkoznak, amelyen általában azonositják. Hogyan lehet megmondani, melyik ez a név? A szabályzat azt válaszolja, hogy a szerző által könyveiben használt név lesz az a név, amelyiken ismeretes. Sok esetben, igy a régebbi iróknál, a müveken használt nevek vagy nem ismertek, vagy ha ismertek is, nem a használatra legalkalmasabb formában jelennek meg. Ekkor a szabályzat a segédkönyvekhez utasit minket. Ezek az egyszerü szabályok igen érdekes és a hagyományos gondolkodás számára megdöbbentő hatást gyakorolnak. Irók pl. ugy ismeretesek müveikből, mint Ed McBain, H. G. Wells és Chatode Ray. Másokat a segédkönyvforrások igy azonositanak: Horace vagy Duke of Wellington. Minden katalogizáló, akinek a foga már beletört az 1908. évi angol-amerikai szabályzatba, tudja, hogy ezeket az embereket ugy kell ismernünk, mint Evan Huntert, Herbert George Wells-et, Marcus Scroggie-t, Horatius Quintus Flaccus-t és Arthur Wellesley-t, mégis az a tény, hogy az átlagos katalógushasználó nem ismeri ezeket a "valódi", "pontos" neveket, és az illetők müveit makacsul az először felsorolt nevek alatt keresi. A szabályzat arra bátorit minket: fogadjuk el a realitást, nagyobb érettséget tanusitva viseljük el azt a következetlenséget, hogy az egyik személyt "valódi" nevén, a másikat felvett nevén, az egyiket főnemesi nevén, a másikat családi nevén vesszük fel, mindig aszerint, hogy melyik a "kere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sett név", melyiken ismeri azokat a Clapham könyvtár olvasója. Meglepő illusztrációja ennek a személynevekről szóló általános szabályhoz adott példa, mégpedig "Wodehouse, P.G.". Ezen a néven ismeretes ugyanis az angol prózának ez a kiválósága milliók előtt, akik nem is tudják, nem is törődnek azzal, hogy mi a "teljes" neve. A katalógusnak sok feladata van, de az nem feladata, hogy szegényes életrajzi lexikon legyen. Az uj szabályzat megengedi, hogy röviditett formáju neveket, álneveket stb. használjunk; a cimfej érvényességének egyetlen kritériuma, hogy a név legáltalánosabban ismert formája legyen.

A személynevekre vonatkozó szabályok általános törekvéseikben kitünőek; a részleteket illetően egy szabály okoz zavart ebben a szakaszban, két olyan rendelkezésével, amelyeket nehéz megérteni és alkalmazni, s amelyek nehezitik az általános szabályok alkalmazását. Ez a 43. szabály (A név teljessége). Ennek első pontja elrendeli, hogy a név formája a legteljesebb névforma legyen, amelyet a szerző müveiben használ; ezt vessük egybe a megfelelő párizsi alapelvvel (8.2), amely elrendeli, hogy "az a név legyen, amellyel a szerző leggyakrabban azonositható müveiben, a legteljesebb formában, ahogyan itt általában megjelenik". Ha vesszük azt az elképzelt példát, hogy egy ember ir két könyvet Godfrey Vincent Peale néven s azután 32 könyvet Godfrey Peale néven, az uj szabályzat megtartaná a cimfejben a teljesebb formát, mig a párizsi alapelvek a rövidebb forma alatt készittetnék el a cimleirást. Ebben az esetben a párizsi alapelvek és az uj szabályzat szóhasználata közötti enyhe változás teljes értelemváltozáshoz vezetett, mégpedig olyanhoz, amely nemkivánatos következményekkel járhat. A 43. szabály második része azt mondja ki, hogy a névben foglalt kezdőbetüket fel kell oldani, ha bármilyen konfliktus adódik, és az első röviditést mindig fel kell oldani, ha a keresztnév "közönséges". Az ember csak azt gondolhatja, hogy ez a szabály ideggyengeségről árulkodik, arról, képtelennek keresztülvinni az általános szabály logikus következményét. Mi a "közönséges" keresztnév? A világ legközönségesebb keresztneveinek egyike Gupta. Ami pedig a konfliktus kérdését illeti: ha a katalógus tartalmaz egy cédulát W.H. Davies alatt és egy másik W.H. Davies kerül bele, akkor a katalogizáló problémája az, hogy a kettőt a katalógusban, ezen a helyen különböztesse meg, nem pedig az, hogy az egyik embert a William Henry Davies-ek, a másikat pedig a Wilberforce Harold Davies-ek közötti keresgélésre kényszeritse. T.S. Eliot-ot általában igy ismerik, bár száz más embernek lehet ugyanolyan vagy hasonló keresztneve. Ugy vélem, hogy a születési év feltüntetése a legeredményesebb

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és leghasznosabb módja az azonos nevü személyek megkülönböztetésének, s ha ezt használták volna ennek a szabálynak a helyében, sok félreértést és rossz cimleirást küszöböltek volna ki, amelyek kétségkivül következnek ebből a szabályból.

A személynevek egyéb problémáit - a helyesirás, a nyelv kérdését, valamint azt, hogy melyik elemet (a keresztnevet, a cimet, előnevet) használjuk rendszónak - világos és átfogó formában tárgyalja az uj szabályzat. A 49. szabály (a ráruházott név mint rendszó) az uj szabályzat értékének jó példája. Itt általános szabályunk van, különleges illusztrációkkal; ez a lehető legjobb megoldás erre a nehéz problémára. A személynevekről szóló egész fejezet, a fentebb tárgyalt 43. szabály kivételével, ritkán illethető a teljesség és világosság hiányának vádjával.

Testületi nevek

Talán a leginkább vitatott, de hatásaiban legmesszebbre nyuló rész az uj szabályzat 3. fejezete, a testületi nevek formájáról. A multban sok energiát vesztegettek erre a problémára a különböző szabályzatok, eltérő megoldásokat ajánlva. Az 1908. évi angol-amerikai szabályzat és nyomában az 1949. évi ALA-szabályzat azt az utat választotta, hogy a testületeket két osztályba sorolta, intézményekre és társaságokra. Ez a megkülönböztetés egy korábbi kivánalom - a disztinktiv és a jellegtelen nevü testületek közti különbségtétel - teljesitése volt. A társaságokat nevük, az intézményeket székhelyük alatt kellett felvenni. Szerencsétlenségre a két konstruált kategória, a társaságok és az intézmények, nem fedte a valódi helyzetet. Egyes társaságoknak jellegtelen nevük, egyes intézményeknek disztinktiv nevük van. A mesterséges megkülönböztetés számos kivételt tett szükségessé; mivel ezek a kivételek a testületek különböző tipusainak kivételei voltak, szükségessé vált uj kivételt alkotni minden uj tipus számára. A helyzet megérett a radikális változtatásra, s Lubetzky elvégezte ezt. A párizsi katalogizálási konferencia megerősitette eredményeit, és az uj szabályzat ennek magyarázatát adja. A megváltozott szemlélet lényege a testületnek az uj szabályzatban adott meghatározásában van: "... bármely szervezet, vagy személyek csoportja, amelynek neve van s amely mint egység müködik..." Per definitionem minden testületnek van neve. Ez a név szolgál egyiknek a másiktól való megkülönböztetésére, azonositására és annak a formának a kialakitására, amelyet a katalógushasználó valószinüleg keres. A testület neve olyan elem, amely mindig megvan. A testületekről szóló ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

talános szabály az uj szabályzatban igy szól: "Vegyünk fel minden testületet közvetlenül a neve alatt ..." (A szabályzat kizárja ez alól az alárendelt testületeket és a hatóságokat, melyekről később lesz szó.) Igy most megszünik a különböző tipusu testületek megkülönböztetésének a középkorra emlékeztetően bonyolult rendszere. Az uj szabályzat nem ugy teszi fel a kérdést, hogy "milyen tipusu a testület", hanem ugy, hogy "mi a testület neve?". Ez utóbbi kérdésfeltevést következetesen alkalmazza. Az előnyben részesitendő névforma a testület által saját kiadványaiban használt név; ha a testület kiadványaiban többféle nevet használ, akkor az előnyben részesités sorrendje a következő: 1. a rövid forma, 2. a hivatalos forma, 3. a legtöbbször előforduló forma, 4. a legutóbbi forma. A segédkönyvekben konvencionális néven azonositott testületeket ezen a konvencionális néven kell felvenni. Az uj szabályzat itt a legjobb. Általános alapelvet ad, majd gyakorlati eligazitásokat az alapelv alkalmazására, mindezt négy szabályban. A testületek többségének cimfejét meg lehet határozni ennek a négy szabálynak az alkalmazásával; még fontosabb, hogy nemcsak a cimfej formájának kérdése lett egyszerübb és gyakorlatiasabb, hanem ezek a szabályok sokkal használhatóbb cimfejeket fognak eredményezni, mint a multban bármikor. A szabályzat amerikai szövege bizonytalanná teszi ennek a szakasznak az alkalmazását, megengedve a székhely alatti rendszót olyan testületeknél, mint egyházak, könyvtárak, muzeumok stb. Ezt a szánalmas ideggyengeséget egy lábjegyzet mentegeti, a "... sok amerikai tudományos könyvtárban fennálló gazdasági körülményeket" hibáztatva. A szövegért felelős angol bizottságot csak dicsérni lehet, hogy a kompromisszum elfogadását visszautasitották. Felismerték a helyi egyházak nevéhez fiződő müvek katalogizálásánál adódó valódi problémát, és kitünő megoldást találtak erre a nehéz kérdésre az általános alapelvek alkalmazásával. Érdekes lenne tudni Lubetzky véleményét az amerikai és az angol szöveg viszonylagos értékéről ebben a szakaszban. Az angol szöveg engedélyezi a helynév hozzáadását két különböző, de azonos nevü testület megkülönböztetésére. Ha ez nem lehetséges, más jelzőket kell hozzátenni. A lényeg itt a két testület megkülönböztetése a katalógusnak azon a helyén, ahol a használó keres. A szabályzat a problémát ott intézi el, ahol az helyénvaló.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Alárendelt testületek és hatóságok

Az alárendelt testületek problémáját sohasem intézték el kielégitően. Mikor kell egy testületet egy másik testület alcimfejeként felvenni? Mikor fogják ezt a testületet nem saját nevén, hanem egy fölérendelt testület neve alatt keresni? Az uj szabályzat itt Lubetzky eredeti gondolatait követi. A választ a kérdéses testület nevében lehet megtalálni. A szabályzat hosszu és néha bonyolult szakaszban elemzi az alárendelt testületek által viselt nevek különböző tipusait. A szabály az egyszerüsités kedvéért előirja, hogy a fölérendelt testületek neve alatt kell felvenni az olyan általános nevü testületet, amelynek azonositásához szükséges a fölérendelt testület neve, azé a testületé, amelynek része. Minden más testületet, tényleges státusára való tekintet nélkül, önállóan kell felvenni. Ez a szabály jelentékeny mértékben csökkenti a komplex alcimfejek számát, és hozzájárul majd a katalógus használhatóságához és világosságához. Egy fölérendelt testület alcimfejeként felvett testületet közvetlenül a fölérendelt testület alatt kell felvenni, kivéve ha azonositása a hierarchia egy másik lépcsőjének a beiktatását kivánja. A lényeg itt az, hogy nem szükséges olyan testületi szerzői cimfejeket konstruálni, amelyek megmutatják a testület adminisztrativ szerkezetát, csupán arról van szó, hogy az ilyen testületet a lehető legkevesebb szóval félreérthetetlenül kifejezzük, és megadjuk azt a nevet, amely alatt a legvalószinübben keresni fogják. Az alárendelt testületekről szóló szabályok a katalógus gyakorlati szükségleteit veszik tekintetbe, hiszen a disztinktiv nevet viselő testületet valószinüleg független testületnek gondolják, tekintet nélkül tényleges státusára. Ezt az elvet alkalmazzák a szabályzatnak ebben a fejezetében a következő nagy problémakörre, a hatóságokra is. A multban az állam és a testület között fennálló pénzügyi és adminisztrativ kapcsolatot olybá vették, hogy az ilyen testületet az állam neve mellett alcimfejként kell felvenni. Ez már 1949-ben is keresztülvihetetlennek látszott, s Lubetzky és a párizsi konferencia kisérletet tett a hatóságok katalogizálásának átgondolására. Az uj szabályzat, szorosan követve a párizsi konferenciát, alapként azt a gondolatot fogadta el, hogy csak azokat a testületeket kell az állam alatt felvenni, amelyek által "az állam alapvető törvényhozó, végrehajtó és birói funkcióit gyakorolja". Ez a premissza elismeri az állam és a testületek közötti kapcsolatok rendkivül bonyolultságát, és utat nyit ahhoz, hogy gyakorlati szabállyal tegyünk különbséget az alapvetően állami testületek (hatóságok) és az olyan testületek között, amelyek nem tartoznak szorosan az államigazga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

táshoz. A szabályt számos kivétellel fejezik ki, azaz olyan tipusu testületek felsorolásával, amelyeket nem kell hatóságként kezelni. Nekem mégis ugy tünik, hogy bár a szabály elfogadható elgondoláson épül, világosan is van megfogalmazva, mégis nagyon nehéz lesz az alkalmazása. A nehézség a "végrehajtó" szó interpretálásában rejlik. Az állam törvényhozó és birói funkcióját könnyü felismerni, de el lehet-e vajon könnyen dönteni, van-e egy állami testületnek végrehajtó funkciója vagy nincs? Számos állami hivatalos kiadvány katalogizálása során ugy találtam, hogy sok esetben kétség támad. Ennek a szabálynak hatékony alkalmazását feltehetően csak a központi katalogizáló szolgáltatások által nyujtandó gyakorlati alkalmazása, vagy esetleg a következő revizió alkalmával történő részletesebb megfogalmazása fogja biztositani. Ezzel nem bírálni akarjuk a szabályt, hiszen teljesen helyes felfogást képvisel, csupán utalunk arra, hogy hasznosabb lenne, ha részletezőbb lenne. A hatósági cimfejek biztosan egyszerübbek lesznek az uj szabályzat szerint. Az alárendelt testületeknél alkalmazott egyszerüség a hatóságok esetében is alkalmazásra talál. Általában a hatóságokat is legjobb közvetleniil nevük alatt felvenni, mert sok katalógushasználó független testületeknek gondolja őket, nem jut eszébe az állammal való kapcsolatuk. Az időleges testületek (konferenciák, gyülések stb.) kérdését mint olyat nem tárgyalja a párizsi konferencia, s Lubetzky is csak futólag érinti. Ez lehet az oka, hogy az uj szabályzat nem ad különösen eredeti vagy jól átgondolt szabályokat az ilyen testületek kezelésére. Az általános alapelv ("vegyünk fel egy konferenciát stb. a neve alatt") általánosan elfogadott, és ilyen értelemben funkcionál is. A konferenciák beszámolóinak publikálása azonban egyre jobban terjed, a beszámolók közreadásában jelentkező döbbenetes következetlenségnek és bonyolultságnak pedig nem szentelt kellő figyelmet az uj szabályzat; igy a katalogizálóknak továbbra is nagy nehézségeket fognak okozni ezek a kiadványok. Van egy olyan érzésem, hogy a szerző/cim szerinti katalogizálásnak olyan végső határaihoz érkeztünk itt, ahol a rendszer már alkalmazhatatlanná válik. Alig hihető, hogy a "Nemzetközi Konferencia erről és erről ..." kezdetü bonyolult szerkezetek, amelyek az ilyen kiadványok cimfejéül szolgálnak, bárki számára a keresett cimfejet jelentenék.

Csak vázlatot adtam ennek az összetett és érdekes fejezetnek főbb pontjairól. Általános alapelvében és specifikus alkalmazásaiban vitathatatlanul a testületi név kérdésének eddigi legjobb megfogalmazása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az egységesitett cim

Az uj szabályzat következő fejezete a multban potenciálisan már meglévő, de nem eléggé használt hatékony eszközt, az egységesitett cimet (besorolási vagy konvencionális cimként is emlegetik) tárgyalja. Lubetzky javasolja, hogy minden müvet, nemcsak az anonim müveket, egyetlen cim alatt kell felvenni, ha egynél több cimen jelent is meg. Ez kiemeli a szerzői katalógus specifikus jellegét. A müveket nemcsak aszerint gyüjtjük össze, hogy egy szerzőtől valók, hanem specifikusabban ugyanazon szerző és cim alatt.[1] Az egységesitett cimet használták már az anyag bizonyos tipusainál (pl. szentiratok, zenemüvek). Az uj szabályzat kiterjeszti ennek alkalmazását az egynél több cimet viselő összes müre. Világosan kidolgozott szabálysorozatot ad az egységesitett cimként használt cim megválasztására. A választásnak a legismertebb cimre kell esnie. Az előnyök egy nagy katalógusban vagy a sok művel szereplő szerzők cimein belül könnyen bizonyithatók. Az amerikai National Union Catalogue például nem használja az egységesitett cimet, s ennek meg is van az a következménye, hogy az ötéves kumuláció Shakespeare-cimleirásai jóformán használhatatlanok, mig a sokkal nagyobb British Museum Catalogue egy Shakespeare-darab összes szövegét egyetlen cim alá hozza össze és igy könnyen használhatóvá teszi. Ez a szakasz különleges szabályokat tartalmaz a Bibliára és más szentkönyvekre és liturgikus müvekre nézve. Ha kellő átértéssel használják, az egységesitett cimre vonatkozó fejezete nagyban fogja emelni a katalógus értékét; a szabályzat elgondolását és következtetéseit nem érheti birálat.

Melléklapok és utalók

Az uj szabályzat külön szakaszokat tartalmaz a melléklapok elkészitéséről (33. szabály, a cimfej megválasztásáról szóló fejezet végén) és az utalókról (az 5. fejezetben). Ezek kiegészitik és összefoglalják az egyes szabályok rendelkezéseit. A melléklapokról és az utalókról való gondoskodás alapelve, hogy minden ponton, ahol egy olvasó várhatóan keresni fog, legyen cimleirás vagy utaló. Ez az elérendő ideál, de szükség van gyakorlati utmutatásokra, hogyan érjük ezt el minden ésszerü ponton, és hogyan kerüljük el a szükségtelen cédulák elhelyezését. Általában erről gondoskodik is az uj szabályzat. Nagyon okos az általános szabály a melléklapokról, haszno-

1 Lásd még: PERREAULT, Jean M.: Coterminous or specific. = Journal of documentation. 1966. 4. no. 319-328. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sak a különleges szabályok az egyes esetekben (szerkesztők, közreműködők stb.). Mégis az olyan szabály, mint "Készitsünk melléklapot az illusztrátor alatt, ha közreműködését a kiadvány fontos részének tekintjük", nagyon is eltérő magyarázatokra ad majd alkalmat; bizonyosan meg lehetett volna ugy fogalmazni, hogy gyakorlatiasabb eligazitást adjon. Az utalókról szóló fejezetet egy általános szabály vezeti be: "Ha egy személyt vagy testületet más néven ismernek, mint amelyet cimfejként vagy egységesitett cimként használtunk, utaljunk erről a névről." Az alapelv világos, sok különleges szabály és hasznos példa teszi az egész probléma végleges megfogalmazásává. A melléklapok és az utalók szakaszai közti különbségek jól tükrözik az uj szabályzat egész első részének jellegét. A cimfej megválasztásáról szóló szabályok, legyen szó főlapokról vagy melléklapokról, általában megfelelőek és gyakran nagyon hasznosak; a cimfej vagy utaló cimfejének formájáról szóló szabályok átfogóak, megfogalmazásukban és eredményeikben egyaránt ragyogóak. Ha tanár volnék, a cimfej megválasztásának osztályzata "jó" vagy "közepes" lenne, mig a cimfej formájáé ritkán rosszabb, mint "kitünő".

A leirás szabályai

Az uj szabályzat második nagy része a leirásról szól. Fejezetek sorakoznak itt a monográfiák, a periodikumok, az ősnyomtatványok, a fényképészeti és más reprodukciók leirásáról. A szabályzat északamerikai szövegében a Kongresszusi Könyvtár 1949. évi leiró katalogizálási szabályait vették át a monográfiák leirására vonatkozó uj szabályok alapjául. A régebbi szabályokat csekély módositásokkal dolgozták bele az északamerikai szövegbe, nagyobb jelentőségü változás nem történt. A Kongresszusi Könyvtár 1949. évi szabályait sohasem alkalmazták szélesebb körben Nagybritanniában, sok könyvtár még ma is az 1908. évi angol-amerikai szabályzat leirási szabályait használja. A katalogizálási szabályzat létrehozására alakult albizottság ezért egy kisebb bizottságot alakitott az északamerikai leirási szabályok átnézésére és azok összehangolására az angol könyvtárak mai gyakorlatával. A szabályzatnak ebben a részében jelentős eltérések vannak a két szöveg között, éppen az emlitett történeti okok miatt. A leiró katalogizálás a multban a szerző/cim szerinti katalogizálás szegény rokonának szerepét játszotta. A mü cimének, fizikai alkotóelemeinek, kiadásának, megjelenési adatainak pontos leirása a legtöbb könyvtáros számára kevéssé vonzó munka. Sokan ezért le is becsülik az egész müveletet, rövidebb, egyszerübb leirásokat kivánnak. Az érvelésnek van némi alapja. A katalogizálás leiró része a bibliográfiai leirás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

régi rendszerein alapszik, amelyeknek célja egészen más volt, mint ma egy tulterhelt könyvtárban a müvek leirásának. A katalogizálás leiró részének másik problémája, hogy a követelmények egészen mások a különböző könyvtárakban s még egy könyvtáron belül is a különböző tipusu könyvek esetében. Milyen leiró szabályok alkalmazhatók egyképpen a Bodleianára és egy kis vállalati könyvtárra? Hogyan gondoskodhatnak ezek a szabályok egyszerre a mai "paperback" és egy első kiadásu Dickens-regény leirásáról? A válasz ezekre a kérdésekre, hogy egyetlen szabály sem alkalmazható specifikusan minden könyvtárra és minden könyvre. A szabályok annyit tehetnek, hogy megadják a leirás alapelveit, és megmutatják, hogyan lehet ezeket az egyes esetekben alkalmazni. A többi a katalogizáló szakember dolga, aki az alapelveket saját katalógusának és használóinak ismeretében értelmezi. Az uj szabályzat igen helyesen állapitja meg az alapvető szabályt. "A leirás célja, hogy következetesen leirjon minden bibliográfiai egységet oly módon, hogy meg lehessen különböztetni más egységektől... és megmutassa bibliográfiai kapcsolatait más egységekkel... lehetőleg takarékoskodva az adatokkal és fogalmazással. A leiró katalogizálás általában a szerző, a kiadó vagy egyéb közreadó szerv által szolgáltatott információra épül." Ez az alapelv szerintem kifogástalanul rögziti a leirás céljait, és elegendő alapot nyujt a gyakorlati katalogizáláshoz. Az angol albizottság dolga, ugy gondolom, az volt, hogy alkalmazza ezeket az alapelveket a leiró katalogizálás kurrens gyakorlatához. Megnézték a cimleirás minden részét, hogy megállapithassák, mi szükséges, mi hagyható el. Olyan szabályokat állitottak össze, amelyek hasznos és rendes cimleirásokat eredményeznek. Nézetem szerint viszont adósok maradtak annyiban, hogy nem adtak uj gondolatokat a leirásról, nem is revideálták a leiró katalogizálás egész gondolatkörét. Most is a cimleirás megszokott elemei állnak például előttünk, ugyanabban a sorrendben. Ez természetesen önmagában sem nem jó, sem nem rossz, csak azt jelzi, hogy az ebben a részben várható változások nem olyan radikálisak, mint a szerzői cimfejek szekciójában bevezetett ujitások. Történt számos kisebb változtatás, mind a jobb megoldás irányában, de ezeket felesleges lenne itt felsorolni. Az egyik érdekes, emlitésre méltó változtatás a terjedelemre vonatkozó szakaszban fordul elő. Az 1908. évi szabályzat az illusztrációk tipusainak megkülönböztetésére jegyzéket ad, benne szerepelnek a táblák is. Bár a nyomási eljárások lényegesen megváltoztak 1908 óta, táblák most is vannak, ilyen vagy amolyan formában. A tábla természetesen nem feltétlenül illusztráció, hanem bizonyos tipusu lap, amelynek feltüntetése voltaképpen a lapszám

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megállapitásához tartozik, nem pedig az illusztráció tipusainak megadásához. Ezért az uj szabályzat a terjedelem megjelölését három részre osztotta: 1. a lapok, táblák száma; 2. az illusztrációtipusok megadása; 3. a méret. Ez érthetőbb és világosabb képet ad a könyv fizikai alkotóelemeiről. (A méretet felfelé kerekitett centiméterben adja meg, s igy kiküszöböli a vizsgázók rémét, a félcentimétert.) Az irásjelek használata a cimleirásban hasznosabb, mint volt. Például a megjelenés helyét a kiadótól kettősponttal, a lapszámot az illusztrációk feltüntetésétől pontosvesszővel kell elválasztani. A cimleirás minden részét külön mezőként határoljuk el, a részen belül pedig minden elemet a megkülönböztető irásjelekkel.

A periodikumok leirásának szabályai csodálatosan részletesek és gyakorlatiasak; nagy periodikumgyüjteményekkel rendelkező könyvtárak kurrens gyakorlatának szintézisét adják. Általában a monográfiák leirási szabályait tükrözik, csak abban az esetben térve el ettől, ha a periodikumok különleges tulajdonságai azt szükségessé teszik. Az eltérések a periodikumok között olyan nagyok, hogy csak általános szabályokat lehet lefektetni, s ezeket használhatja fel a katalogizáló kisebb-nagyobb mértékben, saját periodikumállományának méretei vagy tipusa szerint.

A következő fejezet röviden tárgyalja a régi könyvek cimleirásának egyszerüsitett formáját. A szabályok rövidek, de hasznosak azok számára, akiknek ezekkel a szokatlan kiadványokkal van dolguk. Természetesen nem alkalmazhatók nagyobb gyüjteményekre. A fényképészeti vagy más uton előállitott reprodukciókra adott szabályok igen hasznosak lesznek a katalogizálók számára, hiszen az ilyen tipusu dokumentumok száma egyre nő.

Különleges dokumentumtipusok

Az uj szabályzat egy szakaszban tárgyalja a nem-könyv jellegü dokumentumokat (kézirat, térképek, filmek, zenemüvek és képek). Ezek a fejezetek tanácsokat adnak az ilyen különleges tipusu anyag leirásához. Az ilyen dokumentumok leirásának követelményei nyilvánvalóan mások, mint a könyvekéi, és sokszor a szerző (az elsősorban felelős személy) megállapitása nem olyan könnyü, mint a könyvek esetében. A nem-könyv jellegü dokumentumokat tárgyaló szakasznak csak az a rendeltetése, hogy megmutassa, hogyan kell módositani vagy kiterjeszteni a cimfej megválasztásának és a leirásnak általános szabályait a különleges anyagoknál. Ezek a szabályok lehetővé teszik az általános gyüjtökörü könyvtár számára, hogy ugyanazokat az alapelveket alkalmazza mindenfajta anyagnál, amit állománya tartalmaz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Amilyen mértékben növekszik a különleges anyagok száma és értéke, ugy válnak ezek az átfogó szabályok egyre szükségesebbé és használatosabbá. A térképekről és zeneművekről szóló két fejezetet a brit szövegben erősen megváltoztatták az amerikaihoz képest. Mindkét fejezethez a dokumentumtipusok speciális problémáiban jártas szakember elemzésére és birálatára van szükség. Az uj dokumentumtipusok megszületésével és ujszerü fejlődésével valószinüleg csak eléggé gyakori reviziók utján lehet majd lépést tartani.

Az uj szabályzat szövegét hat függelék zárja. Az első, a terminológiai szótár, az 1943. évi ALA Glossary of library terms(Könyvtári szakkifejezések ALA szótára) c. kiadvány kiegészitése. Az ALA-szótár kétszeres hátránya, hogy 24 éve jött létre és amerikai beállitottságu, ezért kellett kiegészziteni ujabb kifejezésekkel és olyanokkal, amelyeknek Angliában speciális jelentése van. A második függelék a nagy kezdőbetük használatának átfogó szabályait adja, amelyeket az Egyesült Államok állami nyomdájának helyesirási kézikönyvéből meritettek. A harmadik függelék a röviditéseket közli, mégpedig elég bizarr gyüjteményben összesitve a szokatlan nyelvek sok kifejezését. Azt lehetne gondolni, hogy az angol bibliográfiai röviditések jó, szabványositott jegyzékének kiadása kivánatosabb és elérhetőbb célkitüzés lett volna, mint ez a jegyzék, amelyben csak hat görög rövidités van, de előfordulnak olyan kifejezések röviditései is, mint "átdolgozott" "izdaja", "tjetakan". A negyedik függelék a számnevekre, az ötödik az irásjelekre vonatkozó formai szabályokat foglalja össze: ez utóbbi a szabványositott gyakorlat remek, tömör megfogalmazása. A hatodik függelék az északamerikai szövegnek a brit szövegtől eltérő részeit közli.

Szerkezet

A legtöbb ujitás az uj szabályzat szerkezetében, elrendezésében található, s ez fogja okozni a legtöbb gyakorlati nehézséget is. A szerkezeti alapelv a szabályok elrendezésében - s ezt kell jól megértenünk, hogy a szabályokat hatékonyan alkalmazhassuk - az un. "osztályozó" elrendezés. Az általános szabály mindig megelőzi a speciális szabályt. Ez azt jelenti, hogy minden szakaszban az első szabály érvénye a legerősebb, ezt kell alkalmazni a szakaszban tárgyalt összes problémára. Például a személynevekről szóló fejezetben az első, a 40. szabály vonatkozik valamennyi személynévre, tekintet nélkül annak tipusára. Az összes többi ezután következő szabály az átfogó általános szabály kiterjesztése vagy illusztráció-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ja. Egymástól független, egyenértékü szabályok halmaza helyett, amelyek mögött nem áll a szabályokban nem tárgyalt problémákra vonatkozó közös alapelv, az uj szabályzat bevezetésével világos általános eligazitást kapunk, specifikus illusztrációkkal. Ha a felmerült specifikus problémáról nem történt gondoskodás, nem kell többé analógia alapján katalogizálnunk, ahelyett a szabályok "láncolatán" kell feljebb haladnunk a megfelelő általános szabályig. Ez az elrendezési mód növeli a katalogizálási szabályok világosságát és használhatóságát, eleve kiküszöböli a fölösleges és leleplezi az önkényesen kiagyalt szabályokat. A szerkezet kitünő keretről gondoskodik a szabályzat későbbi revizióri számára, mert lehetővé teszi, hogy az alapelvek világos megértésére épüljenek. Az ilyen tipusu szerkezet mellett a katalogizálás többé már nem a precedensek halmaza, a hagyomány hagyománya, hanem egzakt diszciplina, amely ugyan több intellektuális erőfeszitést kiván, de következetesebb és harmonikusabb eredményeket ad.

Ha tettem is biráló megjegyzéseket az uj szabályzattal kapcsolatban, mégis világosan ki szeretném fejezni, hogy határkőnek tekintem a könyvtárosság történetében; a szabályzat általános iránya és alapvető megállapitásai kétségtelenül helyesek. A részleteken lehet majd javitani, a gyakorlati alkalmazás tanulságai alapján. Mindazoknak, akiknek részük volt a szabályzat kidolgozásában, csak gratulálni lehet teljesitményükért; az egész könyvtári világ hálával tartozik nekik az eljövendő katalógusok kiválóságáért, amelyeknek megteremtéséért olyan sokat tettek.

Forditotta: Horváth Magda

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

NÉHÁNY TÁJÉKOZTATÓ ADAT A KÖNYVTÁRI FIGYELŐRŐL

A Könyvtári Figyelő 1955-ben indult meg, az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztályának kiadásában. (1955-57-ben a Könyvtári Tájékoztató cimet viselte.)

Meginditása elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a magyar könyvtárosokat az addiginál rendszeresebben és bővebben tájékoztassák a külföld könyvtárügyének főbb eseményeiről és irányzatairól. (1955 előtt részben - 1953-54-ben - a Bibliotekar' c. szovjet folyóirat teljes forditását tették közzé magyar nyelven, részben pedig egyéb külföldi folyóiratok cikkeinek magyar forditását terjesztették sokszorositott formában.)

1959-ben - tehát kerek 10 éve - az ugyancsak az OSZK keretein belül létrehivott Könyvtártudományi és Módszertani Központ folytatta a folyóirat kiadását. 1962-1967 között a Könyvtári Figyelő a külföldi és hazai könyvtár- és tájékoztatásügyről együttesen igyekezett tájékoztatni a magyar szakembereket, magyar szerzők eredeti dolgozatainak is helyet biztositva. Egyebek között rendszeresen közölt hireket és értékelő összefoglalásokat a magyar könyvtártudományi kutatásokról, tanulmányokat a magyar közmüvelődési könyvtárügyről, ismertette a külföldi és hazai könyvtár- és tájékoztatástechnikai (gépesitési) munkálatokat és terveket, témaköri bibliográfiai összeállitásokat nyujtott olvasóinak.

A Könyvtári Figyelő cikkeit az utóbbi években számos referáló lap ismertette. Rendszeresen a Library Science Abstracts (Anglia), ZIID-Referatekartei Bibliothekswesen (NDK), Przegląd Dokumentacyjny Zagadnień Informacji i Dokumentacji (Lengyelország), esetenként pedig a Referativnüj Zsurnal. Na-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ucsnaja i Tehnicseszkaja Informacija (Szovjetunió), Documentation Abstracts (USA), Novinky Knihovnické Literatury (Csehszlovákia).

x x x

1955-ben és 1956-ban, valamint 1958-1962 között évente 10, 1957-ben és 1963 óta pedig évente 6 száma jelent meg a folyóiratnak.

1967 végéig a Könyvtári Figyelő szedését és nyomólemezeit a KMK tájékoztatási osztálya készitette el. 1968-tól minden előállitási munkát a Népmüvelési Propaganda Iroda végez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTARI FIGYELŐ, 14. évf. 1968. 6. sz.
Szerkesztőség: Bp. VIII. Muzeum u. 3. Telefon 134-000/260
Kiadja a Népmiivelési Propaganda Iroda
F.k.: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI sokszorositójában 68/1762 - Budapest
F.v.: Fehérvári Tibor
Megjelent: 550 példányban Terjedelem: 10,7 A/5 iv

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 10.- Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban